

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

На правах рукопису

ТАКМАКОВА МАРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 159.923.2:177.61-055.2

**ОСОБЛИВОСТІ СТОСУНКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТИМНОСТІ У
ДІВЧАТ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ПРИХИЛЬНОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник:

доктор психологічних наук,
професор

Кочарян Олександр Суренович

Харків – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРИХИЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТИМНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ.....	
1.1. Загальна характеристика і типи прихильності	11
1.2. Семантичний простір прихильності і феноменів міжособистісних стосунків	28
1.3. Взаємозв'язок типу прихильності і якості стосунків психологічної інтимності	42
Висновки до розділу 1:.....	54
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1. Характеристика дослідницької вибірки	56
2.2. Методи дослідження	59
2.3. Організація дослідження.....	76
2.4. Психометричне обґрунтування застосування методики «Досвід близьких стосунків» на українській вибірці	78
Висновки до розділу 2:.....	90
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДУВАННЯ СТОСУНКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТИМНОСТІ У ДІВЧАТ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ПРИХИЛЬНОСТІ.....	
3.1. Змістовний аналіз компонентів прихильності.....	93
3.2. Аналіз особливостей особистості у дівчат з різними типами прихильності	106
3.3. Вплив типу прихильності на особливості побудування міжособистісних стосунків у дівчат	115

3.4. Якість життя та соціально-психологічна адаптація у дівчат з різними типами прихильності	134
3.5. Узагальнена характеристика функціонування особистості і міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності	141
Висновки до розділу 3:	155
ВИСНОВКИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	164
ДОДАТКИ.....	186

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Останніми роками в психології накопичено достатньо значний масив наукових даних з проблеми прихильності [1, 2, 4, 9, 10, 49, 52, 79, 85, 90, 91, 102, 110, 111, 112, 119]. Результати досліджень доводять, що цей «шар» індивідуального досвіду особистості має вирішальну роль у становленні широкого кола феноменів дорослого життя: емоційний розвиток у ранньому дитинстві [102, 110, 111], особливості соціальної взаємодії у період дорослості [123, 151, 174, 180], процеси особистісного самовизначення та становлення психологічної інтимності [26, 29, 30, 106, 112, 114, 121, 122, 130, 131, 143, 145, 146, 157, 158, 166, 188], моделі батьківської поведінки та побудування стосунків із власною дитиною [142, 148, 183, 190, 192, 197, 199]. Таким чином, типологічні особливості прихильності, що включають репрезентацію образу себе та очікування від інших, є «робочими моделями», які сформовано у критичні періоди розвитку особистості та відтворюються у період дорослості у вигляді сталих способів реалізації особистості у широкому колі соціальних зв'язків [115, 116, 123, 177].

Період сучасного етапу існування суспільства характеризується поширенням негативних явищ, що відтворюють порушення психологічної інтимності: міжособистісна залежність [14, 15, 43, 45, 57, 95, 96, 97, 117, 118], страх інтимності [141, 169, 174, 175, 189, 200], адикція уникнення [38, 39, 92], самотність та схильність до депресивного й невротичного реагування [66, 67, 68]; синдром «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках [6, 7, 8, 88] тощо. Загальною рисою цих феноменів є інфляція ролі незалежності, свободи, особистісних досягнень і девальвації ролі солідарності та прихильності в міжособистісних стосунках, зокрема, партнерських. У традиціях зарубіжної психології [112, 116, 127, 132, 145, 151, 157, 193] механізми порушення психологічної інтимності концептуалізовано як функціонування порушених стилів прихильності у період дорослості. Таким

чином, прихильність як характеристика інфантильних стосунків знаходить відображення в актуальній структурі функціонування особистості. Разом із тим, у вітчизняній психології наукових праць, які присвячено цьому питанню вкрай мало [44], що орієнтує на дослідження регулятивної ролі типу прихильності у просторі особистості та міжособистісних стосунків в українській культурі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри психологічного консультування і психотерапії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у рамках НДР «Гендерний розвиток особистості сучасної молоді: особливості соціалізації та життєвих стратегій» (№ ДР 0111U010554, шифр 1-35-12; 01.01.2012–31.12.2014). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 9, від 02.10.2015) та затверджено рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7, від 27.10.2015).

Мета й задачі дослідження. *Мета роботи* – визначити вплив типу прихильності на особливості особистості і міжособистісних стосунків у дівчат.

Відповідно до мети роботи було сформульовано такі *задачі*:

1. провести теоретичний аналіз проблеми прихильності в психології;
2. здійснити адаптацію опитувальника «Досвід близьких стосунків» та надати йому психометричної характеристики;
3. виявити взаємозв'язок компонентів прихильності з емоційними рисами особистості та особливостями психологічної суверенності у дівчат;
4. визначити вплив типу прихильності на стильові особливості побудування міжособистісних стосунків у дівчат;
5. дослідити вплив типу прихильності на структуру любовних стосунків у дівчат;

б. визначити вплив типу прихильності на рівень соціально-психологічної адаптації та якості життя у дівчат.

Об'єкт дослідження – прихильність у близьких стосунках.

Предмет дослідження – взаємозв'язок типу прихильності з особливостями особистості та міжособистісних стосунків у дівчат.

Методи дослідження: для реалізації дослідницької мети було застосовано комплекс методів: теоретичних (аналіз, систематизація та узагальнення даних), емпіричних (психодіагностичний метод, експертна оцінка, інтерв'ювання) та математико-статистичних (методи описової статистики, методи порівняння незалежних вибірок, методи багатовимірної статистики).

Методологічну й теоретичну основи дослідження становлять принципи генетичної психології (С.Д. Максименко [59, 60]), психодіагностики (Л.Ф. Бурлачук [12]), теорія прихильності (Дж. Боулбі [9, 10, 119], М. Ейнсворт [102, 110, 111], Т.В. Казанцева [26, 29, 30], К.В. Ягнюк [105, 106, 107], К. Bartholomew [115, 116], К. Brennan [121, 122], С. Hazan [157, 158], L.M. Horowitz [116], Ph. Shaver [157, 158]), теорія психологічної суверенності (С.К. Нартова-Бочавер [74, 75]), теоретичні підходи щодо психологічної інтимності та функціонування міжособистісних стосунків (Е. Гідденс [14], Н.В. Дмитрієва, Ц.П. Короленко [36, 37], Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд [95, 96], R. Bornstein [117, 118]), концептуальні положення щодо синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках (О.С. Кочарян [6, 7, 88]).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації:

вперше:

- встановлено психологічний зміст компонентів прихильності (тривога і уникнення): *тривога* наповнюється переживаннями горя, сорому і страху, еготизмом, та є семантично близькою стилю міжособистісних стосунків «злиття»; *уникнення* наповнюється переживаннями горя, сорому, гніву й

презирства, емоційною ізоляцією та є семантично близьким стилю міжособистісних стосунків «сепарація»;

- встановлено, що тільки здоровий автономний тип прихильності характеризується здатністю до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності; порушені типи прихильності (надзалежний, псевдоавтономний і дезорієнтований) характеризується вираженою самотністю незалежно від типу;

уточнено:

- функціонування емоційних рис при різних типах прихильності: встановлено незрілість емоційної сфери, що притаманна порушеним типам прихильності – «Надзалежність» і «Дезорієнтованість»; схильність до емоційного контейнування у типу «Псевдоавтономія»;

подальшого розвитку дістали уявлення щодо:

- особливостей регуляції персонального простору особистості при різних типах прихильності: тип «Автономія» характеризується зрілістю функцій границь особистості та здатністю до гнучкого регулювання дистанції; тип «Надзалежність» – тенденцією до розчинення границь; тип «Псевдоавтономія» – надконтролем та високою автономією границь; тип «Дезорієнтованість» – несформованістю границь;

- специфічних видів любовних стосунків у дівчат з різними типами прихильності: тип «Автономія» характеризується більш повноцінним функціонуванням любовної тріади; тип «Надзалежність» – емоційною насиченістю стосунків любові та позбавленням компонентів, що забезпечують здатність до психологічної інтимності; тип «Псевдоавтономія» – тенденцією до підтримання нейтрально-дистанційованих стосунків; тип «Дезорієнтованість» – емоційним розчаруванням та уникненням близькості;

- особливостей соціально-психологічної адаптації та якості життя дівчат з різними типами прихильності: доведено, що високий рівень адаптації та якості життя мають типи «Автономія» завдяки повноцінному функціонуванню особистості та «Псевдоавтономія» завдяки інфляції цінності

«Я» й емоційному копінгу; найбільш дезадаптованим є тип «Дезорієнтованість».

Практичне значення одержаних результатів полягає у адаптації та психометричному обґрунтуванні опитувальника «Досвід близьких стосунків» (ECR-R) на українській вибірці. Створено психометричний паспорт жіночого варіанту опитувальника.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у педагогічний процес підготовки психологів у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна у навчальні курси «Основи психологічного консультування», «Сімейне консультування», «Гендерна психологія» (акт впровадження № 0501-83 від 04.02.2016); у діяльність навчально-наукової психологічної служби Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (акт впровадження № 0501-82 від 04.02.2016) та у консультативну та психотерапевтичну практику Інституту клієнт-центрованої та експерієнтальної психотерапії (м. Харків) (акт впровадження № 0114 від 18.01.2016).

Особистий внесок здобувача. У працях, що написано у співавторстві з О.С. Кочаряном і Є.В. Фроловою «Психометричне обґрунтування застосування методики «Досвід близьких стосунків» для дослідження типу прихильності на українській вибірці», «Психометрическая оценка и апробация опросника «Опыт близких отношений»» дисертанту належить аналіз літературних даних, розроблення плану дослідження, збір емпіричного матеріалу та його обробка.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися на засіданнях кафедри психологічного консультування і психотерапії та семінарах для аспірантів і молодих викладачів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2013–2015), наукових конференціях всеукраїнського й міжнародного рівня, зокрема: I Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний

підхід» (Харків, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2014), Міжнародній науковій конференції «Вектори психології» (Харків, 2013, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Медицина: современные приоритеты развития» (Дубаї, ОАЕ, 2014), II Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху» (Одеса, 2014), Міжнародному семінарі ISSBD Regional workshop «Social development and interpersonal dynamics in childhood and adolescence» (Будапешт, Угорщина, 2013).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 12 працях, з них – 3 статті у фахових виданнях України, 2 публікації у міжнародних виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг роботи становить 196 сторінки (з них 162 сторінки основного тексту). Дисертація містить 29 таблиць, 20 рисунків. Список використаних джерел – 205 найменувань (з них 98 іноземною мовою).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРИХИЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТИМНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Загальна характеристика і типи прихильності

Визначення прихильності як психологічного феномена може бути розпочато з лінгвістичних аспектів даного поняття. В українській мові слово «прихильність» позначає «Почуття приязні, доброзичливості, симпатії і т. ін. до кого-небудь», «Приязне, доброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь», «Симпатія, любов до кого-небудь» [89]. Таким чином, прихильність, з точки зору етимології, припускає пов'язаність позитивними стосунками і розглядається як у вузькому сенсі (як різновид любові), так і в широкому – як будь-які стосунки, що будуються на відчутті близькості з іншою людиною.

У психології дискусія щодо сутності явища прихильності відзначається протягом ХХ століття, а до середини 60-х років була розроблена комплексна теорія прихильності, яка об'єднала різні підходи. В основному ці теорії стосувалися причин формування емоційного зв'язку між немовлям і матір'ю. У сферу близьких стосунків дорослих людей ідеї теорії прихильності проникли в кінці 80-х рр. [157].

Психоаналітичні теорії – Его-психологія і теорія об'єктних стосунків [34, 62] – визначає прихильність як результат зниження напруги, задоволення первинних потягів, спочатку матеріальних – головним, чином, в їжі, потім нематеріальних – потреби в ласці, схваленні, в тому, щоб бути коханим. З.Фрейд вважав прихильність особливим типом любовних стосунків, і стверджував, що любов «у своїх джерелах ... пов'язана з задоволеною потребою в їжі» [цит. за 9, с. 198]. Крім того, він підкреслював фундаментальну роль раннього досвіду у подальшому розвитку особистості. М.Малер [62] також стверджувала, що основним завданням немовляти є скоріше вихід із симбіотичних стосунків з матір'ю, а не формування

прихильності до неї [цит. за 102; с.46]. Тобто в рамках такого розуміння, прихильність розумілася не як самостійна потреба, а пов'язувалася виключно з харчовою поведінкою або сексуальністю. М. Кляйн [34] для пояснення прихильності дитини до матері висунула теорію первинного прагнення повернутися в утробу матері, оскільки таке єднання з матір'ю пов'язане з почуттям безпеки й почуттям задоволення всіх потреб і бажань.

Схожу думку висловлює Д.Віннікот [205] у міркуваннях щодо «Істинної» й «Фальшивої» самості. В його уявленнях про розвиток в ранньому віці «Істинна Самість» являє собою «вроджений потенціал», що становить «сутність» дитини. Розвиток істинної Самості полегшується завдяки «досить хорошій матері», що забезпечує дитину здоровим середовищем і відповідним чином відповідає на її сенсомоторні «запити» і потреби Самості. «Досить хороша мати» створює умови для адекватного задоволення «Воно» дитини, коли його потяги є організованими у вигляді функціонуючої системи. Д.Віннікот розглядав справжню Самість як спонтанні репрезентації Оно. «Істинна Самість» розвивається за допомогою материнської підтримки і опіки, що підтримує безперервність і постійність існування дитини і допомагає їй розвивати експресивні якості і почуття реальності. При відсутності «досить хорошої матері» формується «Фальшива» Самість, яка представляє собою стабільну, оборотну і постійно функціонуючу структуру. «Фальшива» Самість є нічим іншим як результатом захисту від сепараційної тривоги і відшкодування материнської турботи, коли справжня Самість зникає. Таким чином, в концепції раннього емоційного розвитку Д.Віннікота також описуються феномени, які можуть бути співвіднесені з прихильністю але в аспекті поведінки матері, спрямованої на забезпечення умов розвитку дитини.

У теоріях соціального навчання прихильність розглядається як залежність [152]. При цьому залежність виступає або як придбана, вторинна потреба, риса (Дж. Доллард, Н. Міллер, А. Бандура), або як вивчена поведінка (Дж. Гевіртц). Різниця полягає в наступному: якщо залежність – це

потреба, то активність немовляти може виявлятися тільки в стані депривації і стресу; якщо це вивчена поведінка, то активність може бути пов'язана з почуттям самоефективності та емоційним збудженням, яке посилюється не тільки в ситуації фрустрації.

Виходячи з цього, Дж. Гевірц [152] запропонував модель оперантного обумовлення випадкових дій дитини особливостями оточення, що дає цим діям негативне і позитивне підкріплення. Об'єкт прихильності набуває контроль над поведінкою дитини тому, що супроводжує багато його реакції і стає для них стимулом. При цьому прихильність підсилюють як нагорода, так і покарання. Прихильність тут визначається як форма детермінації поведінкових актів однієї людини фізичними та поведінковими стимулами, що виходять від іншої людини.

На стику психоаналізу, етології і еволюційної теорії зародилося ще одне розуміння прихильності, яке належить Мері Ейнсворт [102, 110, 111]. У своїх джерелах воно також стосувалося стосунків немовляти і матері і визначалося як різновид афективного зв'язку, в якому центральна фігура (мати) сприймається як безпечна основа для дослідження навколишнього світу. Під афективним зв'язком мається на увазі довготривалий, стійкий зв'язок зі значущим партнером або об'єктом прихильності [110].

Останніми роками в зарубіжній психології теорія прихильності з однієї з теорій перетворилася на одну з основних парадигм, в рамках якої вивчаються міжособистісні стосунки. Підхід британського психолога Дж. Боулбі [119] об'єднав в собі існуючі на природу прихильності погляди прихильників психоаналізу, біхевіоризму, когнітивної та еволюційної психології. Дж. Боулбі визначає прихильність як емоційний зв'язок, який об'єднує індивіда з однією людиною або декількома в часі і просторі. Об'єкт прихильності для індивіда стає базою безпеки для дослідження світу, а також гарантом захищеності і впевненості [9, 10]. Дж. Боулбі вважає, що потреба в об'єкті прихильності є первинною, і не пов'язана з потребою в їжі і теплі, які він позначив як вторинні потяги.

Згідно з його гіпотезою, прихильність дитини до матері виникає завдяки активності ряду систем управління поведінкою, в яких прогнозованим результатом є близькість і контакт з матір'ю. Наявність первинних соціальних зв'язків, які не є результатом інструментального навчання, були засновані на дослідженнях К.Лоренца [цит. по 61], який детально розкрив властивості та види імпринтингу. Даний феномен визначається як формування прихильності дитинчати до будь-якого рухомого об'єкту, найчастіше до матері в певний сенситивний період [111].

Незважаючи на критику психоаналітичного і поведінкового підходів, Дж. Боулбі [9, 10] запозичив з них найбільш значущі положення. Так, від психоаналізу теорія прихильності успадкувала наступні ідеї З. Фрейда, які залишаються ядром сучасної теорії прихильності:

- 1) прихильність не може визначатися кількістю спостережуваних поведінкових актів по відношенню до її об'єкту або інтенсивністю і тривалістю протесту, наступного за сепарацією;
- 2) втрата об'єкта любові є завжди болісною і є головним випробуванням для адаптивних ресурсів людини;
- 3) від прихильності неможливо позбутися довільно або повністю;
- 4) немовлята ведуть надзвичайно складне когнітивне і емоційне життя;
- 5) ранні стосунки прихильності є прототипами подальших любовних стосунків [142].

З поведінкового підходу Дж. Боулбі запозичує ідею розгляду стосунків тісної прихильності між чуйним батьком і залежним немовлям як адаптацію, необхідну для виживання останнього. Однак поведінкові прояви прихильності він вважав не вивченими, а вродженими.

Дослідження М.Ейнсворт в Балтіморі підтверджують цю точку зору [102, 110]. Вивчивши величезну кількість прикладів з етології (насамперед, досліджень Г. Харлоу і К. Лоренца [61]) і еволюційної теорії, Дж. Боулбі прийшов до наступних висновків про виникнення і функції стосунків прихильності:

1) люди та їхні пращури перебували під постійною загрозою нападу хижаків, що стало поштовхом до виникнення їх ключових характеристик;

2) підтримка певного ступеня близькості або доступу до дорослих особин зменшує ймовірність загибелі;

3) специфічні поведінкові моделі і здатність до навчання у різних видів володіють генетичними субстратами, представленість яких в популяції залежить від впливу поведінкової моделі або здатності до навчання на репродуктивний успіх;

4) в результаті природного відбору певних поведінкових моделей і здібностей з'явилася система контролю прихильності – частина еволюційних надбань приматів;

5) організація поведінкової системи прихильності є закодованою в нервовій системі людини і проявляється в процесі дозрівання перцепції і моторики, якщо обставини життя немовляти та догляд за ним відповідають нормам його виду;

6) поведінкова система прихильності є чутливою до внутрішнього стану дитини і багатьох середовищних змінним (таким як темрява, сепарація від дорослих, незнайома обстановка і люди, а також хвороба, голод і втома), тому багато аспектів поведінки немовляти можна зрозуміти тільки виходячи з умов оточення, до якого він адаптувався;

7) оскільки для розпочатку дії системи контролю прихильності необхідний досвід, відмінності в ранньому досвіді ведуть до відмінностей характеристик у різних індивідів. Вони зазвичай стабільні в часі і є основними факторами особистісних і адаптаційних відмінностей [9, 10, 102].

Джон Боулбі [9, 10] описував поведінкову систему прихильності як систему мотиваційного контролю, метою якого є підвищення безпеки і почуття захищеності в немовлячому віці і ранньому дитинстві допомогою відносин дитини з об'єктом прихильності (мати або інша доглядає дитину особа). Спостережувані елементи системи – дії (плач, поклик, дослідницька діяльність, чіпляння) – виражають її активацію. Система активується в

ситуації небезпеки, стресу і новизни, в результаті чого досягається і утримується контакт і близькість з об'єктом прихильності. Об'єкт прихильності сприяє поведінковим проявам прихильності своєю доступністю, чуйністю і тим, що забезпечує захист і розраду при появі загрози або стресора. Доступність, чуйність і активна підтримка матері дозволяє дитині впевнено досліджувати навколишнє середовище в звичайних умовах, даючи їй уявлення про те, що в разі необхідності мати завжди буде поруч.

Дж. Боулбі виділяє чотири стадії розвитку поведінки прихильності:

- 1) недиференційована реакція на соціальні стимули;
- 2) спрямована реакція на одного або декількох людей;
- 3) виникнення поведінки на основі бази безпеки;
- 4) трансформація поведінки на основі бази безпеки в партнерські стосунки з батьком [9, 10].

Центральне положення теорії прихильності свідчить, що перші стосунки дитини з матір'ю є прототипами подальших стосунків. Дж. Боулбі [9, 10] говорить про стійкість дитячо-батьківської взаємодії, завдяки якій формується поведінкова система прихильності. Ця система, відбиваючись на особистісних характеристиках людини, згодом визначає уклад її сім'ї і передачу сімейних сценаріїв від покоління до покоління. Для опису механізму відтворення типу прихильності Дж. Боулбі використовував поняття когнітивної психології, зокрема, так звані «Робочі моделі прихильності». «Робочі моделі стосунків» прихильності [129] – це когнітивно-афективні конструкти, що формуються в ході взаємодії матері і немовляти. Індивідуальні відмінності починають проявлятися спочатку в поведінкових компонентах прихильності, які виникають в контексті перших стосунків. Потім індивідуальний тип прихильності переходить в когнітивний план і відображає очікування можливої поведінки матері в різноманітних ситуаціях. Зрештою дитина витягує з цих очікувань набір постулатів про те, як функціонують близькі стосунки і яку роль вони відіграють у

повсякденному житті і стресових ситуаціях. Ці когнітивні конструкти називаються «робочими» моделями, оскільки вони є основою дії в багатьох ситуаціях, а також з причини того, що вони можуть бути змінені в результаті значущого досвіду, що стосується стосунків прихильності.

Модель прихильності індивіда включає в себе постулати про роль обох сторін, що беруть участь у стосунках [9]. Моделі представляють собою відносно стабільні, неусвідомлювані конструкти, які керують поведінкою у стосунках з батьками і впливають на очікування, стратегії і поведінку в подальших стосунках. Поняття репрезентацій, або уявних моделей, перенаправили дослідження прихильності від спостереження за поведінкою немовлят до оцінки когнітивних і емоційних передумов поведінкових компонентів прихильності протягом усього життя людини.

У роботах психологів висувалися різні припущення про значущість рис стосунків прихильності [9, 10, 102, 203]. Як приклад наведемо позицію послідовника Дж.Боулбі – Р. Вейсса [203], який визначив, що стосунки прихильності характеризують такі вісім особливостей:

1. Пошук близькості. Спроба залишатися в зоні захищеності. Зона скорочується в ситуації загрози.
2. Безпечний тил. Присутність фігури прихильності підживлює почуття безпеки і сприяє дослідницькій діяльності.
3. Протест при розлуці. Імовірність недоступності фігури прихильності веде до протесту і спробам уникнути розлуки.
4. Посилення в ситуації загрози. У стані тривоги індивід виявляє почуття прихильності і спрямовує свою активність на фігури прихильності.
5. Специфічність. Неможливість замінити об'єкт прихильності іншими людьми, навіть при еквівалентному якості турботи і уваги.
6. Недоступність для свідомого управління. Почуття прихильності і протест розлучення тривають навіть після остаточного розставання (наприклад, смерті).

7. Стійкість. Прихильність не слабшає при звиканні. Розлука викликає тугу, яка лише дуже повільно вщухає і не проходить остаточно, перетворюючись з часом в переживання втрати.

8. Нечутливість до поведінки об'єкта прихильності. Прихильність зберігається навіть при жорстокому поводженні об'єкта прихильності. Це може призвести до зв'язку почуття прихильності з гнівом і недовірою і, у свою чергу, до конфлікту [203].

Три риси, і функції, повторюються в різних класифікаціях. По-перше, відзначається прагнення індивіда перебувати у тісному контакті з об'єктом прихильності. Це означає, що об'єкт прихильності служить цільовою фігурою для підтримки близькості і розлука з ним, якщо вона трапляється, зазвичай викликає тимчасовий стрес і реакцію протесту. По-друге, об'єкт прихильності грає роль підтримки та втіхи під час хвороби, в ситуації реальної небезпеки або її загрози. Іншими словами, індивід використовує об'єкт своєї прихильності в якості розради, захисту і опори. По-третє, об'єкт прихильності служить надійним тилом для дослідження світу, тобто він дає відчуття упевненості і захищеності, які сприяють повноцінній життєдіяльності. У дітей, як правило, об'єктом прихильності виступають батьки, у підлітків і дорослих – однолітки (близькі друзі або кохані). Трансфер стосунків відбувається шляхом послідовного перенесення всіх трьох функцій на новий об'єкт, починаючи від підтримки близькості з ним і закінчуючи роллю розрадника, а потім і надійного тилу.

Якщо формування первинних прихильностей з яких-небудь причин було ускладненим або неможливим (через недостатню або надмірну кількість соціальних контактів), то доросла людина не зможе повноцінно формувати прихильність і до інших людей, що серйозно порушує процес її соціалізації і може бути причиною антисоціального розладу особистості [31, 32].

У цьому контексті можна стверджувати, що прихильність – це спочатку потреба, а потім – здатність, яка розвивається не в усіх людей. Подібні

міркування висловлював Е. Фромм, коли аналізував любов, насамперед як здатність [98].

Дж. Боулбі також розрізняв потребу у прихильності і потребу в афіліації. На відміну від афіліації, яка спрямована на зближення з іншими, прихильність є засобом подолання стресу й відновлення почуття безпеки, комфорту, его-підтвердження. Афіліація – це потреба в соціальному контакті як такому, її може задовольнити будь-яка людина, на відміну від прихильності, яка може бути задоволена тільки конкретним об'єктом. Таким чином, прихильність і афіліація відрізняються рівнем вибірковості, стійкості та емоційності.

Поняття прихильності за тлумаченням відрізняється навіть у рамках самої теорії прихильності [90, 91]. Так, в роботах П. Кріттенден [49] на перше місце виходять не стосунки між матір'ю і дитиною, а стратегії пристосування дитини до материнської поведінки. У теорії Дж. Боулбі прихильність – це насамперед ставлення до себе і до людей, яке дає (або не дає) почуття захищеності і безпеки, у П. Кріттенден прихильність – це стратегія поведінки спочатку з близькими, а потім і з усіма оточуючими. Стратегії поведінки пов'язані з так званим станом свідомості щодо прихильності (state of mind regarding attachment). Під станом свідомості розуміється спосіб переробки думок, почуттів і спогадів, пов'язаних з прихильністю. Згідно П. Кріттенден [49], в залежності від типу материнської поведінки у людини може сформуватися нездатність оперувати або когнітивною інформацією (наприклад, передбачати поведінку близьких людей), або емоційною (усвідомлювати та артикулювати свої переживання), а іноді і тієї, і іншої. При найбільш сприятливому типі материнської поведінки у дитини розвивається здатність інтегрувати обидва типи інформації. У більш пізніх роботах вона говорить про те, що і когнітивні, і поведінкові стратегії прихильності є спрямованими на розпізнавання небезпеки і захисту від неї [49].

Прихильність розглядається в рамках концепції психології стосунків, закладеної В.Н. Мясищевим [72]. Психологічні стосунки виступають в ній як цілісна система індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності.

В.Н. Куніцина [53] пропонує визначати прихильність як довготривалі, стійкі, позитивно забарвлені взаємини, емоційно наповнені і засновані на значній потребі один в одному. Вона також пропонує розділяти прихильність, дружбу і любов, уточнюючи, що прихильність відрізняється від дружнього спілкування меншою емоційною дистанцією, а від любові – відсутністю чуттєвого сексуального компонента. Важливим у даному підході є акцент на взаємності (взаємозалежності).

Ще один підхід до прихильності розглядає її як індивідуально спрямовану стійку емоційну установку, в основі якої лежить досвід афективно насичених стосунків дитини з близьким дорослим [83].

У роботі Т.В. Казанцевої [26] прихильність визначається як різновид міжособистісних стосунків, заснованих на потребі в психологічній безпеці, який встановлюється в результаті тривалої взаємодії, відрізняється вибірковістю, емоційністю і стійкістю. Вказаний автор [26] розвиває цю думку далі і стверджує, що прихильність є нічим іншим як соціально-психологічною установкою щодо прийняття або неприйняття залежності і незалежності в міжособистісних стосунках. Як і будь-яка установка (аттітюд) – це оціночне ставлення, що припускає негативну або позитивну реакцію на залежність і незалежність в міжособистісних стосунках, і вирішає поведінку в міжособистісних ситуаціях. Подібний підхід дозволяє прикласти до прихильності основні властивості, структуру, закономірності формування, актуалізації та зміни, характерні для будь-якої установки. В рамках даної моделі прихильність описується як ставлення до залежності і незалежності (як дві незалежні одна від одної соціально-психологічні установки, які визначають характер прихильності особистості).

Отже, прихильність це багаторівневий феномен, який може бути концептуалізований: 1) як потреба у виживанні та безпеці; 2) як певний склад когнітивної, емоційної і поведінкової сфер, обумовлений адаптацією до умов раннього виховання (тип особистості); 3) як почуття – результат тривалої взаємодії, головною складовою якої є довіра і прагнення до контакту з об'єктом прихильності; 4) як емоційний зв'язок (стосунки); 5) як поведінкова модель (стратегія); 6) як спосіб переробки інформації; 7) як емоційна установка; 8) як здатність, 9) як різновид міжособистісних стосунків, заснованих на потребі в психологічній безпеці, які встановлюються в результаті тривалої взаємодії і відрізняються вибірковістю, емоційністю і відносною стійкістю.

Логічним продовженням стає обговорення типології прихильності.

М. Ейнсворт описує тип прихильності як стійкий стиль мислення, почуття і поведінки в ситуаціях міжособистісної взаємодії [102]. Перші індивідуальні відмінності в поведінці прихильності спостерігаються у віці близько 12 місяців [110, 111]; більш пізні дослідження доводять, що вже у трьохмісячних немовлят, і навіть в пренатальному періоді можна з певною точністю прогнозувати якість уподобання [140].

Припускається, що на індивідуальні відмінності в організації поведінки прихильності і на очікування в області стосунків прихильності впливає, більшою мірою, поведінка об'єкта прихильності (а не характеристики дитини, такі як темперамент), а типи прихильності характеризуються в цілому як безпечні і небезпечні, залежно від того, наскільки задоволена потреба немовляти в безпеці.

М. Ейнсворт [102] першій вдалося експериментально виділити типи прихильності у дітей на основі спеціально організованої процедури, відомої як «Незнайома ситуація» (Strange Situation). Були описані чотири типи прихильності: тип В – Надійний, або безпечний (secure) і три ненадійних типи: тип А – відсторонений (avoidant); тип С – тривожно-суперечливий (anxious-ambivalent) і тип D – дезорганізований (disorganized).

Тип безпечної прихильності характеризується пошуком і отриманням немовлятою захисту, підтримки та заспокоєння в ситуації стресу. Впевнене дослідження навколишнього середовища оптимізується завдяки доступності та підтримці матері.

Типи небезпечної прихильності формуються, коли поведінка прихильності зустрічається з відкиданням, непослідовністю, і навіть загрозою з боку об'єкта прихильності, що вселяє в дитину тривогу і невпевненість у чуйності матері в проблемній ситуації. Щоб зменшити цю тривогу, поведінка немовляти підлаштовується до поведінки об'єкта прихильності, інакше кажучи, вона є адаптивною, або стратегічною, в рамках цих відносин.

Наприклад, у немовляти, чия поведінка прихильності постійно відкидалася, формується тип уникаючої прихильності. У ситуації стресу така дитина уникає контакту (навіть візуального) з об'єктом прихильності, мінімізуючи вираз стресу і запобігаючи, таким чином, відкиданню з боку матері. Суперечлива прихильність асоціюється з посиленням поведінки прихильності у присутності непослідовної матері [110].

Спостереження за спілкуванням дитини і матері в домашніх умовах дозволили виокремити значущі прояви материнського ставлення: чутливість до потреб дитини; прийняття (прийняття дитини як цінності); кооперативність (невтручання); підтримка (а не ігнорування). Безпечний тип прихильності формується за наявності всіх зазначених якостей, уникаючий – при їхній відсутності; амбівалентний тип розвивається при суперечливому материнському ставленні.

Згідно з теорією прихильності, типи прихильності є відносно стабільними в часі. Передбачається, що сталість стилю батьківського ставлення в процесі розвитку дитини впливає на незмінність типу прихильності [133, 142]. Разом з тим, Дж. Боулбі стверджує можливість зміни і у дорослості, це може статися під впливом нових емоційних стосунків і розвитку абстрактного мислення – поєднання цих подій дозволяє індивіду

усвідомити і по-новому інтерпретувати значення минулого і нинішнього досвіду [10]. Пізніше лонгітюдне дослідження показало, що якість уподобання визначає подальший розвиток всіх пізнавальних, комунікативних і емоційних можливостей дитини, а також стратегії її поведінки, тобто специфіку спілкування, сімейного життя та кар'єри дорослої людини [1, 2, 4, 49, 83, 125, 203].

Наприкінці 1970-х дослідники почали використовувати ідеї Дж. Боулбі для вивчення природи і причин самотності і любові в дорослому віці. Було відзначено, що багато самотніх людей повідомляють про складні взаємини з батьками в дитинстві і про холодні або вкрай заплутані стосунки з романтичними партнерами, що говорить про вплив минулого досвіду на міжособистісні зв'язки в сьогоденні [54]. Однак всеохоплюючої концепції, що пояснює феномен любові і спостережувані індивідуальні відмінності, розроблено не було.

У 1987 С.Хейзан і Ф. Шейвер [157, 158] зробили спробу заповнити цю прогалину і позначили романтичну любов як процес формування прихильності, що проявляється в тій же послідовності стадій, які виділяються в ході розвитку прихильності в діаді немовля-мати [158]. Вчені висунули наступні припущення.

1. Емоційна і поведінкова динаміка стосунків між немовлям і матір'ю і між двома дорослими людьми регулюється однією і тією ж біологічною системою, метою якої є фізична чи психологічна близькість дитини до матері. У дорослих спостерігається схожа картина.

2. Індивідуальні відмінності, що спостерігаються в стосунках немовля-мати є ідентичними відмінностям, що спостерігаються в дорослих парах.

3. Індивідуальні відмінності в поведінкових компонентах прихильності у дорослих є відображенням їх очікувань і переконань щодо себе та своїх близьких взаємин.

4. Романтична любов містить у собі три компоненти: прихильність, турботу і секс. На відміну від дитячо-батьківських зв'язків, в яких мати

проявляє турботу у відповідь на поведінкові прояви прихильності дитини, в довгострокових стосунках дорослих людей неможливо відокремити прихильність від турботи, оскільки ролі тих, що потребують турботу (суб'єкта прихильності) і тих, що надають її (об'єкта прихильності) у романтичних партнерів часто змінюються. Прихильність і сексуальність взаємно впливають одне на одне: стратегії сексуальної поведінки (наприклад, випадкові зв'язки) можуть перешкоджати розвитку глибокої емоційної прихильності.

С. Хейзан і Ф. Шейвер [157, 158] у своїх роботах розробили опис кожного з типів, які були засновані на простій екстраполяції типів прихильності немовлят:

1) спокійна любов – характерна для упевнених в собі людей, які не побоюються бути покинутими;

2) неспокійна любов – характерна для недовірливих осіб, не бажаючих підпустити до себе партнера дуже близько. Сильна емоційна прихильність робить уразливими ці особи для образ і страждань;

3) нервова любов – характерна для осіб, які відчують тривожне та/або амбівалентне відношення до партнера. Такі знервовані коханці є невпевненими в міцності взаємин. Їх весь час турбує думка, що партнер насправді не любить, або не хоче залишатися поруч. Любов таких людей часто стає настирливою і нестерпною.

Ця класифікація піддалася критиці. Так, Кім Бартоломью [116] помітила, що уникаючий стиль, як він описувався у С. Хейзаном і Ф. Шейвером, розпадається на два теоретично різних типів, які вона назвала відстороненим (dismissing) і боязким (fearful). К. Бартоломью стверджує, що люди набувають боязкої орієнтації у стосунках прихильності, коли хочуть запобігти відкиданню з боку партнера і біль, яку він може їм заподіяти. Відсторонена орієнтація описується нею як спосіб збереження незалежності та самодостатності. Таким чином, вона запропонована чотирьохчленну модель індивідуальних відмінностей у прихильності у дорослих, в якій були

залишені два первинних типа – безпечна і тривожно-суперечлива, або, у варіанті К. Бартоломью [116], стурбована або надзалежна (preoccupied) прихильність – і додані боязко-уникаюча і відсторонено-уникаюча типи. Для наочності це можна представити у вигляді простору двох вимірів, які визначається валентністю репрезентативної моделі «Я» та іншого (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Моделі прихильності за К. Бартоломью

	Валентність	Репрезентативна модель «Я»	
		Позитивна (низька тривожність)	Негативна (висока тривожність)
Репрезентативна модель	Позитивна (низьке уникнення)	Безпечна	Залежна (надзалежна)
Іншого	Негативна (високе уникнення)	Відсторонена	Боязка

Кожен з типів прихильності являє собою результат комбінації позитивних і негативних моделей «Я» та інших. Поява моделі прихильності Кім Бартоломью [116] мала не тільки концептуальне, а й психометричне значення. Було зібрано понад 320 самооцінюючих описів, які були покладені в основу різних шкал і опитувальників по прихильності, після чого апробували їх на величезній кількості респондентів [121, 147].

Аналіз отриманих даних показав, що індивідуальні відмінності в прихильності укладаються в простір системи двох координат: тривога і уникнення.

Емпірично ці осі збігаються з осями моделей «Я» і Іншого в підході К. Бартоломью, проте К. Бреннан зі співавторами [121] вказують на відмінність концепції репрезентацій з даними досліджень. Так, відповідно

даній позиції, людям з залежною прихильністю притаманна позитивна модель Іншого, коли партнер сприймається як чуйний, уважний тощо. Однак дослідження показали, що людей з яскраво вираженою стурбованою прихильністю часто характеризують дратівливість, ревності, агресія і схильність вважати партнера несприйнятливим до їх потреб [121].

Незважаючи на те, що склалося кілька альтернативних інтерпретацій двох отриманих вимірювань, або осей прихильності, двохвимірний модель прихильності визнається достатньою для представлення варіативності основних процесів прихильності [191, 192, 201, 202].

Двохвимірний модель прихильності пропонується і в підході Т.В. Казанцевої [26], яка розглядає тип прихильності як соціально-психологічну установку. Типи прихильності виникають як комбінація двох різних установок особистості – ставлення до залежності і незалежності, які визначають як специфічний тип прихильності (наприклад, прихильність до романтичного партнера або дружини), так і генералізований тип прихильності (як стійка риса особистості). На думку Т.В. Казанцевої [26, 27, 28], установки особистості стосовно залежності і незалежності формуються досвідом стосунків зі значущими Іншими в дитинстві і визначають досвід удач і невдач у побудові близьких стосунків в дорослому віці. Таким чином, вона виділяє чотири типи прихильності:

- Автономія (тип А) – тип прихильності, що складається у людей, що приймають взаємозалежність і усвідомлюють при цьому свою самодостатність. Це добровільна форма залежності людини, що реалізує потреби як в афіліації, так і в індивідуації;

- Надзалежність (тип В) – тип прихильності, при якому особистість визнає факт залежності в близьких стосунках, проте заперечує незалежність, як свою, так і партнера. Це тривожно-маніпулятивна примусова форма стосунків, при якій підлегле становище є наслідком обмеження свободи, а не наслідком залежності;

- Псевдоавтономія (тип С) – тип прихильності, при якому особистість не сприймає жодної форми залежності і перебільшує значення незалежності; характеризується дистанціюванням і демонстративною самодостатністю;

- Дезорієнтованість (тип D) – тип прихильності, що формується у особистості з негативною установкою, як на взаємозалежність, так і на самодостатність. Характерний пасивно-безпорадний тип стосунків, у яких ані сам індивід, ані його партнери є не здатними вплинути на реалізацію його потреб в афіліації і в індивідуації.

З цієї типології автор приходять до таких наслідків:

- здатність будувати стабільні, тривалі і такі, що приносять задоволення, стосунки ґрунтуються на прийнятті як факту залежності у стосунках, так і факту незалежності;

- люди, що здатні прийняти як факт залежності, так і факт незалежності в міжособистісних стосунках, характеризуються напруженістю психологічних захистів, які допомагають їм впоратися зі страхом поглинання (злиття з партнером) і страхом відкидання (розлучення з партнером).

Для характеристики роботи системи прихильності у дорослих, М. Мікулінсер і Ф. Шейвер [177] запропонували розширену модель систем управління, яка інтегрує дані величезного числа досліджень з теоретичними посилками Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, К. Бартоломью, К.Бреннан та інших. Ця модель є розширеною і складається з трьох модулів:

- 1) пошук близькості, що викликаний активацією системи прихильності (первинна, або основна стратегія системи прихильності);

- 2) оцінка ефективності використання даної стратегії з метою отримання підтримки об'єкта прихильності;

- 3) вторинні стратегії (що позначаються як тривожна гіперактивація або дезактивація), що виникають у відповідь на недоступність або нечутливість об'єкта прихильності.

Дана модель включає первинну і вторинні стратегії прихильності, пов'язані з ними уявлення і очікування щодо себе та інших, а також правила

управління стресом і міжособистісними відносинами. Крім цього, модель пояснює, що відбувається у випадку, якщо вторинні стратегії не досягають своєї мети.

Дана модель показала чутливість і до ситуаційних, і до особистісних факторів (соціальному контексту і рис особистості) [177]. Кожен компонент моделі може бути підданий впливу обставин (небезпека або загроза безпеки, поточна інформація про доступність об'єкта прихильності або про прийнятність пошуку близькості і захисту у фігури прихильності в конкретній ситуації), які ініціюють висхідний вплив на функціонування системи прихильності. Наприклад, нагадування про підтримку у поведінці об'єкта його прихильності може викликати навіть у людини з ненадійним типом прихильності тимчасове відчуття упевненості і відповідну реакцію. На кожен компонент системи також впливають переважна репрезентативна модель себе та інших, яка спотворює розпізнавання безпеки, доступність об'єкта та ефективність пошуку близькості.

Оскільки прихильність реалізується в міжособистісних стосунках різного ступеня близькості, то надалі ми розглянемо яким чином тип прихильності знаходить відображення в якості стосунків психологічної близькості й інтимності.

1.2. Семантичний простір прихильності і феноменів міжособистісних стосунків

Поняття прихильності є семантично близьким безлічі феноменів міжособистісних стосунків, таких як міжособистісна залежність [15, 43, 45, 57], симбіотичні стосунки та автономія [16, 18, 135], незалежність [80], самотність [54, 204] тощо. Нижче ми розглянемо співвідношення і смислове навантаження даного термінологічного простору.

Міжособистісна залежність визначається як розлад поведінки і стосунків з фіксацією на оточуючих людях або конкретній людині, в основі якого лежить сильна потреба в певній особі з метою отримання її підтримки і допомоги і нездатність індивіда до самостійної поведінки [58, 64, 65]. У поведінці дорослої людини міжособистісна залежність може бути представлена як генералізована форма залежності (стійка стильова характеристика особистості та міжособистісних стосунків), так і залежністю від конкретної особи.

У психоаналітичному підході було введено поняття патологічної залежності, зокрема К.Хорні для позначення невротичної залежності від іншого [100]. Крім того, в психоаналізі типи залежності розглядаються як способи заповнення «порожнього Я» [21] або дефіциту в Его-структурі [42]. Оскільки завдання компенсувати власну недостатність позаособистісними засобами нездійсненна, потреба в підтвердженні своєї значущості у таких людей не може бути задоволеною, вона супроводжується знеціненням партнера і його почуттів, що позбавляє стосунки радості.

На думку Б. Уайнхолд і Дж. Уайнхолд [95, 96], описане порушення може реалізовуватися у двох формах: співзалежності і протизалежності. Перша з них акцентує наявність рис інфантильності у різних сферах життя [95], відсутність власної автономності та фіксації на значущому Іншому. Друга форма порушення проявляється як сила і впевненість у собі в поєднанні з труднощами встановлення стосунків психологічної інтимності і страхом зближення з іншими [96].

Згідно Дж.Боулбі, терміни «прихильність» і «залежність» мають протилежне оцінювальне забарвлення, відмічаючи при цьому, що залежність (в сенсі «залежний стан») і прихильність – абсолютно різні речі [10]. Залежність, з позиції Дж. Боулбі, – це потреба отримувати допомогу з метою задоволення інших потреб. Ці потреби можуть бути соціальними (наприклад, в увазі) або матеріальними (наприклад, в їжі). Партнер є необхідним остільки, оскільки він є засобом досягнення інших цілей, і не є метою сам по

собі. Залежність виникає на основі досвіду або невіри людини в те, що вона здатна задовольнити свої власні потреби самостійно. Прихильність, навпаки, розвивається з вродженою потребою індивіда в близькості, любові і стосунках з людиною, чутливою до її сигналів. Прихильність при цьому є цінністю сама по собі. Особистість спочатку може бути прив'язана до того, від кого вона залежить, але як тільки у неї формуються уявлення про стосунки (робочі моделі стосунків), вона може прив'язуватися до того, від кого не залежить. М. Ейнсворт, підтримуючи думку Дж. Боулбі, говорила про те, що «прихильність – синонім любові; залежність – ні» [102; с.113]). Слова Е. Фромма підтверджують цю ідею: «Якщо я прив'язаний до іншої людини тільки тому, що сам не можу твердо стояти на ногах, він чи вона може мене врятувати, але наші стосунки не будуть стосунками любові» [98, с. 244].

Разом з тим, співвідносячи концепцію прихильності з підходом Б. Уайнхолд, можна відзначити, що прихильність має велику близькість до поняття «взаємозалежності», яку Б. Уайнхолд [95] описує як стадію розвитку стосунків у віці від 6 до 12 років. Завданням даної стадії розвитку є придбання умінь регулювати ступінь близькості і дистанції у стосунках. У цьому плані прихильність як і споріднений їй феномен взаємозалежності характеризується тим, що в них окремі сторони шукають підтримки і захисту один від одного.

Дж. Тібо і Г. Келлі [цит. по 136] розробили теорію взаємозалежності (теорію соціального обміну), яка дозволяє пояснити багато міжособистісних феноменів. У теорії представлено класифікацію різновидів соціальної залежності. Всі можливі форми взаємозалежності можуть бути описані на основі 4-х основоположних критеріїв: ступінь залежності, взаємність залежності, узгодженість результатів, і основа для залежності [цит. по 136]. Соціальна взаємозалежність визначається як ступінь впливу одного учасника ситуації на іншого. Виділяють позитивну взаємозалежність, коли партнери прагнуть досягти спільних цілей і негативну, – коли індивіди заважають

реалізації цілей один одному. Позитивна взаємозалежність виникає, коли індивід вважає реалізацію власних цілей можливою тоді і тільки тоді, коли пов'язані з ними люди досягнуть своїх цілей. Про негативну взаємозалежність можна говорити, коли один індивід вважає, що він здатний досягти своїх цілей тільки тоді, коли інший не зможе досягти своїх. Основний висновок теорії взаємозалежності [194] полягає в тому, що відсутність залежності говорить і про відсутність стосунків. Таким чином, в будь-якій прихильності, будь-яких близьких стосунках лежить певна ступінь залежності, оскільки залежність являє собою невід'ємну характеристику особистості. І прихильність можна розглядати крізь призму залежності як міри зв'язків з іншими людьми [165, 194].

Заперечення залежності, а також уникнення близькості є однією з форм залежності. Незалежність не є протилежністю залежності, а розвивається і функціонує паралельно залежності.

Важливим етапом у психології міжособистісних стосунків стало емпіричне підтвердження ортогональності феноменів залежності і незалежності [6, 7, 8, 64]. Так, в роботі Т.С.Асланян було показано відсутність кореляційного зв'язку між параметрами міжособистісної залежності і страху психологічної інтимності [6]. У дисертаційному дослідженні І.О.Бару та ряді суміжних робіт [7, 8] залежність і сепарація виділені і описані як автономні структурні компоненти більш складного психологічного новоутворення – симптомокомплексу «емоційного холоду». Тому протиставлення залежної поведінки і самостійності значно пом'якшало і в даний час залежність не розглядається як основа прихильності.

Розглядаючи феномен незалежності, який найчастіше розуміється як свобода від будь-яких прихильностей і впливів, можна відзначити, що це часто відображає уникнення відповідальності і нездатність до створення істинної близькості. У такому дистанціюванні і відчуженні завжди присутній страх відкидання, страх втратити себе, страх стати залежним. У роботах

Б.Уайнхольда показано, що співзалежність і контрзалежність взаємозворотні прояви одного і того ж феномена [95, 96].

Якщо спробувати співвіднести феномен «сепарації» [16, 18] як нормальної потреби, що лежить в основі незалежності та автономії, можна відзначити, що сам Дж. Боулбі зазначав, що якість уподобання впливає на успішність протікання сепарації, на вміння впоратись з сепараційною тривогою. Згідно його поглядів, система прихильності являє собою первинну, генетично закріплену мотиваційну систему, яка активується між первинною значущою особою і немовлям відразу після його народження і має функцію забезпечення виживання. Немовля особливо потребує близькості з матір'ю, коли відчуває тривогу або страх. Це може відбуватися, наприклад, коли він опиняється в незнайомих ситуаціях або відчуває себе розлученим з матір'ю. Близькість до неї дає малюкові захист і відчуття безпеки. Дж. Боулбі вважає, що мати і немовля входять в якусь саморегулюючу систему, частини якої є взаємообумовленими.

Прихильність між матір'ю і дитиною в рамках цієї системи відрізняється від «стосунків» тим, що «прихильність» розуміється лише як частина комплексної системи стосунків.

Однак потреба дитини в захисті і безпеці, в надійній прихильності, протистоїть її потребі в сепарації, придбанні все більшої незалежності від піклувань дорослого. У перші роки життя сепараційні процеси виражаються в дослідницькій діяльності немовляти, потребу в якій Дж. Боулбі назвав потужною мотиваційною системою для психічного розвитку дитини. Хоча система прихильності і дослідницька система виникають з протилежних мотивацій, між ними існує певна взаємозалежність [9, 10]. За Дж. Боулбі, немовля може вивчати своє оточення, а також витримувати тривогу і страх під час розлуки з матір'ю передусім тоді, коли він спирається на матір як на надійну емоційну базу. Таким чином, саме Дж. Боулбі зробив акцент на протиріччі, пов'язаному з генетичною спорідненістю двох психологічних конструктів: емоційною прихильністю і потреба в автономії.

Парадокс полягає в тому, що надійна прихильність припускає тісний надійний зв'язок з близьким дорослим, дає дитині можливість стати незалежною, автономною [10].

Дослідження показало, що індивіди з безпечним типом прихильності є задоволеними своєю роботою, вважають себе хорошими працівниками; менше за інших є схильними до перенапруження, при цьому віддають перевагу доводити почате до кінця; не бояться відкидання співробітниками, цінують людські стосунки вище роботи, із задоволенням відпочивають. Люди з унікаючим типом прихильності повідомляють про міжособистісні проблеми на роботі, але задоволені власне роботою. Вони недооцінюють свої успіхи, менше інших проводять вільний час у компанії, їм краще працювати наодинці і вони цінують роботу вище власного здоров'я і стосунків з людьми.

Тривожно-суперечливі індивіди очікують недооцінку своїх заслуг співробітниками, схильні сприймати дозвілля як можливість отримати гострі відчуття і частіше за інших ходять по магазинах (щоб отримати миттєву самовинагороду). Вони воліють працювати в колективі, хоча і страждають від нерозуміння. Більше, ніж інших, їх мотивує схвалення; вони дуже стурбовані неприйняттям з боку інших – така заклопотаність міжособистісними проблемами заважає продуктивності їхньої роботи [158].

Сучасні дослідження показують, що потреба в автономії має величезне значення для всього психічного розвитку та для успішного створення теплих стосунків з друзями і шлюбним партнером [135, 185, 186, 195]. Раніше ми розглянули, як уникнення близькості порушує формування гармонійної прихильності. Крім цієї, існує інша крайність – надмірна близькість, симбіотичне злиття [179]. Неповага до окремоті один одного, психологічних границь як своїх, так і іншого, перешкоджають істинній близькості. Неможливо зблизитися з іншою людиною, побудувати партнерські стосунки, не знайшовши психологічну автономію. Це питання балансу близькості і дистанції, відкритості та закритості, довіри і недовіри, залежності і незалежності, питання пошуку оптимального рівня саморозкриття. Мовою

теорії прихильності, щоб не впасти в хворобливу емоційну залежність, потрібно бути «надійно прив'язаним» [80, 83].

У літературі описано порушення міжособистісної комунікації, при якому спостерігається нездатність людини встановлювати довірливі, стабільні стосунки і відчувати задоволення і радість від них. Даний феномен отримав назву «страх психологічної інтимності» і описаний в роботах Firestone R.W. і Catlett J. [141], Thelen [200] та ін. Відповідно до моделі системної регуляції ризику в близьких стосунках Дж.Холмса [180] в індивіда активація потреби в близькості і підтримки автоматично підсилює страх відкидання і засудження.

Оскільки більшість людей не хочуть наражатися на небезпеку почуття власної гідності, вони ретельно оцінюють дружність партнера, перш ніж вступити з ним в інтимну взаємодію. Тут використовується правило «якщо - то»: «якщо я відчуваю прихильність партнера, то я можу збільшити взаємозалежність»; «Якщо я відчуваю або очікую відкидання з його боку, то мені слід відмовитися від взаємної залежності».

У багатьох роботах страх інтимності розглядається як стійка характеристика особистості та пропонується набір рис для опису такої особистості [99, 160, 165, 200]:

- 1) трудоголізм: постійна зайнятість (хобі, робота, громадська діяльність);
- 2) перфекціонізм (бажання в усьому бути бездоганним) і вимога того ж від інших; демонстрація сили і прагнення приховувати свої слабкості і страхи, надмірна потреба виглядати добре;
- 3) негативізм: заперечення проблем або зниження їх значущості;
- 4) самовпевненість: відмова або складності попросити допомоги у інших, страх бути використаним іншими людьми і втратити повагу, якщо хтось дізнається про слабкості і недоліки;
- 5) нарцисизм: впевненість у своїй обраності і праві отримувати особливе ставлення на фоні низької самооцінки; схильність бачити людей

тільки в білому або чорному кольорі, залежно від того, як ті до нього ставляться; недовіра до інших людей;

б) уникнення близькості на рівні тілесних (дотиків) і емоційних контактів; складнощі з усвідомленням почуттів, низька толерантність до фрустрації, схильність до гніву.

Дослідження романтичних пар [200] показали, що якщо партнери вважають можливими взаємини між ними, то ступінь вираженості у них страху близькості збігається.

Відзначимо, що поряд з надмірною залежністю і страхом психологічної інтимності у літературі зустрічається поняття «здорової залежності» [117, 118] або «нормальної залежності» [144, 165]. Р. Борнштейн [117, 118] під здоровою залежністю (healthy dependency) розуміє поведінкові і міжособистісні прояви, пов'язані зі значною гнучкістю у спілкуванні, здатністю звертатися за допомогою, умінням встановлювати і підтримувати довготривалі емоційні стосунки. Здорова залежність є пов'язаною з адаптивністю і варіативністю поведінкових реакцій. Передумови формування здорової залежності автор бачить в авторитетному, послідовному і надійному стилі батьківського виховання, який формує у дитини почуття впевненості, безпеки, а також переконання в тому, що далеко не завжди звернення до інших за допомогою є ознакою слабкості або власної неуспішності [63, 117, 118]. Фактично це і є варіант гармонійної, надійної прихильності, яку можна назвати здоровою залежністю [117, 118] – здатність жити разом з людьми без страху втратити себе в любові або без неї.

Німецькими психологами запропонована 4-х факторна структура якості близьких стосунків, розроблена на основі повсякденних уявлень про ідеальні стосунки і підтверджена емпірично в Німеччині та Канаді [155]: основними параметрами виміру стосунків є близькість, згода (agreement), сексуальність і незалежність. Фактично вперше авторами був виділений фактор незалежності, що припускає автономію, особистісний розвиток, заохочення свободи в собі і в своєму партнері, до цього в поняття якості близьких

стосунків вона не включалася. Їхнє дослідження показало, що, всупереч стереотипам, параметр «незалежність» має значення не тільки для молодих і освічених людей, він важливий для задоволення стосунками респондентів усіх категорій.

У дослідженнях прихильності дорослих нерідко використовується модифікація міжособистісної кругової моделі L.S Benjamin [154]. Він пропонує виділяти додаткову вісь, з двома полюсами: 1) активністю – поведінка людини щодо інших людей і 2) реактивністю – реакція особистості на вимоги інших. Вимірювання домінантності, таким чином, за віссю активності включає в себе на одному полюсі – надання автономії іншим, на іншому – контроль за намірами і діями інших. По осі реактивності: на одному полюсі – поступливість вимогам інших, на іншому – утвердження власної автономії. Високі показники домінантності та активності говорять про тенденцію контролювати поведінку інших, а високий ступінь домінантності і реактивності відображає схильність стверджувати свою автономію. Ця модель дозволяє глибше зрозуміти особистість людей з різними типами прихильності.

Так, при залежній прихильності характерною є відмова в наданні автономії партнеру (зі страху, що його увага може переключитися на когось ще), а також їм складно стверджувати власну автономію (проведення відмінностей між собою і партнером може збільшити дистанцію). Ця обставина прояснює суперечливість їх поведінки – зміну контролюючої пози на підпорядковану. Дві на перший погляд несумісні стратегії спрямовані на утримання зв'язку і запобігання відкидання [181]. При відстороненій прихильності не виникає складнощів з утвердженням автономії, проте часто виникає проблема з наданням автономії партнеру, бо з одного боку, не хочуть втратити його інтерес, з іншого – прагнуть зберегти звичну психологічну дистанцію. Результати повторилися в дослідженнях різних видів стосунків – дружніх, романтичних і дитячо-батьківських [134, 164, 170].

Ігнорування автономії партнера заважає не тільки встановленню близькості, але і припиненню незадовільних стосунків [153]. Так, серед тих, хто переслідує своїх колишніх партнерів, переважна більшість належить до залежного типу прихильності. Формою переслідування можуть бути нав'язливі подарунки і дзвінки, а можуть бути і псування майна, і фізична агресія. Виявлено, що жінки-переслідувачі є більш агресивними, ніж чоловіки [137].

Подальше співвіднесення типів прихильності з іншими видами близьких стосунків дозволяє провести його зіставлення з симптомокомплексом «емоційного холоду». Даний термін як робоче поняття був запропонований О.С.Кочаряном і Н.М.Терещенко [88]. Спочатку в ньому знайшло узагальнення різноманітних форм порушення міжособистісних стосунків, що визначають стійкі патерни невротичної подружньої взаємодії та адаптаційних процесів, різні деформації емоційних структур, такі як міжособистісна залежність, ізоляція, любовні адикції, адикція уникнення, інтимофобія, самотність, труднощі вступу у стосунки психологічної інтимності, патологічний нарцисизм тощо.

В наступних працях І.О.Бару [7] була виділена структура симптомокомплексу «емоційного холоду», яка описується трьома незалежними компонентами: «злиття», «сепарація», «близькість». Причому перші два відображають порушені форми міжособистісної взаємодії: структурний компонент «злиття» відображає порушення в структурі стосунків за типом надблизькості, надзлиття; структурний компонент «сепарація» відображає порушення за типом сепарації або автономії, уникнення контакту у стосунках. Структурний компонент «близькість» відображає нормативний рівень міжособистісної залежності (так звана «здорова залежність»), який дозволяє підтримувати здоровий рівень інтимності і близькості в міжособистісних стосунках. Проводячи паралелі можна порівняти надійний тип прихильності з функціонуванням компонента

близькості, а порушені, такі як залежна і уникаюча з функціонуванням компонентів «злиття» і «сепарація».

У межах теорії прихильності будь-яке порушення міжособистісних стосунків моделюється як зниження рівня зрілості особистості та стабільності її психологічних границь. Для позначення цих феноменів С.К. Нартова-Бочавер вводить поняття «суверенність» і віділяє види суверенності психологічного простору [74, 75]:

- суверенність фізичного тіла (соматичне благополуччя, задоволення фізіологічних потреб);
- суверенність території (стабільність територіальних границь та безпека фізичного простору);
- суверенність світу речей (права мати та розпоряджатися особистою власністю);
- суверенність звичок (комфортні форми організації життя людини);
- суверенність соціальних зв'язків (особистий контроль над соціальним життям);
- суверенність цінностей (вільне прийняття цінностей).

Зрілість особистості і цілісність границь психологічного простору С.К. Нартова-Бочавер позначає терміном «суверенність». Крім цього, автор вказує на два можливих відхилення:

- границі психологічного простору є ригідно закріпленими, що характерно для людей відповідного стилю поведінки. Це знаходить відображення в терміні «надсуверенність»;

- границі психологічного простору є порушеними, коли депривується потреба у приватності, тобто можливості управляти потоком інформації і взаємодією зі світом. Це знаходить відображення в терміні «депривованість».

Зрозуміло, що слабкість як і надукріплення границь є причиною нездатності людини стати суб'єктом і автором свого життя в її різних сферах: вона є вразливою щодо соціальних впливів, домагань на особисту власність, територію, світогляд і навіть тіло. Тому в цьому випадку проводячи паралелі

з різними типами прихильності, ми можемо побачити схожість суверенності з надійними типом, а надсуверенності і депривованості – з різноманітними формами порушення прихильності.

Розглянемо ще одну модель прихильності Дж. Холмса [160], яка також є діалектичною з точки зору балансу між близькістю і дистанціюванням. Дж. Холмс [160] запропонував так званий «Трикутник прихильності», який зображений на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Трикутник прихильності Дж. Холмса

Основа трикутника утворює вісь прихильності, кути якої мають грань захисної, невпевнено-унікаючої поведінки, і грань позитивної, дослідницької, творчої поведінки. Кут відчуження (detachment) утворений автономією, яка несе в собі небезпеку уникнення і ізоляції, а також страху поглинання. Кут прихильності (attachment) утворений здатністю до близькості, яка затінюється можливістю амбівалентності і прилипання, що пояснюється страхом втрати і автономії. На вершині, в зоні відсутності прихильності (nonattachment), знаходиться або важкий розлад прихильності, який характеризується відсутністю у людини того, хто б дбав про неї і сприймав як окрему чутливу істоту, або в позитивному ключі - синтез прихильності і відчуження, інтеграція і сенс близькості у стосунках .

Прихильність, що виражається в амбівалентності (поглинанні), – це дисбаланс, що виникає, коли дитина замість дослідження себе і свого оточення стурбована непостійною присутністю свого основного вихователя. Спроби до відокремлення / індивідуації такої дитини були підірвані або недоліком уваги батьків, або застосуванням в якості покарання тактики відкидання. Страх автономії може проявляти себе як боязкість успіху, боязкість багатства, острах ризику.

Захисний (дезадаптивний) аспект відчуження може виражатися в уникненні, ізоляції, остраху близькості. Дитина, чия активність постійно переривалася вимогливим батьком; і вона таким чином не мала відновних періодів віддалення, стає залежною від вимог інших, втрачаючи здатність розпізнавати власні спонтанні потреби і формуючи помилкове відчуття Я, засноване на поступливості і грі. Уникання тут – це нав'язлива поведінка, використовувана як захисна спроба заміщення тих думок, бажань або намірів, які, на думку людини, загрожують її безпеці, і пов'язані вони саме з настирливим об'єктом прихильності. Така людина відчуває найсильніший страх втратити контроль і намагається попередити цю втрату різними способами: за допомогою інтелектуалізації; перфекціоністськими прагненнями до абсолютного контролю; уникненнями почуттів, не підвладних повному контролю; зволіканнями і нерішучістю, які перешкоджають близькості, і нав'язливих ритуалів, що дають ілюзію контролю. Вона відчуває сильну потребу захищатися від емоційної та фінансової залежності. Такі люди прикидаються емоційно залученими – вони можуть бути разом фізично, але так ніколи і не ризикнуть дозволити собі бути зачепленими емоційно через страх отримати душевну травму.

Захисний, небезпечно-уникаючий аспект відсутності прихильності може виражатися в хаосі або переповненим почуттям безглуздості.

Установка на відсутність зобов'язань або байдужість відображає нездатність до контакту. Людина з подібною установкою відходить від відносин або нехтує ними, або ж виконує все механічно, без ентузіазму. Вона

відчуває внутрішню порожнечу і загальне почуття емоційного оціпеніння. Ця порожнеча мертва. Вона несумісна з іншим відчуттям порожнечі як цілісної, що вдосконалює та звільняє. Позитивний аспект відсутності прихильності полягає у формуванні цілісності та осмисленості життя.

Здоровий індивід з вираженою відсутністю прихильності повністю включений в стосунки, не дистанційований і не байдужий. Така повна включеність можлива, оскільки об'єкт прихильності може бути сам по собі, і людина не повинна захисним чином контролювати об'єкт прихильності або володіти ним. Дж. Холмс [160] пояснює, щоб вступити в кінцеву стадію розвитку, Его має відступити за допомогою вивільнення страху; усвідомлення і прийняття людиною своєї тіньової частини. Дж.Холмс називає це «шлях назад до автентичності», який відбувається відповідно до властивості будь-яких поляризованих феноменів переходити у власну протилежність, тобто прогрес через регрес [160].

Ми проаналізували феноменологію міжособистісних стосунків з погляду співвідношення з різними типами прихильності. Для наочності зведемо різні феномени в таблицю (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Феномени міжособистісних стосунків і типи прихильності

Континіум міжособистісних феноменів		
Відсторонена і боязка прихильність	Надійна прихильність (M.Ainsworth)	Залежна (надзалучена) прихильність
Дисфункціональне відділення	Здорова залежність (R.Bornstein)	Деструктивна надзалежність
Компонент симптомокомплексу емоційного холоду «Сепарація»	Компонент симптомокомплексу емоційного холоду «Близькість» (О.С.Кочарян, І.О.Бару)	Компонент симптомокомплексу емоційного холоду «Злиття»

Продовж. табл.1.2.		
Адикція уникнення, інтимофобія	– (Г.В. Старшенбаум)	Любовна адикція
Надсуверенність	Суверенність (С.К. Нартова-Бочавер)	Депривованість
Протизалежність	Взаємозалежність (Б. і Дж. Уайнхолд)	Співзалежність
Відчуження (уникнення близькості)	Відсутність прихильності (J. Holmes)	Прихильність (поглиненість)

Таким чином, в природі прихильності ми можемо побачити співвідношення і баланс між залежністю і автономією [20], рівновагу між відчуттям самодостатності і почуттям спільності [20, 70], здатністю до встановлення довготривалих близьких стосунків та порушення психологічної інтимності [7, 168, 187].

1.3. Взаємозв'язок типу прихильності і якості стосунків психологічної інтимності

Задоволеність стосунками є найбільш значущим чинником суб'єктивного благополуччя [50, 51], а провідним показником задоволеності стосунками – психологічна близькість партнерів [3, 5, 155, 187]. Тому спочатку розглянемо, що являє собою інтимність і близькість як психологічні феномени.

Зміст і сенс терміна інтимність включає різні аспекти людського життя, які в нормі повинні функціонувати спільно: психічний, емоційний, соціальний і духовний. У розумінні Ц.П. Короленко і Н.В. Дмитрієвої [36], інтимність передбачає розділення з кимось свого життя, переживання разом любові й близькості, загалом, виражається у феномені приналежності і

емоційного зв'язку з іншою людиною. Інтимність – це переживання емоційної близькості, яка безпосередньо пов'язана зі здатністю до співпереживання і виходу за межі еґо-центричної перспективи. Інтимність вимагає здатності, з одного боку, перебувати разом, з іншого – зберігати сепарацію і індивідуальність в інтимних відносинах і неможлива без здатності відділення свого Я від Я іншої людини. Змішання двох Я призводить до формування симбіозу, який відрізняється від інтимності.

Засновані на інтимності стосунки характеризуються [36] наявністю емоційної фіксації (аттачменту), взаємозалежністю, тривалістю, повторюваними інтеракціями, почуттям приналежності один одному. По суті, інтимність – це універсальна людська потреба, без якої виникає переживання самотності. Відсутність або дефіцит інтимності є найчастішою психологічною причиною розриву стосунків [36]. За даними зазначених авторів [36], більш узагальненим поняттям є міжособистісна інтимність, а емоційна і фізична інтимність є вимірами останньої.

Формування психологічної інтимності відбувається в процесі розвитку, сенситивним періодом є період раннього дитинства і процес ідентифікації з батьками [40]. Порушення психологічної інтимності Ц.П.Короленко і Н.В.Дмитрієва [36] пов'язують з хронічною дефіцитарністю батьківсько-дитячих стосунків. Емоційна травматизація дитини перешкоджає формуванню здатності до розвитку інтимності у зв'язку з переважанням в психіці базисної недовіри над довірою. Блокування здатності до формування інтимності характерно для осіб, вихованих батьками, у яких була та чи інша форма співзалежності. Дитяча емоційна травматизація створює в психіці почуття токсичного сорому, стан внутрішньої недостатності, провини і сорому без конкретного змісту ("Я постійно роблю помилки", "Зі мною щось не в порядку", "Я сама / сам - помилка природи"). Ц.П.Короленко і Н.В.Дмитрієва відзначають, що співзалежність змушує вступати в неадекватні стосунки з невідповідними людьми, які мають риси подібності з адиктивними та / або співзалежними членами батьківської сім'ї. Таким

чином, історія повторюється в наступних поколіннях, немов би маючи тавро «сімейної долі».

Ця думка відображена і в міркуваннях М.Боуена [120], який пов'язує здатність до переживання інтимності з концепцією диференціації Я в плані можливості бути інтимним / інтимною і в той же час автономним / автономною. Висока диференціація асоціюється з сильним селф (Я), здатністю пом'якшувати тривогу за допомогою вступу в міжособистісні контакти і перешкоджати психічному поглинанню. Добре диференційовані стосунки характеризуються низьким рівнем тривоги, гнучкістю і інтимністю без страху «змішатися» з партнером / партнеркою [167].

Ц.П. Короленко і Н.В. Дмитрієва за даними психотерапевтичних спостережень практично ставлять знак рівності між незадоволеною потребою в прийнятті та любові (тобто інтимності) і порушенням прихильності, вказуючи, що ці порушення або блоковані феномени створюють базу для практично будь-якої проблеми міжособистісної взаємодії [36].

За даними різних досліджень, встановлено, що тип прихильності є більш точним індикатором близькості, стабільності міжособистісних відносин, задоволеності і відданості, ніж риси особистості [139]. З позицій теорії прихильності в царині міжособистісних стосунків досліджуються наступні питання:

- 1) установки в коханні і загальна задоволеність стосунками;
- 2) відповідність стилів у парі;
- 3) особливості сексуальних стосунків;
- 4) встановлення психологічної близькості;
- 5) вияв підтримки і турботи;
- 6) конфліктна поведінка;
- 7) ефект типу прихильності партнера.

1. Загальна задоволеність стосунками. Люди з різними типами прихильності мають різне уявлення про романтичні стосунки, про те, які нагороди і витрати вони з собою несуть [126, 159]. Суб'єкти з безпечним

типом орієнтовані на стабільні стосунки; індивіди з уникливим типом схильні знецінювати їх; з тривожно-суперечливим типом схильні до швидкого закохування, але мають труднощі з тривалими стосунками [145]. Типи прихильності співвідносяться зі стилями кохання за Дж. Лі. Так, що уникаючі індивіди більше схильні до Людус і Прагма (ігровий і раціональний стилі), в той час як тривожно-суперечливі – до Манії і Агапе (одержимий і жертвний стилі). Тривожні частіше за інших схильні до розриву зв'язку зі своїм партнером, але воліють все ж таки залишатися з ним, вважаючи, що ці стосунки є суперечливими, але міцними [цит. за 129]. Їхні стосунки характеризуються загальною низькою задоволеністю і високою стабільністю. Стосунки у індивідів з уникаючою прихильністю не приносять їм задоволення і є найменш стабільними.

Надійність прихильності позитивно пов'язана як зі стабільністю, так і задоволеністю нею [138, 159, 160].

2. Узгодженість типів у парі. Відсоток збігу стилів прихильності у партнерів у різних дослідженнях коливається від 50% до 78%, однак відповідність підтверджувалася не завжди, деякі автори наголошують на реципрокності стосунків [127]. Так, люди з небезпечним стилем більш схильні вибирати партнера з безпечною прихильністю, а в парах, де обидва партнери характеризувалися небезпечною прихильністю, частіше поєднання уникливого і тривожно-суперечливого стилів [132].

3. Сексуальність. Типи прихильності є пов'язаними з певними особливостями сексуальної поведінки. Так, залежні індивіди мають схильність сексуалізувати своє прагнення до прийняття і співчуття, підміняючи таким чином свою спрагу безпеки у стосунках сексуальним бажанням. Для них характерна невпевненість у сфері сексу, практика небезпечного сексу, прийняття насильства (що підриває справжню інтимність). Секс використовується ними як доказ любові партнера або як поступка (в цілях маніпуляції, самозахисту, здобуття влади, відповідної

турботи). Одержимість сексом пояснюється пошуком близькості, що є і мотивом позашлюбних зв'язків [105].

Люди унікаючого типу, з властивим їм неприйняттям близькості і негативними уявленнями про інших, прагнуть утримуватися від сексуальних контактів, або вступають у випадкові, ні до чого не зобов'язуючі, «безликі» зв'язки. Частіше за інших вони відчують різного роду дискомфорт під час статевого акту, а також за допомогою сексу прагнуть самоствердитися і отримати прихильність значущих осіб [105]. Мотив позашлюбних зв'язків в їхньому випадку – прагнення до незалежності. Для надійних стосунків характерно більш позитивне ставлення до попереднього сексуального досвіду і велика відданість партнеру.

4. Встановлення і підтримка близькості. Якщо розглядати психологічну близькість як процес, то саме він являє собою «передачу особистої інформації і почуттів однієї людини, а також розуміння і співпереживання з боку іншого» [188; с.384]. Встановлено, що чутливість партнера важлива навіть більше, ніж саморозкриття. Сприйнятливність, як особливість когнітивного стилю, виявилася пов'язаною з надійним типом прихильності [116, 124, 139, 171, 172]. Порівняно з іншими типами прихильності, надійний тип характеризується когнітивною відкритістю (сприйнятливістю до нової інформації) і когнітивною гнучкістю (толерантністю до невизначеності, меншою схильністю до стереотипного мислення в соціальних судженнях); саморозкриття при цьому сприймається як засіб досягнення близькості зі значущими людьми, в процесі якого дотримуються тематична відповідність з саморозкриттям партнера.

Особи з ненадійними типами прихильності володіють специфічною вибірковістю сприйняття, запам'ятовування та інтерпретації соціальної інформації, яка узгоджується з їх песимістичним поглядом на стосунки. При цьому тривожно-суперечливий тип схильний звертати особливу увагу на помилки і недоліки як свої, так і партнера [146]; може сприймати саморозкриття партнера тільки в тому випадку, якщо воно не викликає у

нього страху відкидання; схильний до надмірного і недоречного саморозкриття в ситуації, що загрожує відносинам з партнером (відсутність гнучкості та тематичної відповідності).

Емоції є центральною ланка в процесі регуляції близькості [188]. Щоб мінімізувати надмірну емоційність, індивіди, що уникають близькості, навчилися не дозволяти собі довірливу поведінку. Виявилось, акт емоційного дистанціювання від стосунків як самозахист – безглузда дія: серед членів сімей жертв суїциду або нещасного випадку більше страждають ті, хто віддалявся від родини. У відсторонених членів сім'ї було більше недозволених моментів у стосунках із загиблими, а несподівана і остаточна втрата можливості їх вирішення породжувала ще більше страждання . Відсторонений тип особистості мало цікавиться почуттями та думками партнера, менш готовий до саморозкриття як по відношенню до незнайомих людей, так і до найближчого оточення, зовні нечутливий до саморозкриття партнерів. Люди, що розкривають особисту інформацію про себе, подобаються їм менше. В обох випадках саморозкриття не виконує своєї функції взаємного зближення.

5. Прояв підтримки і турботи. Система прихильності і система надання допомоги – це дві взаємодіючі поведінкові системи, що є двома сторонами соціальної підтримки. Підтримка і турбота важливі для розвитку довіри і почуття безпеки в близьких стосунках [9]. Різні форми небезпечної прихильності (тривожна і уникаюча) певним чином пов'язані з дефіцитом емпатії та альтруїзму [128], причому не тільки по відношенню до своїх близьких, але і до незнайомих людей [109]. Індивідам з відстороненим типом прихильності властиво в умовах стресу (саме коли активізується система прихильності) відводити свою увагу від об'єктів прихильності: чим більш відкрито і наполегливо партнер говорить про свої негативні почуття, тим менше підтримки йому виявляється. Відсторонені сприймають тих, хто шукає допомоги, як несамотійних, слабких і незрілих, а турбота про інших сприймається як «пастка».

Самі вони не шукають дружньої підтримки в стресовій ситуації і чинять опір фізичному контакту з метою зберегти психологічну незалежність і самооцінку [112].

Нездатністю до надання ефективної допомоги характеризує і тривожну прихильність. Незважаючи на властиву їм сенситивність, тривожні подружжя надають менше інструментальної підтримки своїм партнерам, неухважно слухають, не стараються глибше вникнути, зрозуміти і частіше демонструють так звану негативно-підтримуючу поведінку (звинувачення, зміна теми, зниження значущості проблеми, відхід від емоційних аспектів та ін.) як результат емпатичного стресу. Крім того, рівень пропонованої підтримки нижче, коли партнер демонструє потребу в допомозі недостатньо явно (натяки, надутий вигляд). Це пояснюється зазвичай дефіцитом навичок надання допомоги та зосередженістю на власній тривозі. Вони готові надавати допомогу, але більше з егоїстичних спонукань (утримати партнера, позбавитись від власного стресу та ін.); їх партнери також менш охоче дбають про них [128].

Безпека прихильності корелює з хорошою адаптацією у шлюбі, підтримкою, прийняттям партнера у проблемних ситуаціях і зверненням за допомогою до чоловіка, коли це необхідно [112, 146].

6. Вирішення конфліктів. Довгий час прихильність – як почуття близькості - ототожнювалася з рівнем позитивних емоцій. Дж. і Б. Уайнхолд розширили визначення психологічної близькості, включивши в нього всі види спільного досвіду, в тому числі і негативного [95, 96]. Конфлікт з партнером, з їхньої точки зору, може бути настільки ж інтимною подією, як і чуттєва близькість. Вони описали кілька видів близькості, серед яких глибинна близькість, яка можлива, якщо кожний з партнерів скине маску самодостатності і досконалості і розкриє сутність свого Я. Ті, що культивують псевдоблизкість характеризуються прагненням перетворити відносини в вічне свято і щастя, спробами піднятися над будь-якими відмінностями і конфліктами. У цьому випадку проблеми замовчуються і

утаємничуються доти, поки не буде достатньо якоїсь дрібниці, щоб зруйнувати відносини.

Стратегії поведінки в конфлікті також виявляють взаємозв'язок з типами прихильності. В цілому, неконструктивні методи вирішення конфліктів (змагання, уникнення чи пристосування) і низька конфліктостійкість характерні для людей з ненадійними типами прихильності [78]. Жінки з ненадійною прихильністю, на відміну від жінок з надійною, частіше вступають в протиріччя зі своїми чоловіками з питань спільного проведення часу, ревнощів і господарювання. Вони частіше скаржаться на вербальну і фізичну агресію і загрози розлучення з боку чоловіків, а їхні стосунки більше нагадують «боротьбу зі світом за любов». Фізична жорстокість спостерігається в 70% шлюбів, де у одного з подружжя відсторонений, а в іншого - боязкий тип прихильності [166].

Надійна прихильність сприяє сприйняттю конфлікту як такому, що не загрожує стосункам, гнучкості та відкритості партнеру під час конфлікту (виражають почуття і підкреслюють значущість партнера, використовують аргументацію, співпрацю і компроміс).

7. Ефект типу прихильності партнера. Залежні люди встановлюють стосунки, які можна описати як «задушливі» або «токсичні» [43, 97, 178]. Люди, втягнуті у стосунки з залежною людиною, так описують почуття, які у них виникають: відчуття загнаності, скутості в кут, удушення, пастки; враження того, що тебе зловили в пастку, контролюють і позбавили волі. Їм доводиться приймати на себе відповідальність за благополуччя залежної людини, опікати її і «підставляти плече». Життя з відстороненим партнером менше задовольняє жінок, ніж чоловіків, і особливо в період появи дітей [192]. Таким чином, ненадійні прихильності не приносять задоволення жодній зі сторін, що бере участь у стосунках.

Підводячи підсумки аналізу наукових даних, ми можемо констатувати, що стосунки людей з надійною прихильністю характеризуються як найбільш позитивні, довірливі, що підтримують, взаємозалежні і стабільні. Разом з

тим, дані, що стосуються здатності до психологічної інтимності є нечисленними, спеціальних досліджень проведено не було і розгляд проблеми взаємозв'язку прихильності й інтимності опосередковується близькими за змістом феноменами міжособистісної взаємодії.

Основа прихильності є генетично заданою потребою [150], разом з тим, її якість, або тип, залежить від ситуації та оточення, в якому протікає розвиток в період раннього розвитку, головним чином це стосунки з матір'ю (або замінюючою її особою) [9]. Формування того чи іншого типу прихильності визначається чутливістю матері до потреб дитини, її ніжністю і турботою, фізичною та емоційною доступністю і послідовністю її поведінки. Дані про вплив на формування типу прихильності характеристик самої дитини, таких як темперамент або риси особистості [162, 182], є досить суперечливими [71], але в цілому підтверджують припущення Дж. Боулбі про те, що в індивідуальних відмінностях дітей в організації поведінки прихильності визначальне значення має поведінка об'єкта прихильності.

Проведені лонгітюдні дослідження в зарубіжній психології виявили невідповідність типів прихильності в ранньому дитинстві і дорослості в 75% випадків, причому найбільш стабільною виявилася тривожно-суперечлива прихильність [202]. Серед чинників, що викликають зміну типу прихильності, вказуються стреси, викликані смертю, розлученням батьків або загрожуючою для життя формою захворювань самого суб'єкта або його батьків [73, 176]. Однак крім ситуаційних причин, є індивідуальна схильність до флуктуації типів, пов'язана з певними факторами ризику (особистісні розлади, неповна сім'я тощо) [133]. В цілому ж робиться загальний висновок про стабільність типів прихильності в часі [161, 198], хоча вказується можливість її корекції в процесі психотерапії або в результаті позитивного досвіду в міжособистісних стосунках [124].

На основі раннього досвіду формуються установки і уявлення особистості, у тому числі про себе і про близькі взаємини. Сучасні дослідники вважають, що тип прихильності стає складовою частиною

структури особистості і впливає на основні особистісні характеристики та моделі поведінки [146, 177, 196, 198]. Як показали дослідження, надійні прихильності складаються у людей з високою самооцінкою, високим рівнем соціальної компетентності, самоприйняття, ідентичністю та особистісною інтегрованістю. Висока самооцінка характеризує також людей з відстороненим типом прихильності. Суб'єкти з залежним і безпечним типом відрізняються від решти високими показниками по товариськості [116, 139]. Для боязкого типу характерні підпорядкованість, фемінінність, а також низькі показники по самоприйняттю, емпатії, самоконтролю і психологічному благополуччю [108].

Типи прихильності співвідносяться з такими рисами особистості з «Великої п'ятірки», як нейротизм, екстраверсія і дружелюбність, але не пов'язані з відкритістю досвіду і свідомістю. Так, наприклад, у людей з безпечним типом прихильності був виявлений високий рівень екстраверсії і дружелюбності і низький рівень нейротизму. У людей з тривожною прихильністю були виявлені високий рівень нейротизму (тривожність, депресія, сором'язливість, вразливість) і низький рівень дружелюбності. Для досліджуваних з прихильностями унікального типу були властиві тенденція до нейротизму і низькі показники по екстраверсії (тобто ворожість, депресія, холодність і замкнутість) [149, 196]. Кілька досліджень показали відсутність статевих відмінностей у процентному співвідношенні типів прихильності, хоча більш пізні результати свідчать про відповідність унікального і тривожно-суперечливого типів чоловічому і жіночому стилю поведінки в близьких відносинах [157]. Виявлено зв'язок гнучкості та самоконтролю з типами прихильності, причому відсторонені індивіди показали найменші значення за цими параметрами [132].

Таким чином, узагальнена модель формування прихильності у дорослої людини включає елементи раннього досвіду, її особистісні особливості і моделі прихильності в дорослому періоді. Ми пропонуємо для наочності розмістити дані елементи у вигляді блок-схеми (рис.1.2). Даний малюнок

відбиває ієрархічну структуру прихильності [129, 163] як взаємозв'язку моделей близьких стосунків різного рівня.

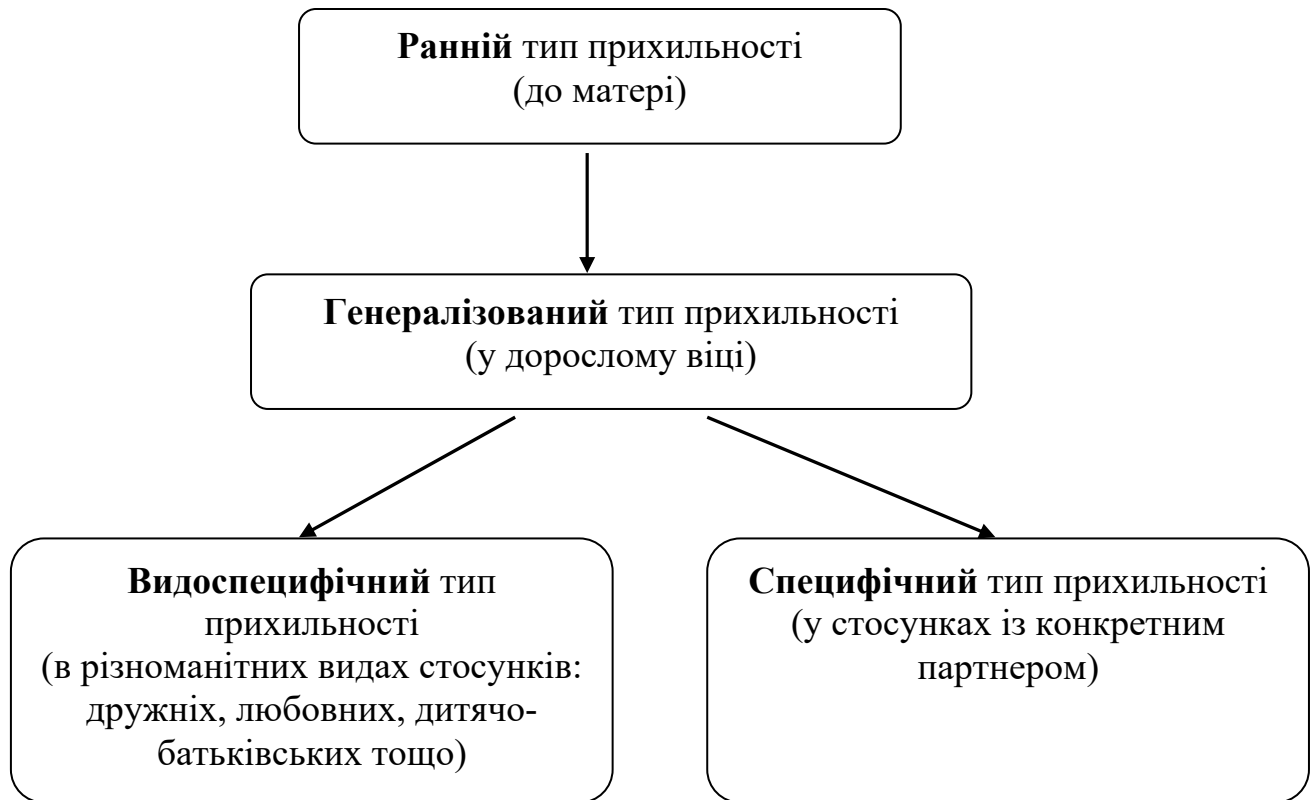

Рис. 1.2. Модель формування прихильності у дорослої людини

Наведена модель прихильності узгоджується з вихідною передумовою всієї теорії прихильності – концепцією імпринтингу [цит. по 61]. Після відкриття феномена імпринтингу в 1911 р. Хейнрот, детальні дослідження були проведені Конрадом Лоренцом, який встановив його базові властивості незворотності та наступності різних видів імпринтингу: зокрема, закарбування прихильності і статевого закарбування. К. Лоренц [цит. по 61] встановив, що якість раннього закарбування прихильності впливає на моделі сексуальної поведінки тваринної і деякі аспекти соціальної поведінки (наприклад, агресивність і комунікація). К. Лоренцом також був запропонований пояснювальний механізм у вигляді генералізації типу прихильності до об'єкта в ранньому періоді розвитку (матері) на інші сфери активності тварини.

В обговорюваній ієрархічній моделі ми спостерігаємо ідентичну схему. Якість догляду за новонародженим, чутливість, послідовність і сталість першого вихователя (матері) визначає тип ранньої прихильності. Роль стосунків з матір'ю в становленні особистості, формування базової довіри, Я-концепції, способів переробки травмуючої інформації та міжособистісної орієнтації має численні емпіричні підтвердження [1, 2, 31, 32, 49, 111, 142, 163, 174].

Уявлення людини про себе, про інших людей і про те, як будуються стосунки є стабільними в часі [201] і утворюють ієрархію. На вершині знаходиться загальне уявлення (глобальна міжособистісна орієнтація), далі йдуть видоспецифічні моделі, що відносяться до стосунків різного типу – з друзями однієї і протилежної статі, близькими родичами, подружжям і коханими; і нарешті, стосунки з конкретним партнером, які можна позначити як специфічний тип прихильності [163].

Таким чином, тип ранньої прихильності визначає особливості будь-яких стосунків прихильності, і їхня якість. Якість стосунків з конкретним партнером може, у свою чергу, підтвердити або змінити як видоспецифічний тип прихильності (наприклад, уявлення про дружбу або любов), так, з іншого боку, вплинути на особистісні особливості суб'єкта. Лонгітюдні дослідження доводять двосторонній вплив особистості і прихильності – перші довгострокові романтичні стосунки змінюють особистість, а саме: зменшують нейротизм, а відсутність інвестицій (social investment) у цю сферу більше 8 років призводить до зниження самооцінки, особливо у чоловіків [173]. Різні дослідники вказують також на той факт, що спадкоємність між типом прихильності в дитячому та більш пізньому віці з часом зменшується [150, 157, 193]. Відзначається також, що у молодих людей у 30% випадків реалізуються різні типи прихильності в різних видах стосунків. Тривожно-суперечливий і боязкий типи зазвичай не проявляються на генералізованому рівні (будь-які соціальні стосунки) і активуються тільки при взаємодії з

конкретним об'єктом прихильності [193]. Це говорить про те, що дорослі люди можуть оперувати кількома різними моделями стосунків одночасно.

До чинників, які забезпечують стійкість типу прихильності, зазвичай відносять особистісні риси й особливості переробки соціальної інформації [116, 201]: структурування і моделювання. Встановлено, що люди схильні поводитися таким чином, щоб викликати в інших специфічні реакції, які інтерпретуються в підтвердження існуючих уявлень про себе та інших людях. Люди вибирають і створюють своє соціальне оточення виходячи з найбільш значущого попереднього досвіду відносин (прагнуть або уникають соціальних контактів і приваблюють тих, хто найповніше вписується в існуючу модель стосунків) [129]. Таким чином, стійкі сформовані моделі прихильності спрямовують увагу, організують і фільтрують нову інформацію, а також визначають доступність свідомості минулого досвіду.

Разом з тим, тип прихильності не носить відтінку фатальності - по досвіду психотерапевтичної роботи можна говорити про наявність можливостей корекції, і формування нової моделі стосунків в безпосередній взаємодії з консультантом і / або зміну існуючих установок і звичних форм поведінки [9, 10, 94, 123].

Висновки до розділу 1:

1. Прихильність є багаторівневим феноменом, її можна розглядати як потребу у виживанні та безпеці; як певний склад когнітивної, емоційної і поведінкової сфер, обумовлений адаптацією до умов раннього виховання; як почуття довіри і прагнення до контакту з об'єктом прихильності; як емоційний зв'язок (стосунки); як поведінкову модель (стратегію); як емоційну установку; як здатність, як різновид міжособистісних стосунків, заснованих на потребі в психологічній безпеці, які встановлюються в результаті тривалої взаємодії і відрізняються вибірковістю, емоційністю і відносною стійкістю.

2. Індивідуальні відмінності в якості прихильності можна проаналізувати за допомогою двовимірної моделі, вимірами є: 1) уявлення

про себе і про інших людей, 2) чутливість до відкидання і уникнення близькості.

3. Прихильність можна розглядати як соціально-психологічну установку ставлення до залежності і незалежності у стосунках. Типи прихильності утворюються на основі комбінації цих двох міжособистісних установок: автономний – такий, що приймає взаємозалежність і характеризується самодостатністю, надзалежність – орієнтований на залежність; псевдоавтономний – орієнтований на незалежність; дезорієнтований - характеризується неприйняттям як залежності, так і незалежності.

4. Типи прихильності можуть бути співвіднесені з континіумом міжособистісних феноменів, таких як міжособистісна залежність, симптомокомплекс «емоційного холоду», любовні адикції і адикції уникнення, суверенність психологічного простору. Здорові форми прихильності і її порушення в даному просторі моделюються як співвідношення і баланс між залежністю і автономією, рівновага між відчуттям самодостатності і почуттям спільності.

5. Прихильність має ієрархічну організацію, в якій виділяються генералізований і специфічні типи прихильності, пов'язані один з одним. Міжособистісні установки формуються на основі дитячого досвіду (ранній тип прихильності) і визначають якість близьких стосунків у дорослому віці (специфічні типи прихильності). Одним з головних чинників задоволеності стосунками є надійність типу прихильності, при якому є збалансованими близькість і дистанція між партнерами.

6. Прихильність в ранньому дитинстві і дорослості характеризується відповідністю типів. Тип прихильності стає складовою частиною структури особистості і впливає на основні особистісні характеристики та моделі поведінки. Разом з тим, відзначається можливість корекції типу прихильності і формування нової моделі стосунків і / або зміну існуючих установок і звичних форм поведінки.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Характеристика дослідницької вибірки

Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань дослідження було сформовано дослідницьку вибірку, яку склали 160 дівчат віком від 18 до 21 років. Даний віковий період охоплює два періоди: юність і рання дорослість, які за певними завданнями розвитку є близькими.

Юність – це друга стадія фази життя людини, названа дорослішанням або перехідним віком, змістом якої є перехід до дорослого віку. Юнацький вік порівняно з підлітковим характеризується підвищенням рівня самоконтролю та саморегуляції. Юність – це сенситивний період для змін у стосунках прихильності. Від прихильності у стосунках з батьками відбувається перехід до прихильності у романтичних стосунках. При переході від середньої до пізньої фази юності значущості набуває представник протилежної статі – романтичний партнер, з яким переживається сексуальне бажання [35]. Окрім цього, людина у цьому віці відчуває себе фігурою прихильності для своїх романтичних партнерів.

Період ранньої дорослості відповідає віковим межам від 20 року до 25 років (згідно періодизації Е. Еріксона [103, 104] або від 20 до 40 років (згідно з даними Г.Крайг [48]). Основним завданням розвитку особистості у цьому періоді є досягнення близькості. Відповідно до поглядів Е. Еріксона [103, 104], найбільш важливою проблемою розвитку в період ранньої дорослості є вирішення кризи інтимності та ізоляції.

За поглядами Р. Хейвінгхерста [156] вік ранньої дорослості має перелік завдань розвитку, які необхідно вирішити. Серед основних він вказує такі завдання:

- обрати партнера для побудови родини (чоловіка /дружину);
- навчитися вести суспільне життя з партнером, обраним для шлюбу;

- створити родину та розпочати сімейне життя;
- народити та виховувати дітей;
- розпочати професійну діяльність;
- прийняти громадянську відповідальність;
- знайти близьку за духом соціальну групу.

Таким чином, дослідницька вибірка за віковим критерієм є такою, що найбільш відповідає меті та завданням дослідження, оскільки серед провідних завдань розвитку присутні побудова партнерських стосунків і, відповідно, в цей період найбільш яскраво будуть проявлятися типологічні особливості прихильності, яка з одного боку є відтворенням ранньої прихильності, а з іншого, – генералізованим та специфічним типами прихильності, які відображають стійкі особливості особистості та стилю міжособистісних стосунків у дорослої людини.

На основі даних опитувальника «Досвід близьких стосунків» у дослідницькій вибірці (160 осіб) було сформовано 4 групи дівчат з різними типами прихильності. Виокремлення груп здійснювалося медіанним методом, тобто за кожною шкалою було встановлено медіану емпіричним шляхом, і цей показник був узятий для розподілу кожної шкали на дві половини. Для шкали тривоги медіана склала 64,5 балів, для шкали уникнення – 49,5 балів. Кількісну характеристику груп представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл досліджуваних за типами прихильності в дослідницькій вибірці

№	Тип прихильності	Кількість осіб	% від загальної кількості у вибірці
1	Автономія	48	30 %
2	Надзалежність	32	20 %
3	Псевдоавтономія	37	23,1 %
4	Дезорієнтованість	43	26,9 %

Такий спосіб формування груп був використаний, тому що методика «Досвід близьких стосунків» попередньо не мала нормативних показників для української вибірки. У дисертаційній роботі було здійснено її психометричну оцінку (цьому присвячено параграф 2.4.). Такі показники були одержані у ході виконання математичної обробки шляхом перекладу сирих балів у стандартизовані показники – стени – і було визначено нормативні показники рівня вираженості «Тривоги» та «Уникнення». Це і надало можливість розподілити досліджуваних загальної вибірки на групи за типом прихильності.

Треба зауважити, що отримані норми можуть бути поширені на досліджуваних жіночої статі та жінок близького вікового періоду. На інших вікових групах та у досліджуваних чоловічої статі у роботах, які також мають спробу адаптувати цю методику, нормативні показники відсутні, зокрема у Т.В.Казанцевої [26]. У дослідженні Х.Г.Рабуховської [44] виконано спробу переведення сирих балів у стандартизовані, але вибірка яка брала участь у дослідженні є двохстатевою (і чоловіки, і жінки) та має значні вікові розбіжності (від 19 до 45 років), що не дозволяє використовувати одержані показники як такі, що надійно будуть відображати норми вираженості показників тривоги і уникнення на вибірці молодих жінок.

За соціальним статусом усі досліджувані (100%) є студентками Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна (філологічного, юридичного і біологічного факультетів) та Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» (гуманітарний факультет).

За соматичним і психічним здоров'ям – всі досліджувані (100% вибірки) не мають явних ознак психічної та соматичної патології.

За сімейним станом всі досліджувані (100% вибірки) не перебувають у шлюбі (незаміжні) і не мають дітей. Дотримання даного критерію було необхідним для того, щоб створити однаковість вибірки з досвіду побудування близьких стосунків. Для участі в роботі були відібрані ті досліджувані, які на момент проведення роботи мали досвід (вдалий чи

невдалий за суб'єктивною оцінкою) близьких стосунків – в анкетних даних дівчата вказали, що мала місце «перша закоханість», «зустрічаються», «є хлопець, який подобається».

2.2. Методи дослідження

При проведенні дослідження були використані такі групи методів:

а) методи діагностики типу прихильності: «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships - Revised (ECR-R), Fraley, Waller, & Brennan);

б) методи діагностики міжособистісних стосунків: опитувальник стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, І.О. Бару, Є.В. Фролова); методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (С.В. Духновський); опитувальник тріади любові Р.Стернберга; опитувальник для визначення виду самотності (С.Г. Корчагіної);

в) методи дослідження особистісних рис та функціонування особистості: шкала диференціальних емоцій К. Ізарда; шкала особистісної тривожності Ч. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна; методика діагностики психологічної границі особистості (Т.С. Леві); методика оцінки індивідуальної якості життя (І. В.Машченко), опитувальник соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда (адаптація А.К. Осницького);

г) методи математичної обробки результатів дослідження: методи описової статистики (показники центру ряду, критерій Колмогорова-Смірнова); φ -критерій Фішера, U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стьюдента, аналіз узгодженості (альфа Кронбаха); кореляційний аналіз (за методом Кендалла), факторний аналіз (ротація за методом Varimax).

Нижче буде надано більш детальну характеристику психодіагностичних та математико-статистичних методів:

1 «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships - Revised (ECR-R), Fraley, Waller, & Brennan [113, 147], яка дозволяє визначити характер прихильності особистості по двох незалежних один від одного соціально-психологічним настановам: ставленням до залежності і незалежності в міжособистісному контексті. Методика складається з 36 тверджень, які утворюють дві шкали: тривоги і уникнення (по 18 тверджень в кожній). На основі поєднання рівня вираженості шкал методики діагностують чотири типи прихильності (рис.2.1):

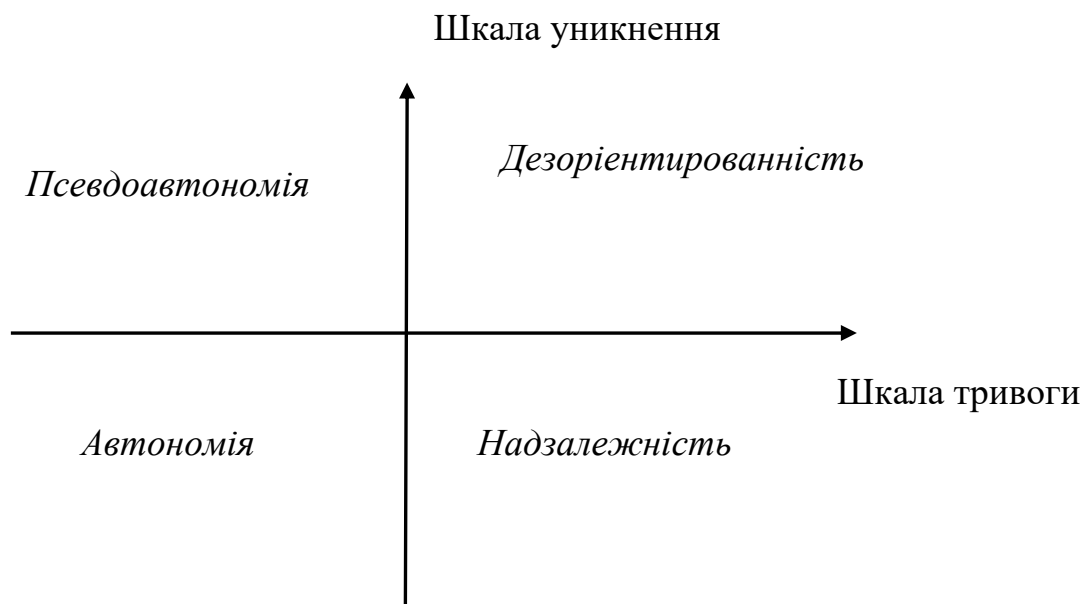

Рис 2.1. Діагностика типу прихильності за методикою «Досвід близьких стосунків»

- Автономія (низька тривога, низьке уникнення) – тип прихильності, що складається у людей, що приймають взаємозалежність і усвідомлюють при цьому свою самодостатність. Це добровільна, комфортна, саморегулююча форма залежності людини, що реалізує потреби як в афіліації, так і в індивідуації.
- Надзалежність (висока тривога, низьке уникнення) – тип прихильності, при якому особистість визнає факт залежності в близьких

стосунках, проте заперечує незалежність, як свою, так і партнера. Це тривожно-маніпулятивна, змушуюча, симбіотична форма стосунків, при якій підлегле становище є наслідком обмеження власної свободи, а не наслідком залежності.

- Псевдоавтономія (низька тривога, високе уникнення) – тип прихильності, при якому особистість не сприймає жодної форми залежності і перебільшує значення незалежності; характеризується дистанціюванням і демонстративною самодостатністю.

- Дезорієнтованість (висока тривога, високе уникнення) – тип прихильності, що формується у особистості з негативною установкою як на взаємозалежність, так і на самодостатність. Пасивно-безпорадний тип стосунків, в яких ні сам індивід, ні його партнери не здатні вплинути на реалізацію його потреб в афіліації і в індивідуації .

Розподіл на типи прихильності встановлюється за медіаною кожної шкали, яка була емпірично обчислена для вибірки, що брала участь у дослідженні. Назву типів було використано у тій мовній редакції, яку пропонує Т.В.Казанцева у власному дисертаційному дослідженні [26].

Повний текст методики англійською мовою, інструкцію, ключ та переклад наведено в ДОДАТКУ А.

2. Опитувальник діагностики стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару [46]) використовувався для визначення стильових особливостей побудови міжособистісних стосунків, які можуть бути охарактеризовані трьома незалежними вимірами, представленими шкалами опитувальника. Кожен вимір може відобразити реалізацію «емоційно холодних» і «здорових» патернів міжособистісної комунікації. Опитувальник складається з 77 тверджень, які розділено на три шкали. Досліджуваному пропонується оцінити ступінь своєї згоди з твердженнями за шкалою від 1 до 5.

Перша шкала «Близькість» діагностує здатність до встановлення стосунків психологічної інтимності. Високі значення за даною шкалою відображають здатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності, низькі бали – свідчать про страх психологічної інтимності.

Друга шкала має назву «Злиття». Високі значення оцінок за другою шкалою показують сфокусованість на задоволенні власних потреб, на вираженість рис надзалежності, інфантильності, знецінення власної особистості та піднесення особистості партнера, нездатність до самостійної поведінки та прийняття рішень, тенденцію до надмірної фіксації на Іншому, що загалом вкладається у метафору «злиття» у стосунках. Низькі і середні показники відображають здоровий рівень самооцінки і почуття власної цінності, відносну незалежність і самостійність.

Третя шкала має назву «Сепарація». Високі значення за цією шкалою відображають стиль побудування стосунків за типом дистанційованості, ізоляції, уникнення інтимності, тобто такий стиль заснований на високій автономії свого «Я» і «відстоюванні» власної незалежності. Середні і низькі показники будуть відображати здоровий рівень незалежності та автономії в партнерських стосунках.

Методика наведена в ДОДАТКУ Б.

3. Методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» [19] для визначення характеристик гармонії / дисгармонії міжособистісних стосунків за допомогою самооцінок досліджуваного. Опитувальник містить 40 пунктів, які оцінюються за 7-бальною шкалою від «повністю не згодний» до «згодний повністю». При обробці результатів інтерпретується підсумковий бал – «Індекс дисгармонійності стосунків» і бали за чотирма шкалами: напруженість стосунків, відчуженість у стосунках, конфліктність у стосунках, агресивність у стосунках.

Інтерпретація підсумкового бала. Високі значення свідчать про

наявність вираженої дисгармонії в міжособистісних стосунках: відсутність єдності, згоди з іншими людьми, ослаблення позитивних емоційних зв'язків, переважання віддаляючих почуттів, таких як самотність, неприязнь, злість, вина, заздрість, сором, образа. Середні значення показують достатній рівень гармонії в стосунках. Стосунки мають стабільний характер, що передбачає тривалі взаємодії в парі, емоційний комфорт у партнерів. Низькі значення підсумкового бала відображають вираженість зближуючих почуттів, таких як єдність, спільність між людьми, дружелюбність, добросердя, вдячність, повагу, любов.

Напруженість міжособистісних стосунків. Високі значення за цією шкалою відображають зайву зосередженість, поглиненість думками про стосунки, підвищену занепокоєність стосунками, які, можливо, є нестійкими. При вкрай високих значеннях індивід дистанціюється, може проявляти агресію стосовно інших людей. Середні значення показують помірно виражену напруженість, необхідну для підтримки інтенсивності стосунків. Труднощі та проблеми у стосунках відсутні або успішно вирішуються. Людина задоволена тим, як складаються її стосунки з іншими людьми. Низькі значення за шкалою напруженості свідчать про знижену рефлексію міжособистісних стосунків, можливо, індивід не помічає справжнього ставлення до нього інших людей. Низькі значення можуть свідчити про велику кількість соціальних контактів, що не мають достатньої глибини і значущості, стосунки носять переважно поверхневий характер.

Відчуженість між суб'єктами стосунків. Високі значення свідчать про виражене прагнення дистанціюватися від інших людей. У стосунках відсутні довіра, розуміння, близькість. Може проявлятися обережність у встановленні близьких стосунків і виборі осіб, з якими створюють більш глибокі емоційні стосунки. При крайніх значеннях можлива наявність переживання самотності, ізолюваності. Середні значення відчуженості припускають достатній рівень емоційного комфорту у стосунках, прагнення встановлювати близькі чуттєві, довірчі стосунки з іншими людьми. Низькі

значення цієї шкали побічно показують міжособистісну залежність, конформність з метою уникнути самотності та непотрібності.

Конфліктність у стосунках. Високі значення вказують на наявність протиріч, протистояння, протиборства між партнерами, орієнтацію тільки на свої інтереси. Середні значення характеризують або відсутність протистояння та суперечностей між суб'єктами стосунків, або те, що труднощі, які виникають, і протиріччя конструктивно вирішуються. Людина орієнтована на спільний пошук рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін. Низькі значення свідчать про компромісну поведінку, нерішучість, уникнення конфронтації зі страху бути знехтуваним.

Агресія у стосунках. Високі значення агресії свідчать про тенденцію підпорядкувати собі партнера, прагнення до домінування, потребу в контролі та владі в стосунках. Середні значення показують виразне прагнення зайняти позицію «на рівних» у стосунках, прагнення до співпраці, щирість і відкритість у стосунках. Низькі значення агресії є демонстрацією альтруїзму та гіперсоціальності, можливо агресивні наміри підлягають контролю або витісненню.

4. Опитувальник тріади любові Р. Стернберга. Методика спрямована на визначення рівня вираженості компонентів любові відповідно до теорії Р. Стернберга. Теорія триангулярної любові була описана Р. Стернбергом в роботі з однойменною назвою [93]. З точки зору Р. Стернберга, існує три компоненти любові: близькість (Intimacy), пристрасть (Passion) та відданість (Commitment).

Відповідно до цього, в залежності від комбінації цих трьох компонентів можна виділити вісім видів любові. Кожен з цих видів любові містить в собі любовні почуття цілком специфічної якості. Види любові за Р. Стернбергом наведено в таблиці 2.2.

Досліджуваному пропонується оцінити 45 тверджень опитувальника у балах від 1 до 9 при цьому можна уявляти як актуальні стосунки із об'єктом

любові (якщо такий є), або ті стосунки, які вже завершилися на час проведення дослідження.

Таблиця 2.2

Види любові за Р. Стернбергом

Вид любові	Близькість	Пристрасть	Відданість
Відсутність любові	–	–	–
Приязнь	+	–	–
Жагуча любов	–	+	–
Формальна любов	–	–	+
Романтична любов	+	+	–
Дружня любов	+	–	+
Фатальна любов	–	+	+
Досконала любов	+	+	+

При обробленні результатів підсумовуються бали за трьома шкалами опитувальника: близькість, пристрасть та відданість. Сума балів розділяється на 15. Отриманий середній бал і є рівнем вираженості кожного з компонентів. Автор наводить нормативні показники, які можна використовувати для визначення типу любові у досліджуваного:

- 1-3 бали – низьке значення;
- 4-6 бали – середнє значення;
- 7-9 бали – високе значення.

Ми у нашому дослідженні використовували як сирі бали для встановлення кореляційного зв'язку зі шкалами інших методик або для факторизації, так і нормативні показники для встановлення типу любові у дівчат з досліджуваної вибірки.

Таким чином, методика Р. Стернберга дозволяє діагностувати три виділені ним компонента любові і відповідно до цього аналізувати структуру любовних стосунків, які притаманні досліджуваному.

5. Опитувальник для визначення виду самотності (С.Г. Корчагіна [41]) спрямований на визначення виду та глибини переживання самотності.

Методика є опитувальником, що складається із 30 тверджень, які досліджуваному необхідно оцінити за допомогою двох варіантів відповіді на них: «так» чи «ні». Досліджуваний вибирає той варіант, який найбільше відповідає його уявленню про себе. У ході обробки результатів відповідно до ключа визначається в цілому стан самотності та три специфічні види самотності: дифузна, відчужена та дисоційована.

Дифузна самотність відрізняє підозрілість у міжособистісних стосунках, поєднання суперечливих особистісних і поведінкових характеристик: опір і пристосування у конфліктах, збудливість, тривожність і емотивність характеру, комунікативна спрямованість. Таке протиріччя пояснюється ідентифікацією людини з різними об'єктами – у стані гострого переживання дифузної самотності людина прагне до інших людей, сподіваючись знайти в спілкуванні з ними підтвердження власного буття, своєї значущості. Така поведінка виявляється неефективною, оскільки людина не спілкується у власному розумінні, не ділиться своїм, не обмінюється, а лише ототожнюється з іншими, стаючи наче «дзеркало». По суті, при дифузній самотності людина починає жити психічними ресурсами об'єкта ідентифікації. Дифузна самотність наповнена страхом, розчаруванням і відчуттям безглуздості свого існування.

Відчужена самотність проявляється в збудливості, тривожності, циклотимності характеру, низькій емпатії, протиборстві у конфліктах, вираженій нездатності до співпраці, підозрливості та залежності в міжособистісних стосунках. Наслідком переважання в особистості тенденції до відокремлення є відчуження людини від інших людей, норм і цінностей, прийнятих у суспільстві, світі в цілому. При цьому спостерігається втрата значущих зв'язків і контактів, інтимності та близькості. Людина відчуває себе покинутою й оцінює своє буття як відірване від себе. Відчужена самотність супроводжується переживанням

недовіри, підозрілості, депресії та тривоги.

Дисоційована самотність являє собою найбільш складний стан, генезис якого визначається яскраво вираженими процесами ідентифікації та відчуження і різкою їх зміною стосовно навіть одних і тих самих людей. Спочатку людина ототожнює себе з іншим, приймаючи його спосіб життя і слідуючи йому, безмежно довіряє, «як самому собі». Після повної ідентифікації відбувається різке відчуження від того ж об'єкта, що відображає справжнє ставлення людини до самої себе. Одні сторони своєї особистості приймаються людиною, інші – відкидаються. Як тільки проекція цих відкинутих якостей знаходить своє відображення в об'єкті ідентифікації, останній відразу ж відкидається весь цілком, тобто відбувається різке і беззастережне відчуження. Почуття самотності при цьому гостре, чітке, усвідомлюване, хворобливе. Дисоційована самотність виражається у тривожності, збудливості та демонстративності характеру, протиборстві в конфліктах, особистій спрямованості, поєднанні високої та низької емпатії, егоїстичності та підкорюваності в міжособистісних стосунках.

6. Шкала диференціальних емоцій К. Ізарда [24], спрямована на вивчення емоційної сфери людини. Шкала являє собою список загальноновживаних прикметників, які є стандартизованими і переводять індивідуальний опис емоційного переживання в окремі категорії емоцій. За допомогою цієї шкали можна оцінити десять базових емоцій людини.

Зміни в інструкції дозволяють використовувати один і той самий набір прикметників як для оцінки актуального емоційного стану, так і для оцінки стійких «емоційних рис» особистості.

Ми використовували другий варіант оцінювання сталих «емоційних рис» особистості. В інструкції до другого варіанта шкали обстежуваного просять проаналізувати визначений період часу (тривалість якого може варіювати, ми вказували період 1 рік) і оцінити частоту, з якою він переживав кожен емоцію протягом цього часу. Частота переживання даної

емоції розглядається як показник «емоційної риси». При обробці підраховувався середній бал за кожною базовою емоцією.

Перелік базових емоцій та прикметників, що є їхнім описом наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Шкала диференціальних емоцій К.Ізарда

Базові емоції	Визначення	Базові емоції	Визначення
I. Цікавість	Уважний Сконцентрований Зібраний	VI. Відраза	Ворожий Відразливий Огидний
II. Радість	Насолодний Щасливий Радісний	VII. Презирство	Презирливий Зневажливий Гордовитий
III. Подив	Здивований Зачудований Уражений	VIII. Страх	Лякаючий Страшний Такий, що сіє паніку
IV. Горе	Сумовитий Сумний Зломлений	IX. Сором	Сором'язливий Боязкий Соромливий
V. Гнів	Розлютований Гнівний Божевільний	X. Провина	Співчутливий Винуватий Такий, що кається

7. Шкала особистісної тривожності Ч.Спілбергера, Ю.Л.Ханіна [25].

Методика спрямована на вивчення рівня тривожності як особистісної властивості та є однією з субшкал в методиці Ч.Д.Спілбергера. Під особистісною тривожністю мається на увазі стійка індивідуальна характеристика, яка відображає схильність суб'єкта до тривоги і передбачає наявність у нього тенденції сприймати досить широкий «спектр» ситуацій як

загрозливі, відповідаючи на кожен з них певною реакцією. Як схильність, особиста тривожність активізується при сприйнятті певних стимулів, які людина розцінює як небезпечні для самооцінки.

Досліджуваному пропонується надати відповідь на 20 пунктів шкали у балах від 1 до 4. Потім підраховується сума балів. Загальний підсумковий показник за шкалою може перебувати в діапазоні від 20 до 80 балів. При аналізі результатів самооцінки тривожності треба мати на увазі, що, чим вище підсумковий показник, тим вищий рівень особистісної тривожності. При інтерпретації показників автори пропонують використовувати наступні орієнтовні оцінки тривожності:

- до 30 балів – низька,
- 31 - 44 бали – помірні;
- 45 і більше – висока.

У нашій роботі ми використовували сирі бали для кореляційного аналізу та встановлення співвідношення зі шкалою тривоги в опитувальнику «Досвід близьких стосунків».

8. Методика діагностики психологічної границі особистості Т.С.Леві [56], яка спрямована на дослідження активності особистості з побудови власних границь. Дана методика включає шість шкал, які відповідають шести функціям психологічної границі, яка в авторській моделі розглядається в якості функціонального органу відповідно до концепції А.А. Ухтомського. Т.С.Леві виділяє ряд функцій психологічних границь особистості, які і є шкалами методики:

1. Невпускаюча функція – границя є непроникною для зовнішніх впливів, якщо ці дії оцінюються як шкідливі. У цьому випадку людина може сказати «ні», відштовхнути, стримати натиск. Таке перетворення границі можливо, якщо людина має внутрішнє право на незалежність, на свій психологічний простір.

2. Проникаюча функція – границя пропускає зовнішні впливи. Таке «розчинення» границі можливо, якщо людина впевнена в собі і відчуває довіру до іншого. Здатність до розчинення границі є необхідною умовою резонансної взаємодії, коли людина ототожнюється, ідентифікується з іншим (важливо пам'ятати, що здорове злиття можливе в тому випадку, коли людина не втрачає відчуття свого центру, розчинення границі не означає розчинення Я).

3. Вбираюча функція – границя «втягує» бажане з навколишнього світу. Дана функція передбачає внутрішнє право людини на задоволення своїх потреб, що дозволяє попросити про допомогу, відкрито заявити про свою потребу, активно прагне до її задоволення.

4. Віддаюча функція – границя пропускає внутрішні імпульси. Дана функція передбачає внутрішнє право виражати себе за наявності адекватних умов.

5. Стримуюча функція – границя дає можливість стримувати, «контейнувати» внутрішню енергію, якщо це необхідно, адекватно до стану світу.

6. Спокійно-нейтральна функція виражає спокійний стан людини, не мотивованої до активної взаємодії зі світом «тут і тепер» у разі аналогічного стану світу.

Кожна шкала містить вісім тверджень, серед яких половина прямих і половина зворотніх. Передбачається чотири варіанти відповіді на кожне твердження: «Так», «Скоріше так», «Скоріше ні», «Ні». Кількісний аналіз отриманих даних дозволяє судити про сформованість у респондентів функцій психологічної границі.

У роботі Т.С. Леві [56] описано психометричні характеристики методики та стандартизація показників для чоловіків і жінок, а також показаний зв'язок психологічної границі з іншими особистісними конструктами (темпераментом, самовідношенням, екзистенцією тощо). На відміну від методики, що розроблена С.К. Нартовою-Бочавер [74, 75] –

опитувальник діагностики рівня суверенності психологічного простору особистості, який робить акцент на соціальній ситуації розвитку, коли досягнення суверенності або її порушених форм (надсуверенності або депривованості) розглянуто у контексті розвитку та впливу виховних стратегій батьків або близького оточення. Оскільки ми не ставили за мету виявлення соціалізаційних аспектів прихильності, було віддано перевагу методиці Т.С. Леві, яка теж дозволяє діагностувати феномени психологічної суверенності, але на базі визначення психологічної границі особистості як функціональної системи, в основі якої лежать дії самої особистості. Тому такий варіант розуміння психологічної суверенності та регуляції персонального простору більш відповідає завданням дослідження, оскільки дозволяє оцінити особистість в цілому, її структурну та функціональну зрілість.

9. Метод оцінки індивідуальної якості життя (Мащенко І. В.) [69] являє собою кількісний метод, який базується на розумінні якості життя у визначенні ВОЗ, «якість життя – це ступінь сприйняття окремими людьми або групами людей того, що їхні потреби задовольняються, а необхідні для досягнення благополуччя та самореалізації можливості надаються». З цього визначення випливає, що сутність якості життя має соціально-психологічну природу і полягає в оцінці індивідом власної задоволеності різними аспектами свого життя в соціумі щодо тих своїх психологічних особливостей, які пов'язані з рівнем запитів [23].

На основі такого тлумачення визначення якості життя Мащенко І. В. будує моделі оцінки індивідуальної якості життя. Модель заснована на використанні індексів типу відношень. Кожен індекс є відношенням задоволеності певним аспектом життя до відповідного рівня психологічних домагань. Сума значень індексів є показником ЯЖ. Схематично ця модель відображена на рисунку 2.2.

Рис.2.2. Модель оцінки індивідуальної якості життя (ЯЖ)

Для кількісного вимірювання автором розроблено анкету, яка складається з 61 пункта та заповнюється респондентом, який ставить бали від 1 до 4. У результаті вимірюються такі 5 основних індексів, які відображають структуру детермінації якості життя:

- індекс задоволеності минулим;
- індекс задоволеності теперішнім;
- індекс задоволеності майбутнім;
- індекс соціальної задоволеності;
- індекс оцінки здоров'я;

Показник якості життя є сумою цих 5-ти індексів.

Окрім цього є два додаткових індекси:

- індекс суб'єктивного позитиву;
- індекс суб'єктивного негативу.

10. Опитувальник соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда (адаптація А. К. Осницького [17]) використовувався нами для дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних з ними особистісними рисами у дівчат з різними типами прихильності.

Стимульний матеріал складається з 101 твердження, які містять висловлювання про людину, про її спосіб життя, переживання, думки, звички, стилі поведінки. Досліджуваного просять співвіднести їх з власним способом життя.

У результаті обробки підраховуються 6 інтегральних показників за наступними формулами:

- Адаптація: $A = a / (a + b) * 100$;
- Самоприйняття: $S = a / (a + 1.6b) * 100$;
- Прийняття інших: $L = 1.2a / (1.2a + b) * 100$;
- Емоційний комфорт: $E = a / (a + b) * 100$;
- Інтернальність: $I = a / (a + 1.4b) * 100$;
- Прагнення домінувати: $D = 2a / (2a + b) * 100$;

В основу методики закладено модель стосунків людини з соціальним оточенням і з самим собою, яка виходить з концепції особистості як суб'єкта власного розвитку, здатного відповідати за свою поведінку. Шкала складається зі суджень, які відповідають критеріям соціально-психологічної адаптованості особистості і водночас відображають критерії особистісної зрілості. Саме тому, ці показники ми використовували для визначення «узагальненого рівня функціонування» особистості при різних типах прихильності, який є результатом взаємодії і рівня розвитку окремих сфер особистості.

11. Case-аналіз (метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) – метод, в якому використовується опис реальних

економічних, соціальних, психологічних та інших ситуацій. У класичному варіанті кейси (випадки, ситуації) ґрунтуються на реальному фактичному матеріалі або ж є наближеними до реальної ситуації. В даний час метод case-аналізу використовується для навчання навичкам вирішення «типових» проблем.

Даний метод призначений для отримання знань в тих випадках, коли немає однозначно правильного рішення або відповіді, але є кілька результатів рішення, а сама задача є орієнтованою на отримання не єдиної, а багатьох істин в заданому проблемному полі. Результатом застосування методу є як предметно-орієнтовані знання, так і навички професійної діяльності.

Метод аналізу терапевтичних випадків (case history) отримав широке застосування в практиці психотерапії, супервізійної роботи та навчанні в різних психотерапевтичних підходах. У нашій роботі даний метод застосовувався для більш узагальненого розуміння і побудови «психологічного» портрета особистості дівчат з різними типами прихильності, а також для ілюстрації того, як «виглядають» різні типи прихильності у повсякденному житті, їх типових скарг у стосунках.

У реалізації цього методу взяли участь окремі досліджувані дівчата, які звернулися після участі у дослідженні на індивідуальні консультації. Протягом виконання психодіагностичних методик вони «впізнали себе» в окремих твердженнях або їх цікавили результати тестування. Загальна кількість осіб, які були орієнтовані на отримання психологічних консультацій, була незначною – 12 осіб. Опис окремих випадків буде використано у розділі 3 для створення психологічної характеристики особистості і міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності.

11. Математико-статистичне оброблення результатів проводилося за допомогою низки методів математичної статистики [22, 76, 77], для обчислення яких використовувався програмний пакет Statistica 6.0 та SPSS

17.0:

1. *методи описової статистики:*
 - обчислення показників міри центру ряду: середнє арифметичне, медіана – для виконання психометричної оцінки та розподілу досліджуваних на групи;
 - обчислення критерію Колмогорова-Смірнова для встановлення нормальності розподілу ознаки;
2. *методи перевірки значущості відмінностей незв'язаних вибірок:*
 - ϕ -критерій Фішера (критерій кутового перетворення) за допомогою яких встановлювався рівень значущості відмінностей відсоткових долей у дослідницьких групах;
 - U-критерій Манна-Уїтні, за допомогою яких встановлювався рівень значущості відмінностей діагностичних ознак між дослідницькими групами;
 - t-критерій Стюдента для визначення значущості відмінностей змінних у дослідницьких групах, які було отримано після факторизації простору первісної кількості змінних;
3. *кореляційний аналіз:*
 - обчислення коефіцієнту кореляції за методом Кендалла, за допомогою якого встановлювалася значущість зв'язку між досліджуваними ознаками;
4. *методи багатовимірної статистики:*
 - аналіз узгодженості за методом альфа Кронбаха, за допомогою якого встановлювалася узгодженість оцінок експертів при визначенні змістовної валідності опитувальника «Досвід близьких стосунків»;
 - факторний аналіз (Extraction: principal components, ротація за методом Varimax), який використовувався як метод скорочення змінних та виявлення «прихованих» (латентних) змінних у первісному просторі діагностичних ознак.

2.3. Організація дослідження

Дослідження проводилося на базі вищих навчальних закладів міста Харкова: Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ».

Дослідження проводилося у три етапи:

На першому етапі було здійснено психометричну оцінку методики «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) для обґрунтування і доказу можливості її застосування на українській вибірці.

Для здійснення цього етапу використовувалася психодіагностична методика «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) Adult Attachment questionnaire, Fraley, Waller, & Brennan, 2000) і метод експертних оцінок.

Аналіз результатів відбувався із застосуванням методів математичної статистики, а саме: методи описової статистики (показники центру ряду, критерій Колмогорова-Смірнова); аналіз узгодженості (α -Кронбаха) кореляційний аналіз за методом Кендалла, факторний аналіз (Extraction: principal components, ротація за методом Varimax).

На цьому етапі дослідницької роботи в емпіричному дослідженні були задіяні 160 дівчат у віці від 18 до 21 років та п'ять експертів.

Тестування відбувалося у груповій формі, по 10-12 осіб водночас. Загальна кількість часу, що витрачалася на виконання завдань опитувальника «Досвід близьких стосунків» становила приблизно 20-30 хвилин.

Робота з експертами проходила індивідуально. Експерти оцінювали стимульний матеріал опитувальника «Досвід близьких стосунків» з приводу придатності тверджень для діагностики настанов на залежність або незалежність у стосунках прихильності. Загальна кількість часу, що витрачалася на виконання завдань опитувальника «Досвід близьких стосунків» становила приблизно 30-40 хвилин.

Психометрична оцінка та створення психометричного паспорту опитувальника «Досвід близьких стосунків» включала такі процедури:

- визначення змістовної валідності опитувальника;
- виявлення диференційної сили тверджень опитувальника;
- визначення надійності опитувальника;
- проведення процедури нормалізації опитувальника;
- визначення конструктної валідності опитувальника (цю процедуру частково реалізовано на другому етапі виконання дисертаційної роботи при визначенні змістовного наповнення установок на залежність або незалежність у стосунках).

Результатом першого етапу стало підтвердження можливості застосування опитувальника «Досвід близьких стосунків» у дослідницькій роботі та формування чотирьох дослідницьких груп, які брали участь у подальшому дослідженні.

Другий етап дисертаційної роботи був присвячений вивченню змістовних областей, які охоплюють соціально-психологічні установки на залежність і незалежність у стосунках (компоненти прихильності); впливу типологічних особливостей прихильності на різні аспекти побудування міжособистісних стосунків (стиль міжособистісних стосунків, тип самотності, структура любовних стосунків, задоволеність стосунками тощо) і активності особистості (емоційні риси, функціонування психологічних границь) та загальний рівень якості життя і соціально-психологічної адаптації.

На цьому етапі дослідницької роботи нами були використані такі психодіагностичні методи: опитувальник «Досвід близьких стосунків» (ECR-R); опитувальник стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, І.О. Бару, Є.В. Фролова); методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (С.В. Духновський); опитувальник тріади любові Р. Стернберга; опитувальник для визначення виду самотності (С.Г. Корчагіної); шкала

диференціальних емоцій К. Ізарда; шкала особистісної тривожності Ч. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна; методика діагностики психологічної границі особистості (Т.С. Леві); методика оцінки індивідуальної якості життя (Мащенко І. В.); опитувальник соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р. Даймонда.

Результати тестування оброблялися за допомогою методів математичної статистики: F -критерій Фішера, U -критерій Манна-Уїтні, t -критерій Стюдента, аналіз узгодженості (альфа Кронбаха); кореляційний аналіз (за методом Кендалла), факторний аналіз (ротація за методом Varimax).

На цьому етапі дослідницької роботи в емпіричному дослідженні були задіяні 160 дівчат у віці від 18 до 21 років, з яких було сформовано чотири дослідницьких групи за типами прихильності: автономія, надзалежність, псевдоавтономія і дезорієнтованість.

Тестування відбувалося у груповій формі, а саме: у невеликих групах по 10-12 осіб. Загальна кількість часу, що витрачалася на виконання завдань опитувальників та анкет становила приблизно 90-120 хвилин.

Третій етап виконання дисертаційної роботи був присвячений побудуванню узагальненої характеристики особистості та міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності. На цьому етапі було використано результати попередніх етапів емпіричного дослідження та метод case-аналізу для створення психологічної характеристики окремих досліджуваних дівчат, які звернулися на індивідуальні консультації.

2.4. Психометричне обґрунтування застосування методики «Досвід близьких стосунків» на українській вибірці

На основі існуючих теоретичних підходів до проблеми прихильності сконструйовано психодіагностичний інструментарій, що дозволяє проводити якісну і кількісну оцінку типу прихильності. У зарубіжній психології широко

використовуються методика самооцінки генералізованого типу прихильності К. Бартоломью і Л. Горовиця (Relationship Quality (RQ), K. Bartholomew, L. Horowitz) і опитувальник «Досвід близьких стосунків» К. Бреннан і Р.К. Фрейлі (Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) Adult Attachment questionnaire) [26, 113, 147], спрямований на вивчення специфічних стосунків прихильності.

Аналіз цих двох методики вказує на принципове розходження у засобах діагностики. Так, методика самооцінки генералізованого типу прихильності К. Бартоломью і Л. Горовиця (Relationship Quality (RQ)) побудована на цілісному відтворенні чотирьох стилів взаємин, з яких досліджуваний обрає один, що на його думку є найближчим до його стилю побудування стосунків. Нижче наведено характеристику цих стилів, які пропонують автори методики:

А (Автономія). Мені приємно відчувати близькість і / або взаємозалежність: легко зближуватися з іншими людьми, відчувати свою залежність від них і їхню залежність від мене. Я рідко турбуюсь про те, що мене можуть кинути або про те, що хтось може дуже сильно зблизитися зі мною.

В (Надзалежність). Я дуже потребую близькості: мені здається, що люди не хочуть зближуватися зі мною так, як того хотілося б мені. Я часто турбуюсь про те, чи дійсно мій партнер любить мене і хоче залишатися зі мною. Я хочу повністю злитися з іншою людиною, і це бажання часом відлякує людей.

С (Псевдоавтономія). Я можу обходитися без близьких емоційних стосунків; мені важливо відчувати свою свободу і самодостатність, тому я краще вже ні від кого не залежатиму сам і не викликатиму залежність від мене у інших.

Д (Дезорієнтованість). Мені нелегко зближуватися з іншими людьми. Я хочу цього, але мені складно повністю покладатися на людей і залежати від

когось. Я боюся, що якщо дозволю собі довіритися іншій людині, вона може поранити мене.

З нашої точки зору, такий шлях прямого самооцінювання може бути слабо інформативним за рахунок соціальної бажаності, які мають зрілі форми стосунків (це ідеалізований варіант, в якому усі дівчата можуть вбачати власну поведінку) або за рахунок дії захисних механізмів, які викривлюють самосприйняття людини.

У цьому сенсі, опитувальник «Досвід близьких стосунків» К. Бреннан і Р.К. Фрейлі (ECR-R) запобігає виникненню цих ефектів, оскільки у його структурі оцінюються компоненти прихильності (тривога і уникнення) шляхом діагностики окремих маніфестацій (рис). Не дивлячись на можливі прояви ефекту соціальної бажаності цей спосіб, з нашої точки зору, є більш надійним, оскільки досліджуваному є важчим відслідкувати усі риси, що утворюють компоненти тривоги або уникнення за рахунок досить значної кількості маніфестацій (по 18 на кожен з компонентів). Тому ми зупинилися саме на цьому способі діагностування типу прихильності.

Але у застосування цієї методики є певні труднощі у зв'язку з відсутністю досвіду її використання у психологічних дослідженнях. Так, у роботі Т.В. Казанцевої [26] здійснено адаптацію опитувальника «Досвід близьких стосунків», яка показала істотне скорочення стимульного матеріалу останнього. В адаптованому варіанті залишилося 24 з 36 тверджень опитувальника. Авторка пояснює цей факт тим, що деякі пункти мають слабку здатність до диференціації. Разом із тим, аналіз виконано на вибірці зі 175 осіб, обох статей та з досить значним розмахом за віком (від 17 до 70 років). Тому цей результат потребує уточнення, оскільки у нашій роботі вибірка є моностатевою та гомогенною за віковими та соціально-психологічними параметрами.

Також, авторка наводить дані щодо відсутності дублювань у змісті тверджень, високого рівня внутрішньої узгодженості та ретестової надійності [26]. Окремо обговорюється структура опитувальника – Т.В. Казанцевої [26]

підтверджується двохфакторна модель та збережено вихідні дві шкали: тривоги та уникнення.

Конструктна валідність шкал тривоги і уникнення в роботі Т.В. Казанцевої [26] оцінювалася шляхом кореляційного аналізу з показниками ряду особистісних тестів (16-факторного опитувальника Кеттелла, опитувальників «СУМО» і «СТАЛЬ», розроблених Куніциною В.Н.).

Отримані дані свідчать про те, що за допомогою шкали уникнення можна описати людей, яким властива емоційна стриманість, обережність, соціальна пасивність, егоцентричність, незалежність в соціальній поведінці, що узгоджується з уявленнями про уникнення близькості. Шкала тривоги в близьких відносинах виявилася пов'язаною із сенситивністю, залежністю, емпатією, емоційною незрілістю, факторами О - тривожність, почуття провини, Q4 – напруженість і низькими значеннями MD, тобто низьким рівнем прийняття себе.

Аналогічну спробу – здійснити адаптацію опитувальника «Досвід близьких стосунків» (ECR-R) вже на українській вибірці робить Х.Г. Рабуховська [44]. Авторкою виконано переклад тексту тверджень з англійської мови, але у роботі не вказано чи було виконано процедуру зворотнього перекладу. Надалі опитувальник був запропонований учасникам дослідження у кількості 312 осіб, але за віковими та статевими характеристиками, вибірка є вкрай різноманітною: у складі присутні і чоловіки, і жінки, за віком – охоплено період розвитку особистості від 19 до 45 років, що також контамінує («забруднює») результати.

Х.Г. Рабуховська [44] наводить результати факторизації простору ознак, що презентовано у твердженнях опитувальника, яка виявляє розподілення первісного обсягу ознак на чотири фактори: «Уникнення», «Амбівалентність», «Тривожність», «Взаєморозуміння» та бачить перспективу у розкритті подібної різниці в структурі опитувальника у майбутньому.

Тому у зв'язку з наявністю досить значних відмінностей як за структурою, так і за кількістю тверджень виникає проблема психометричної оцінки та встановлення придатності і надійності існуючого діагностичного інструментарію для дослідження якості прихильності на моноставевій молоді (жінки) українській вибірці.

Завданням цього етапу дослідження стала психометрична оцінка методики «Досвід близьких стосунків» (жіночого варіанту) для дослідження типу прихильності на українській вибірці.

Психометрична оцінка методики «Досвід близьких стосунків» проходила в кілька етапів. На першому етапі було виконано мовну адаптацію та встановлено змістовну валідність опитувальника. Було здійснено переклад з англійської мови тексту оригінальної методики (ECR-R, Fraley, Waller, & Brennan, 2000) з процедурою зворотнього перекладу. Це забезпечує збереження вихідного змісту тверджень, оскільки коли у зворотньому перекладі відтворюється первинний зміст, це свідчить про якість перекладу та його коректність з точки зору не стільки граматики або орфографії, скільки семантики.

У подальшому було встановлено змістовна валідність методики за допомогою методу експертної оцінки тверджень, що складають стимульний матеріал. Експертами виступили п'ять психологів-співробітників факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серед експертів один доктор психологічних наук і чотири кандидати психологічних наук. Кожен з експертів веде активну наукову діяльність і має наукові праці у галузі психології міжособистісних стосунків, зокрема з тематики міжособистісної залежності, симптомокомплексу «емоційного холоду» тощо.

П'яти експертам було запропоновано оцінити за шкалою Лайкерта (від 1 до 4) наскільки кожне твердження відповідає діагностичній задачі шкали: вимірюванню ступеня прийняття залежності і незалежності в міжособистісних стосунках. За результатами експертного оцінювання було

обчислено середній бал (він може перебувати в межах від 1 до 4 балів). Середній бал експертних оцінок склав 3,7 сумарно для двох шкал, що відображає високий рівень відповідності тверджень своєму діагностичному призначенню, на думку експертів. Також, між оцінками експертів був обчислений коефіцієнт узгодженості (α -Кронбаха), результати наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Змістовна валідність шкал
опитувальника «Досвід близьких стосунків»

№ з/п	Назва шкали	Ступінь відповідності діагностичному завданню	Ступінь узгодженості відповідей експертів
1	Шкала тривоги (18 тверджень)	3,8	α -Кронбаха=0,72
2	Шкала уникнення (18 тверджень)	3,6	α -Кронбаха =0,80

Як бачимо з даних таблиці, отримані значення α -Кронбаха перевищують показник 0,7, що дає право говорити про високий рівень змістовної валідності.

На другому етапі на вибірці 160 дівчат віком від 18 до 21 років вивчалися психометричні властивості методики, а саме: диференційна сила тверджень і надійність шкал опитувальника. Для цього був застосований кореляційний аналіз за методом Кендалла.

Встановлення диференційної сили було здійснено для кожного твердження окремо у двох шкалах опитувальника «Досвід близьких стосунків». Ми встановили величину та значущість коефіцієнта кореляції бала за окремим пунктом із сумарним балом за шкалою. Результати наведено у таблиці 2.5 (повний варіант розрахунку – у Додатку В).

Диференційна сила тверджень шкал
опитувальника «Досвід близьких стосунків»

№ з/п	Назва шкали	τ –Кендалла (діапазон значень)	Рівень значущості
1	Шкала (18 тверджень)	$\tau=0,31-0,62$	$p \leq 0,01$
2	Шкала уникнення (18 тверджень)	$\tau=0,37-0,66$	$p \leq 0,01$

Як впливає з даних таблиці, для шкали тривоги всі значення коефіцієнтів кореляції знаходяться в зоні значущості. Таким чином, всі 18 тверджень цієї шкали можуть бути включено у стимульний матеріал методики. Для шкали уникнення також всі значення коефіцієнтів кореляції знаходяться в зоні значущості, що свідчить про інформативність та високий рівень диференційної сили всіх тверджень. Таким чином, всі 36 тверджень можуть бути включено у стимульний матеріал методики.

Встановлення надійності опитувальника відбувалося шляхом обчислення коефіцієнта внутрішньотестової надійності, тобто оцінки внутрішньої узгодженості шкал опитувальника. Для цього ми застосували метод розщеплення або метод автономних частин, який полягає в розщепленні/поділі тесту на дві рівні частини (парні і непарні питання, перша і друга половина), а потім виявленні кореляції між ними. У нашому випадку ми підраховували суму балів за парними і непарними питаннями кожної шкали опитувальника і, застосовуючи коефіцієнт кореляції Кендалла, встановили його величину і рівень значущості. Результати представлено в таблиці 2.6.

З наведених у таблиці даних видно, що для шкал тривоги і уникнення значення перебувають у зоні високої значущості. Згідно даних К.М. Гуревича [84] високим вважається значення, що перевищують 0,7, а рівень від 0,3 до 0,6 – є достатнім для висновку щодо надійності.

Таблиця 2.6

Надійність шкал опитувальника «Досвід близьких стосунків»

№ з/п	Назва шкали	τ –Кендалла	Рівень значущості
1	Шкала тривоги (18 тверджень)	$\tau=0,68$	$p \leq 0,001$
2	Шкала уникнення (18 тверджень)	$\tau=0,72$	$p \leq 0,001$

Таким чином, цей результат свідчить про достатньо високий рівень надійності шкал даного опитувальника «Досвід близьких стосунків».

Оскільки адаптований опитувальник складається з двох шкал, ми застосували метод перевірки стабільності шкал опитувальника, для чого було проведено факторизацію простору ознак, представлених сирими балами за окремими твердженнями опитувальника. Результати надано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Факторна структура опитувальника «Досвід близьких стосунків»

№ з/п	1. «Уникнення близькості»	2. «Страх покинутості»	3. «Прагнення до зближення»
Склад фактору	Твердження шкали уникнення № 19 (0,65), 20(0,77), 21(0,40), 22(0,41), 23(0,57), 24(0,71), 25(0,68), 26(0,48), 27(0,59), 28(0,79), 29(0,63), 30(0,86), 31(0,84), 32(0,71), 33(0,67), 34(0,72), 35(0,80), 36(0,69).	Твердження шкали тривоги № 1 (0,48), 2 (0,65), 3 (0,42), 5 (0,44), 6 (0,60), 7 (0,64), 8 (0,50), 9 (0,74), 11 (0, 64), 16 (0,45), 17 (0,55), 18 (0,40).	Твердження шкали тривоги № 1 (0,40), 2 (0,48), 3 (0,42), 4 (0,64), 10 (0,58), 12 (0,73), 13 (0,68), 14 (0,52), 18 (0,54); Твердження шкали уникнення № 21 (0,48).
Вага фактору	32,9 %	23,1 %	14,8 %

Як бачимо з наведених даних, результати факторизації не дозволили в точності встановити відтворюваність двохфакторної структури опитувальника, оскільки виділена факторна структура містить три фактори. Разом із тим, її змістовний аналіз наближує дану структуру до вихідної двохвекторної моделі прихильності, яка закладена в основу опитувальника. Сумарна дисперсія факторів становить 70,8%.

Наповнення факторної матриці показує однорідність і внутрішню узгодженість шкали уникнення (соціально-психологічної установки до незалежності). Дана шкала повністю наповнює перший фактор, про що свідчить той факт, що всі твердження, що входять до складу шкали уникнення (№ 19 - № 36), мають значущі навантаження з даного фактору (від 0,4 [22]). У зв'язку з цим перший фактор отримав назву «Уникнення близькості». Дійсно зміст тверджень відображає прагнення особистості у стосунках до відходу від відкритої взаємодії з партнером. Прикладами можуть бути такі твердження:

«Мне трудно позволить себе полагаться на близких». «Я не чувствую себя комфортно, когда открываюсь моему партнеру (парню)». «Я нервничаю, когда парень хочет сблизиться со мной».

Шкала тривоги (соціально-психологічної установки до залежності) виявила неоднорідність, за своїм складом вона «розпалася» на два фактори - другий і третій. Другий фактор включає твердження шкали тривоги, які відбивають страх бути покинутим:

«Я часто беспокоюсь, что мой парень не захочет остаться со мной». «Когда мой парень находится не со мной, я волнуюсь, что он может заинтересоваться кем-то другим». «Я очень волнуюсь о моих отношениях с близкими мне людьми».

Б. і Дж. Уайнхолд у роботі «Звільнення від співзалежності» [95] вказують дану ознаку як одну з провідних в діагностиці співзалежності у відносинах, а В.Д. Менделевич [87] обговорює страх покинутості серед

базових характеристик залежної особистості. Тому назву цьому фактору було дано «Страх покинутості».

Склад першого і другого факторів практично верифікує двохвимірну модель прихильності, у складі якої присутні установки на залежність і незалежність у близьких стосунках.

Разом з тим, у складі факторної матриці присутній третій фактор з досить великою вагою і власним значенням, який ми не можемо проігнорувати. За наповненням фактор є змішаним і включає в себе твердження зі шкали тривоги і одне твердження зі шкали уникнення. Змістовний аналіз текстів тверджень показав, що за характером твердження, що входять до складу третього фактора, відображене нав'язливе прагнення до зближення з партнером. Прикладами можуть бути твердження:

«Мое сильное желание сблизиться в отношениях иногда отталкивает людей». «Я считаю, что партнер (парень) не хочет стать ближе ко мне, как того хотелось бы мне».

Тому даний фактор був названий «Прагнення до наближення». Цей результат кореспондує із концепцією токсичної любові Піа Меллоді [47,178], яка вказує нав'язливе прагнення до зближення з партнером в якості одного з діагностичних критеріїв токсичної (залежної) любові. Отримані результати свідчать про більшу диференційованість проявів залежності у жіночій субпопуляції. Мабуть, прояви тривоги до установки на залежність у стосунках у жінок мають різну природу: тривога як відображення страху бути покинутою і тривога як неможливість стати ближче до партнера.

Разом з тим, отриманий результат свідчить про автономність і відносну «чистоту» шкал тривоги і уникнення, що дозволяє зберегти двохфакторну модель у вимірі типу прихильності. Безумовно, додатково потрібен змістовний аналіз шкал методики і встановлення «зон еквівалентності» установок на залежність і незалежність у стосунках прихильності.

Третій етап психометричної оцінки був присвячений нормалізації опитувальника, для чого був застосований переклад сирих показників у

шкалу стевів. Попередньо було визначено нормальність розподілу ознаки окремо по обох шкалах за критерієм Колмогорова-Смирнова. Результат, отриманий для шкали тривоги, показано на рис.2.3.

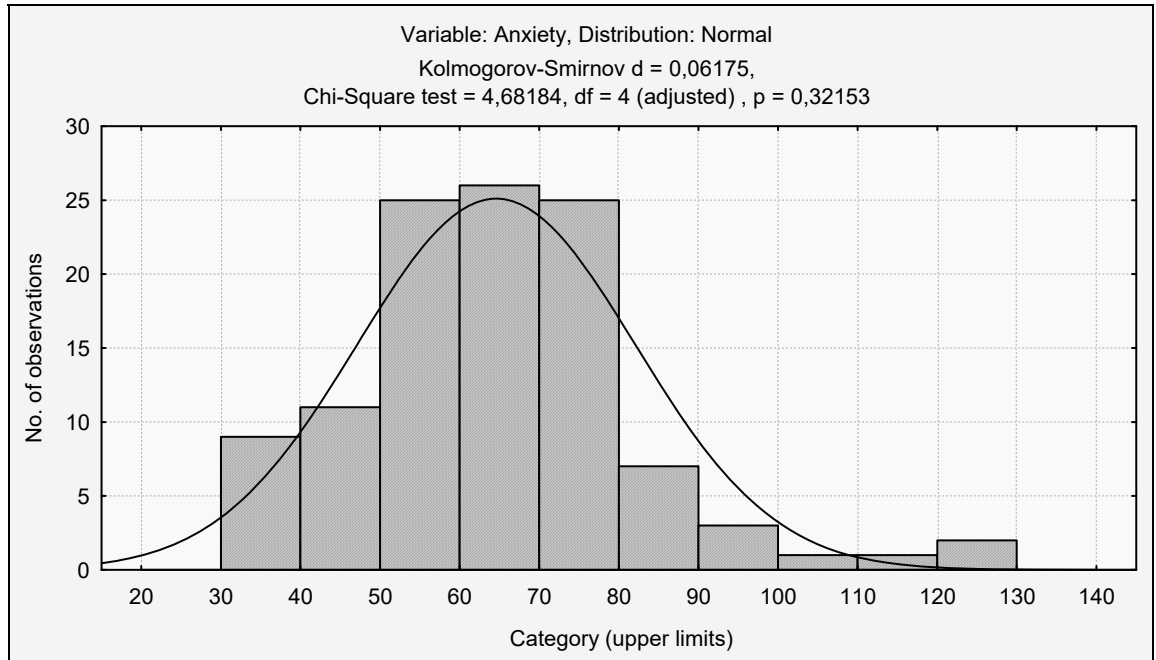

Рис.2.3. Розподіл ознак за шкалою «Тривога»

Для шкали уникнення результати показано на рис.2.4.

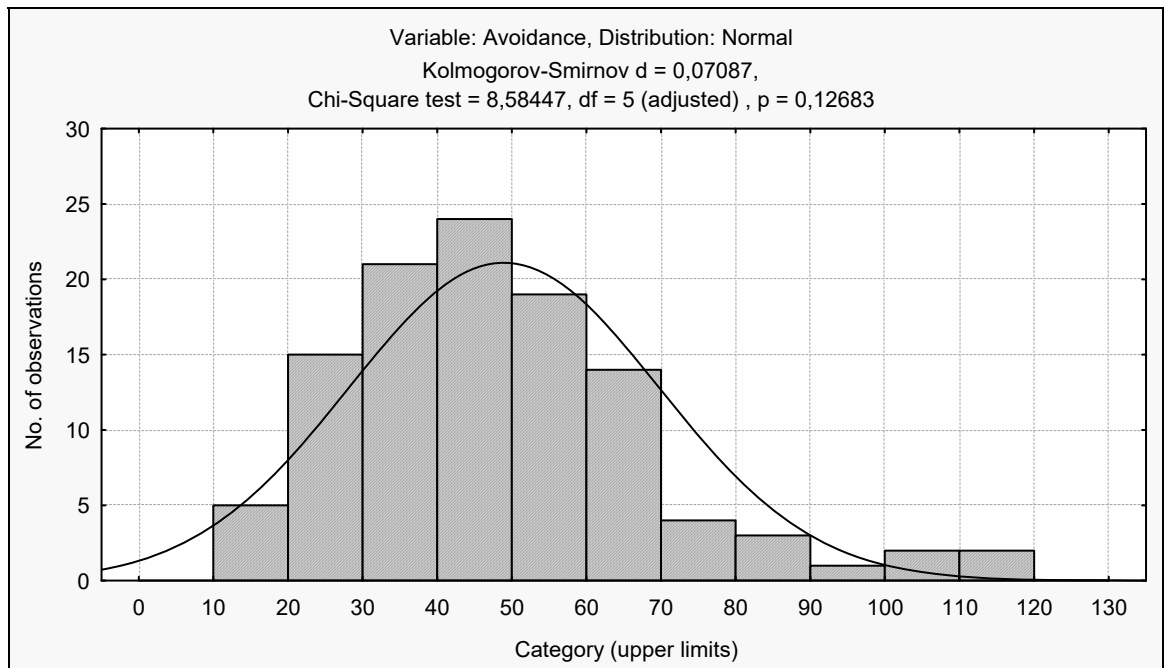

Рис.2.4. Розподіл ознак за шкалою «Уникнення»

Як впливає з даних обох рисунків, що рівень значущості становить $d = 0,062$ для шкали тривоги і $d = 0,071$ для шкали уникнення (тобто більше 0,05), а це означає, що розподіл істотно не відхиляється від нормального.

Тому для встановлення нормативних показників надалі ми скористаємося переведенням сирих балів у Z-показники, а потім у шкалу стенів.

Переведення сирих балів у Z-показники здійснювався за формулою:

$$Z = (X - X_{\text{серед}}) / \sigma [55],$$

а переведення Z-показників у стени – за формулою: $5,5 + 2 \times Z [55]$.

Результати нормалізації наведені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Нормативні показники опитувальника «Досвід близьких стосунків»

Стени	Нормативні показники шкал у балах (жіночий варіант)	
	«Тривога» (min=18; max=126)	«Уникнення» (min=18; max =126)
1, 2, 3	Низький рівень 32-50	Низький рівень 18-35
4, 5, 6, 7	Середній рівень 51-79	Середній рівень 36-69
8, 9, 10	Високий рівень 80-126	Високий рівень 70-126

Отримані результати показують «зсув» показників за шкалою тривоги (ставлення до залежності у стосунках прихильності) в бік більш високих значень. Ці результати узгоджуються із попередніми дослідженнями міжособистісної залежності [97] та синдрому «емоційного холоду» [7] у жінок. Автори також виявили при нормалізації шкал методик зсув показників міжособистісної залежності [97] та стилю стосунків «Злиття» у бік збільшення, що трактується як «соціальна бажаність» або «нормативність» аспектів залежності [81] у структурі міжособистісних стосунків жінок.

Показники за шкалою уникнення є розподіленими більш рівномірно відносно теоретичного мінімуму і максимуму шкали.

Зведемо усі результати обчислення психометричних показників для зручності у таблицю 2.9 для ілюстрації психометричного паспорту.

Таблиця 2.9

Психометричний паспорт опитувальника «Досвід близьких стосунків»
(жіночий варіант)

Психометричні показники	Шкали опитувальника	
	«Тривога» (18 тверджень)	«Уникнення» (18 тверджень)
Змістовна валідність	$\alpha = 0,72$	$\alpha = 0,80$
Диференційна сила тверджень	$\tau = 0,31-0,62^{**}$	$\tau = 0,37-0,66^{**}$
Внутрішньотестова надійність	$\tau = 0,68^{**}$	$\tau = 0,72^{**}$
Факторно-дисперсійна надійність	37,9%	32,9%
	Кумулятивна дисперсія 70,8 %	

Примітка: 1) * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,001$; 2) τ - коефіцієнт кореляції Кендалла; 3) α - коефіцієнт узгодженості (альфа Кронбаха).

Підводячи підсумок, можна зазначити, що основні психометричні показники знаходяться на високому рівні значущості, що дозволяє робити висновок про ефективність і обґрунтованість застосування опитувальника «Досвід близьких стосунків» в діагностиці типу прихильності.

Висновки до розділу 2:

1. Дослідницька вибірка є достатньою за обсягом та репрезентативною. Досліджуваних обрано за принципом рандомізації, це означає, що дані, отримані на цій вибірці, можуть бути поширені на генеральну сукупність. За віком і задачами розвитку (у цьому віці досягнуто стабільності ідентичності

та набуває значущості завдання становлення психологічної інтимності), соціальним статусом та сімейним положенням досліджувані є зрівняними та відповідають поставленій меті та задачам у роботі.

2. Методики, що використано у роботі, відповідають завданням дослідження та дозволяють діагностувати типи прихильності, його окремі компоненти (тривога й уникнення) та стосунки психологічної інтимності. У дисертаційній роботі цей феномен операціоналізовано як комплекс емоційних переживань, що регулюють встановлення контакту, функціонування границь особистості, стильові особливості міжособистісних стосунків та стосунків любові, а також, генералізовані показники функціонування особистості (соціально-психологічна-адаптація ті якість життя).

3. Надійність і достовірність отриманих результатів емпіричного дослідження забезпечується застосуванням комплексу методів математичної статистики, які надають можливості різнобічного аналізу результатів роботи та обґрунтованої інтерпретації даних.

4. У роботі здійснено психометричну оцінку опитувальника «Досвід близьких стосунків», результатом якої стало встановлення його основних психометричних показників. Змістовна валідність опитувальника «Досвід близьких стосунків», що була встановлена методом експертних оцінок та аналізу їхньої узгодженості, знаходиться на високому рівні значущості, що доводить відповідність змісту тверджень їхньому діагностичному завданню. Диференційна сила всіх тверджень опитувальника «Досвід близьких стосунків» знаходиться на високому рівні значущості, що свідчить про інформативність всіх 36 тверджень перекладеного варіанту методики. Кожне робить свій внесок у загальний результат опитувальника, тому можливим є їх включення до стимульного матеріалу. Коефіцієнти внутрішньотестової надійності шкал тривоги і уникнення опитувальника «Досвід близьких стосунків», обчислені із використанням методу розщеплювання, знаходяться

на високому рівні значущості, що означає внутрішню узгодженість і високу надійність шкал даного опитувальника.

5. Факторизація простору ознак, що представлено у твердженнях опитувальника «Досвід близьких стосунків», показала наявність більш складної і диференційованої структури залежності жінок у стосунках прихильності, аніж пропонується в оригінальному варіанті опитувальника, що орієнтує на змістовне уточнення і валідизацію шкал методики. Змістовне наповнення факторів свідчить про автономність шкал тривоги та уникнення (відсутність зон перекриття), що дозволяє зберегти двохвимірну модель прихильності як основу для побудування подальшого дослідження.

6. У роботі встановлено нормативні показники шкал опитувальника для вибірки молодих жінок шляхом перетворення сирих балів у вторинну шкалу стенов. Визначено рівні вираженості показників тривоги та уникнення, що розподіляються на високий, середній і низький. Показано зміщення значень за шкалою тривоги в бік більш високих значень, що може означати більшу чутливість жінок до ситуації розлучення (реальної або уявної) або «соціальну бажаність» та певну «нормативність» аспектів залежності у структурі міжособистісних стосунків жінок.

7. Основні психометричні показники опитування «Досвід близьких стосунків» знаходяться на високому рівні значущості, що дозволяє робити висновок про обґрунтованість його застосування в діагностиці типу прихильності на українській вибірці.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДУВАННЯ СТОСУНКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТИМНОСТІ У ДІВЧАТ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ПРИХИЛЬНОСТІ

3.1. Змістовний аналіз компонентів прихильності

Модель прихильності К. Brennan, що є теоретичною базою дослідження, заснована на перехресті двох параметрів: тривоги та уникнення. Очевидним є, що ці параметри є багатофункціональними та конотованими різними переживаннями. Інакше кажучи, тривога у стосунках прихильності є більшою за просту тривогу, а уникнення у близьких стосунках є більшим за просте уникнення. Ці феномени є узагальненням цілого комплексу індивідуального досвіду особистості. Тому, першим етапом дослідницької роботи стало виявлення змістовного наповнення конструктів, які утворюють ядро двохвимірної моделі прихильності: тривога і уникнення.

З нашої точки зору, змістовний аналіз соціально-психологічних установок ставлення до залежності і незалежності (тривоги і уникнення у стосунках прихильності) можливо здійснити шляхом встановлення взаємозв'язків зазначених параметрів із зовнішніми критеріями, які відтворюють семантично близькі психологічні явища. У технічному плані таке завдання може бути реалізовано шляхом кореляційного аналізу сили та спрямованості зв'язку між рівнем вираженості показників тривоги і уникнення у стосунках прихильності та параметрами, що виступатимуть у якості контрольних або перевірочних властивостей.

Одночасно, даний напрямок може бути представлений і як визначення критеріальної валідності опитувальника «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) Adult Attachment questionnaire, Fraley, Waller, & Brennan, 2000).

В якості зовнішніх критеріїв нами були обрані такі особливості особистості та міжособистісних стосунків (і відповідно психодіагностичні методики, які дозволяють зробити їх кількісну оцінку):

- особистісна тривожність (шкала особистісної тривожності Ч.Спілбергера, Ю.Л.Ханіна);
- емоційні риси особистості (шкала диференціальних емоцій К. Ізарда);
- психологічна границя особистості (методика діагностики психологічної границі особистості Т.С.Леві);
- особливості психологічної інтимності та порушень в міжособистісних стосунках (опитувальник діагностики стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару).

Для математико-статистичної обробки був застосований кореляційний аналіз за методом Кендалла змінних тривоги і уникнення (шкали методики «Досвід близьких стосунків» ECR-R) із зазначеними змінними.

Для наочності результати представлено у вигляді кореляційних плеяд на рисунках 3.1 -3.4.

Як бачимо, шкала тривоги має позитивні кореляції з вбираючою функцією границі особистості та особистісною тривожністю, негативними емоціями горя, презирства, страху і сорому. Негативний кореляційний зв'язок спостерігається з такими особливостями як віддаюча і спокійно-нейтральна функції границь особистості.

Звертаємо увагу, що тривога у стосунках прихильності має виражений позитивний зв'язок із особистісною тривожністю, яка характеризує стійку рису особистості і відображає постійну схильність індивіда до тривоги і передбачає наявність у нього тенденції сприймати досить широке "коло" ситуацій як загрозливі. Тобто цей результат означає, що тривога і надмірна залежність у близьких міжособистісних стосунках є наслідком цієї риси особистості та відображенням функціонування базальної тривоги (за

К.Хорні) як на рівні особистісних рис, та і на рівні взаємодії із близьким оточенням або світом в цілому.

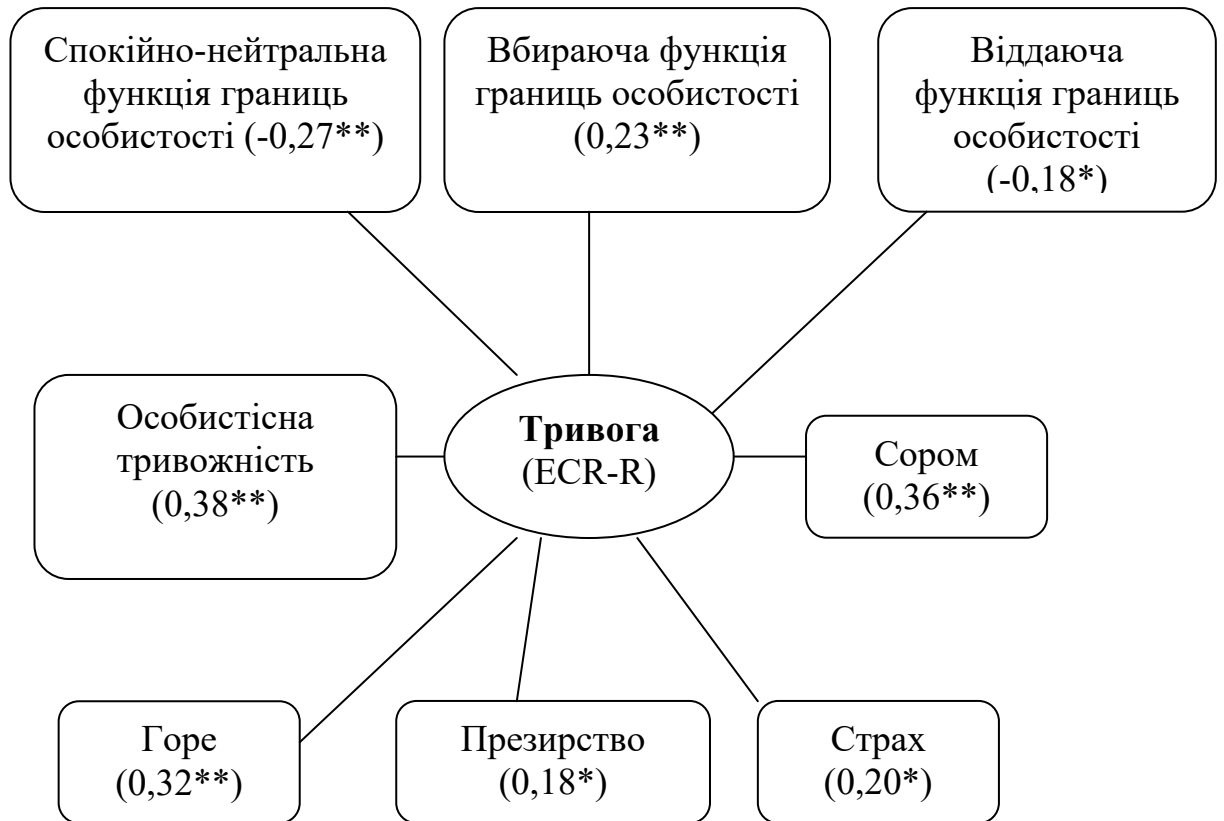

Рис. 3.1. Взаємозв'язок шкали тривоги (ECR-R) з особливостями особистості

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Позитивний зв'язок з вбираючою функцією границі особистості може бути зрозумілим як прагнення до задоволення своїх потреб, потреба в підтримці і допомозі з боку значущих осіб, що також підтверджує описані вище результати. Це може бути зрозуміло як егоїзм – бажання одержувати турботу.

В емоційній сфері особистості ставлення до залежності спирається на високий рівень переживання горя і страху, які є емоціями реакції на розлуку або втрату. Як видно, тривога є позитивно коннотованою соромом, горем, страхом та презирством, які в загальному вигляді відображають реакції на

розлуку або втрату, відчуття беззахисності в ситуації соціальної взаємодії і схильність до знецінення частини власної особистості або партнера.

Тобто залежність у стосунках на емоційному рівні переживається, як страх бути покинутим або страх розриву близьких стосунків. Серед базових емоцій підкріплюють високий рівень залежності почуття сорому. Ядром переживання сорому є відчуття беззахисності в ситуації соціальної взаємодії і, відповідно, сором може брати участь у формуванні почуття власної незначущості, посилювати фіксацію на партнері і тривогу з приводу цих стосунків. Емоція презирства призводить до деперсоналізації об'єкта презирства, змушує сприймати його як щось «недолюдське». При високому рівні залежності дівчата можуть відчувати презирство до самих себе і знецінювати частину власної особистості, або ж до партнера і тоді знеціненню підлягатимуть стосунки з ним або ж особистість партнера.

Негативні кореляційні зв'язки вказують на те, за рахунок яких властивостей може бути знижений рівень тривоги і залежності. Рівень сформованості віддаючої і спокійно-нейтральної функцій границь особистості знижує тривогу з приводу стосунків прихильності, оскільки ці властивості означають відчуття внутрішнього права виражати себе, здатність приймати свої внутрішні імпульси, здатність знаходитися в контакті зі світом і оточуючими людьми і відчувати себе в такому контакті комфортно. Також це може означати неготовність «давати» іншим (віддаюча функція границі особистості – негативний зв'язок), що підтверджує припущення щодо еготизму цього компоненту прихильності.

На рис. 3.2. відтворено зв'язки шкала тривоги як компоненту прихильності (соціально-психологічної установки до залежності) із особливостями міжособистісних стосунків.

Як бачимо, тривога є амбівалентною установкою у стосунках прихильності: вона водночас наповнена тенденцією до злиття, але ця потреба не задовольняється і переживається як відсутність близькості.

Рис. 3.2. Взаємозв'язок шкали тривоги (ECR-R) з особливостями міжособистісних стосунків

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Шкала тривоги має позитивний кореляційний зв'язок із шкалою «злиття» з опитувальника діагностики стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару). Це означає, що високий рівень залежності в партнерських стосунках базується і підтримується фіксацією на власній особистості, залежністю від партнера, інфантильністю, страхом бути покинутим та страхом психологічної інтимності. Фактично цей результат верифікує зміст соціально-психологічної установки до залежності у стосунках прихильності як схильність до надмірного злиття, з'єднання з об'єктом прихильності.

Негативний кореляційний зв'язок спостерігається з такою особливістю як близькість (психологічна інтимність) – це шкала «близькість» з опитувальника діагностики стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару). Цей аспект стосунків авторами розуміється як відкритість до партнера, гнучкість, «здоровий рівень» залежності, який є необхідним для встановлення та підтримки довготривалих близьких стосунків. Фактично, ми бачимо, що розвинена психологічна інтимність (близькість) є чинником компенсації надмірної тривоги і залежності.

Крім вивчення зв'язків, які утворює шкала тривоги в оригінальному варіанті методики, ми провели аналіз друк її підтипів, які були виділені в Розділі 2 в процесі факторизації простору опитувальника: тривога як страх

покинутості і тривога як прагнення до наближення. Для реалізації цього завдання нами було підсумовано бали за тими твердженнями, які увійшли в склад кожного з факторів (другого і третього) і ці показники були використані як окремі змінні: «страх покинутості» і «прагнення до наближення».

Так само як і для повного варіанту шкали тривоги ми провели кореляційний аналіз із функціями границь особистості та емоційними рисами особистості та особливостями міжособистісних стосунків.

Розглянемо кореляційні зв'язки першого підтипу тривоги – страху покинутості з особливостями особистості. Результати показано на рисунку 3.3.

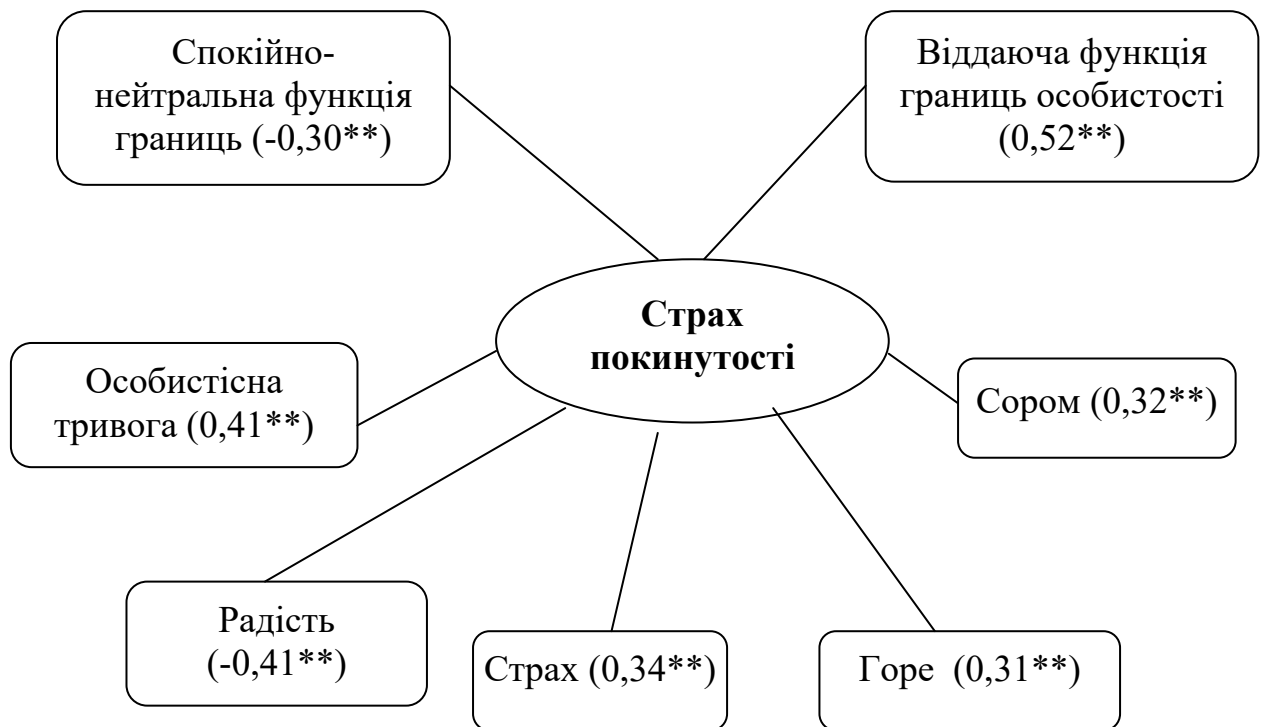

Рис. 3.3. Взаємозв'язок тривоги як страху покинутості з особливостями особистості

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Отримані результати є подібними зі структурою кореляційних зв'язків повного варіанту шкали тривоги. Разом з тим, звертаємо увагу, на появу негативного кореляційного зв'язку із базовою емоцією радості. Згідно теорії диференціальних емоцій К. Ізарда [24], радість і горе є реципрочною парою, обидві ці емоції з'являються в перший рік життя і функціонально відображають реакцію на розлучення і зустріч із об'єктом прихильності. Таким чином, радість як стійка емоційна риса може розглядатися як чинник, що стримує рівень тривожності в контексті страху бути покинутим значущою особистістю.

Тривога як страх покинутості пов'язана із недостатнім функціонуванням спокійно-нейтральної функції границь особистості (тобто з недостатньою автономією і стабільністю особистості), з активністю віддаючої границі особистості (тобто готовністю демонструвати свої потреби і прагнути до їх задоволення), емоційними рисами, які відображають реакцію особистості на розлуку (горе, страх) і почуттям власної безпорадності й неповноцінності (сором).

Далі ми розглянемо кореляційні зв'язки, які отримано для другого підтипу тривоги – прагнення до наближення (рис.3.4.)

В цілому, структура зв'язків також є подібною до повного варіанту шкали тривоги і першого підтипу. Виявлені невеликі відмінності, які стосуються позитивної кореляції з активністю вбираючої границі особистості (тобто готовністю «брати», отримувати ззовні турботу і увагу), а також з емоційними рисами особистості. Прагнення до наближення пов'язане з високим рівнем презирства як емоційної риси. Раніше обговорювалося, що презирство призводить до знецінення об'єкта прихильності, що може бути реакцією на неможливість задоволення прихильності і високу тривожність з приводу «чи можуть стати наші стосунки більш близькими». Почуття страху як базова емоційна риса особистості також відображає занепокоєння і базальну тривожність, яка мотивує на надмірне посилення потреби в контакті зі значущими особами.

Рис. 3.4. Взаємозв'язок тривоги як прагнення до наближення з особливостями особистості

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Так само як і для повного варіанту шкали тривоги розглянемо взаємозв'язок зі стильовими особливостями міжособистісних стосунків (опитувальник діагностики стилю міжособистісних стосунків О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О. Бару).

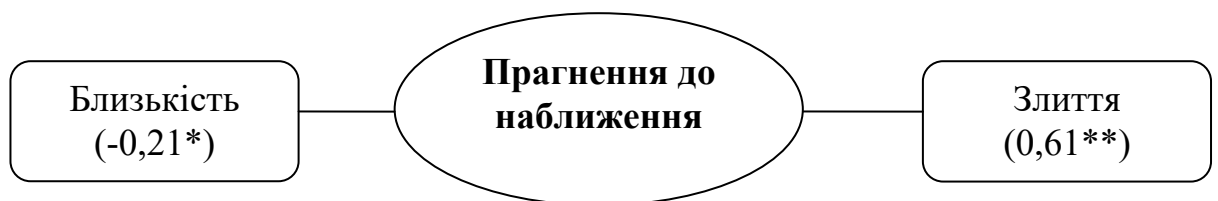

Рис. 3.5. Взаємозв'язок тривоги як страху покинутості з особливостями міжособистісних стосунків

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Як випливає з наведених результатів перший підтип тривоги має структуру кореляційних зв'язків ідентичну зі шкалою тривоги в повному варіанті: близькість і психологічна інтимність є чинниками компенсації страху покинутості, а злиття як стильова особливість міжособистісних стосунків фактично є формою реалізації даного почуття в процесі побудови партнерської взаємодії. Можна сказати, що також простужається амбівалентність: прагнення до наближення (злиття) і неможливість істинної близькості.

На наступному рисунку зображені кореляційні зв'язки, які утворює другий підтип тривоги – прагнення до наближення.

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Рис. 3.6. Взаємозв'язок тривоги як прагнення до наближення з особливостями міжособистісних стосунків

Отримані результати також відтворюють кореляційні зв'язки повного варіанту шкали тривоги, в даному випадку функціональний зв'язок зі стильовою особливістю «злиття» також можна розглядати як форму реалізації бажання наближення з партнером у стосунках. І також відтворено амбівалентність кореляційних зв'язків за вектором побудування стосунків.

В цілому, ми бачимо, що функціональні зв'язки двох виявлених підтипів тривоги у сфері міжособистісних стосунків є повністю ідентичними, а сфера функціонування особистості незначно відрізняється емоційним конотуванням при збереженні загального значення шкали тривоги як тривоги

розлучення і реакції на втрату зв'язку з об'єктом прихильності. Таким чином, в подальшому дослідженні можливе збереження єдності шкали тривоги і моделі прихильності з двома вимірами: тривога розлучення і уникнення близькості у стосунках.

На наступному рисунку зображено кореляційні зв'язки, які утворено шкалою уникнення (установкою ставлення до незалежності), що характеризується внутрішньою єдністю та не потребує додаткового аналізу.

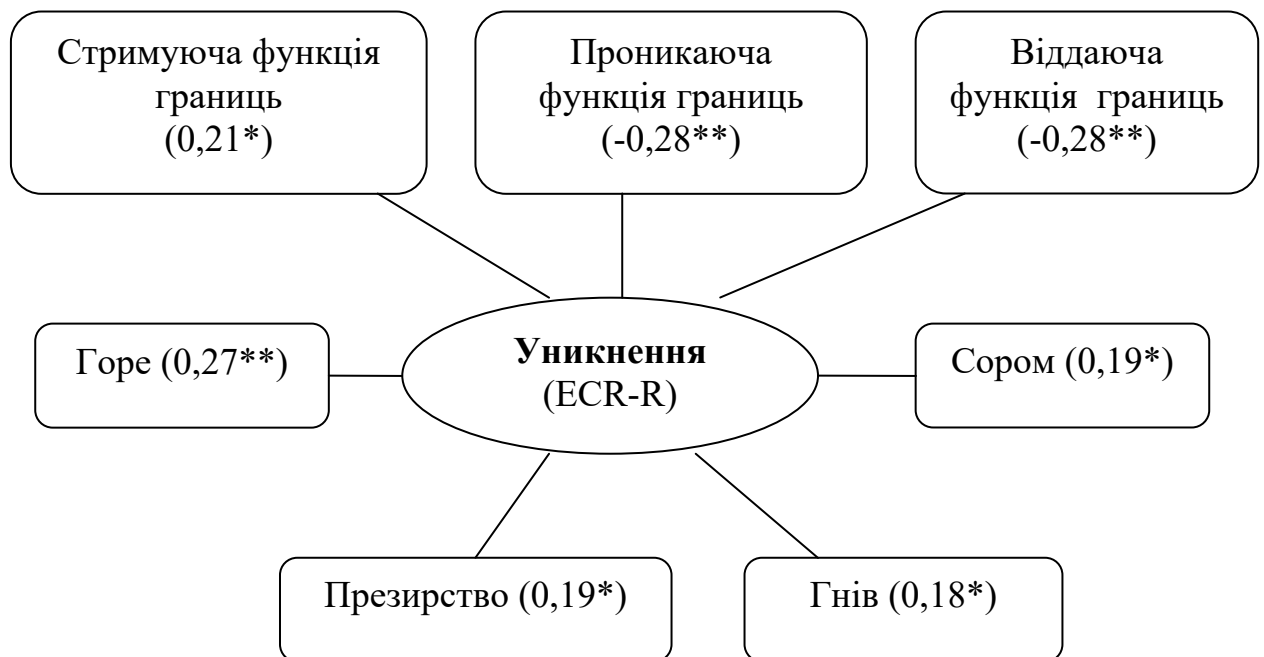

Рис. 3.3. Взаємозв'язок шкали уникнення (ECR-R) з особливостями особистості

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Як випливає з наведених даних, позитивні кореляційні зв'язки спостерігаються з рівнем сформованості стримуючої функції границь особистості і переживанням негативних емоцій горя, презирства, гніву і сорому. Негативні кореляційні зв'язки виявлено з рівнем сформованості проникаючої і віддаючої функцій границі особистості.

Ставлення до незалежності пов'язано також зі здатністю до стримування, «контейнування» внутрішніх імпульсів (стримуюча функція границі особистості). Таким чином, підтримка незалежності і уникнення близькості у стосунках прихильності базується на «закритості» для зовнішнього контакту і схильності до самотності та ізоляції. Таким чином, визначено зниження здатності «давати»; неготовність до емоційного контакту. Уникнення як компонент прихильності передіспонує емоційної ізолюваності, тенденції стримувати, «контейнувати» емоції та переживання.

В емоційній сфері компонент прихильності уникнення (соціально-психологічна установка ставлення до незалежності) пов'язаний з високим рівнем переживання гніву і презирства, які є емоціями, спрямованими на вираження протесту та відстоювання своїх інтересів (гнів) і сприяють збільшенню дистанції у стосунках за рахунок знецінення об'єкта прихильності (презирство). Фактично гнів і презирство є неповною тріадою ворожості (гнів - відраза - презирство) в близьких стосунках. Переживання горя і сорому може бути розглянуто як відчуття власної незначущості, безпорадності і відображення реакції на втрату об'єкта прихильності, оскільки виражена незалежність у стосунках з неминучістю приводить до розриву останніх.

Чинниками, що знижують високий рівень незалежності і уникнення, є рівень сформованості проникаючої і віддаючої функції границь особистості. Тобто ці показники відображують відкритість до контакту зі світом та здатність особистості приймати зовнішню допомогу та надавати самій, бути відкритим для спілкування та самій активно формувати взаємодію з оточенням. Фактично це можна узагальнити у метафорі готовність «отримувати і віддавати».

На 3.4. наведено зв'язки шкали уникнення (соціально-психологічна установка ставлення до незалежності) із особливостями міжособистісних стосунків.

Рис. 3.4. Взаємозв'язок шкали уникнення (ECR-R) з особливостями міжособистісних стосунків

Примітка: на рисунок винесено тільки значущі результати кореляційного аналізу; * - $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Як бачимо з наведених даних, уникнення як компонент прихильності містить тенденцію до сепарації у стосунках та відсутність близькості. Виявлено позитивні кореляційні зв'язки спостерігаються з тенденцією до сепарації в міжособистісних стосунках, це шкала «сепарація» з опитувальника діагностики стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару). Таким чином, установка до незалежності в близьких стосунках є змістовно близькою до високого рівня автономії особистості, який межує з дистанційюванням, ізоляцією і самотністю (високі значення за шкалою сепарації).

Негативний кореляційний зв'язок виявлено з рівнем виразності здатності до близькості (психологічної інтимності), як і для шкали тривоги. Тобто, чинником, що стримують високий рівень незалежності і уникнення, також є розвинена психологічна інтимність.

Підводячи підсумок, цьому етапу роботи можна відзначити наступне:

- внутрішня структура тривоги й уникнення як компонентів прихильності є складною і містить в собі як специфічні види переживань, так і установки на міжособистісний контакт. Фактично, результати вказують, що здоровий тип прихильності пов'язаний з низькими показниками обох шкал. Це орієнтує на пошук специфічного чиннику, який би мав позитивне наповнення параметрів контакту;

- компонент прихильності «тривога» пов'язаний з такими властивостями як тенденція до злиття у стосунках, надзалежність, інфантильність, нездатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності, незрілість емоційної регуляції. Компонент прихильності «уникнення» змістовно пов'язаний з високим рівнем автономії особистості, униканням близькості, «закритістю» для взаємодії з оточуючими людьми і світом в цілому, схильністю до самотності та ізоляції, нездатністю до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності, незрілістю сфери емоційної регуляції;

- високий рівень вираженості обох компонентів прихильності (тривоги й уникнення) підтримується емоціями горя і сорому, а чинниками компенсації виступають психологічна інтимність і рівень вираженості віддаючої функції границі особистості. Дана особливість показує, що будь-який варіант порушень партнерських стосунків базується на базовому почутті власної некомпетентності, страху бути покинутим, страху інтимності і нездатності до встановлення і підтримання міжособистісного контакту. Підтримання «здорової» прихильності забезпечується здатністю до психологічної інтимності і встановленню і підтримці міжособистісного контакту;

- одержані результати верифікують змістовне наповнення компонентів прихильності, як форм порушення міжособистісних стосунків за типами «злиття» і «сепарація», відповідно. В цілому зміст шкал методики «Досвід близьких стосунків» відповідає їх діагностичному призначенню, що дозволяє робити висновок про достатньо високий рівень критеріальної валідності конструктів, що утворюють ядро опитувальника «Досвід близьких стосунків».

Разом із тим, у чистому вигляді ці два параметри не надають інформації відносно «здорових» форм міжособистісних стосунків, що орієнтує на розгляд їхньої взаємодії, яка утворює чотири типи прихильності. Зазначені типи являють собою комбінацію рівнів вираженості тривоги і

уникнення. «Автономія» є здоровим типом прихильності, який утворено комбінацією показників тривоги і уникнення низького рівня. «Надзалежність» містить високий рівень тривоги; «Псевдоавтономія» – високий рівень уникнення; «Дезорієнтованість» – високий рівень обох компонентів.

3.2. Аналіз особливостей особистості у дівчат з різними типами прихильності

Метою цього етапу роботи стало визначення впливу типу прихильності на різні сфери функціонування особистості. Основний масив емпіричних даних у попередніх дослідженнях було отримано на закордонних вибірках (найчастіше, американських), що залишає питання про подібні взаємозв'язки у вітчизняній культурі відкритими.

У реалізації цього дослідницького завдання брала участь уся вибірка (160 дівчат у віці від 18 до 21 років). Було використано наступні психодіагностичні методики:

- «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised Fraley, Waller & Brennan) для встановлення типу прихильності;
- шкала диференціальних емоцій К. Ізарда для визначення сталих емоційних рис особистості;
- методика діагностики психологічної границі особистості Т.С. Леві для визначення структурної цілісності та функціональної зрілості особистості.

За результатами методики «Досвід близьких стосунків» досліджуваних було розділено на чотири групи (див.розділ 2) та у подальшому здійснювався аналіз відмінностей у рівні вираженості змінних в цих чотирьох групах, серед яких виокремлено одну групу зі здоровим типом прихильності «Автономія» та три групи з порушеними типами – «Надзалежність», «Псевдоавтономія», «Дезорієнтованість».

У ході оброблення результатів спочатку нами було виявлено відмінності за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні в рівні вираженості емоційних рис особистості. За рівнем вираженості базових емоцій за методикою К.Ізарда було отримано значущі відмінності в чотирьох групах досліджуваних. Результати представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Відмінності емоційних рис особистості дівчат з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	p, рівень значущості
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і надзалежність</i>			
Горе	561,5	-1,92	0,05
Сором	558,0	-2,10	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і псевдоавтономія</i>			
Здивування	673,5	1,98	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і дезорієнтованість</i>			
Горе	683,0	-3,12	0,01
Гнів	714,0	-2,74	0,01
Сором	696,5	-3,00	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і надзалежність</i>			
Здивування	423,5	-2,00	0,05
Горе	407,0	-2,27	0,05
Сором	378,0	-2,64	0,01

Примітка: у таблиці представлено тільки значущі результати.

дівчата з типом прихильності «Автономія» n=48;

дівчата з типом прихильності «Надзалежність» n=32;

дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» n=37;

дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» n=43.

Як впливає з наведених даних, дівчата з типом прихильності «Автономія» відрізняються більш низьким рівнем таких емоційних рис особистості як горе, гнів і сором порівняно з групами, в яких встановлено порушені типи прихильності («Надзалежність», «Псевдоавтономія», «Дезорієнтованість») і більш високим рівнем частоти здивування (порівняно з групою з типом прихильності «Псевдоавтономія»). Цей результат означає, що серед емоційних регуляторів особистості і поведінки значно частіше функціонує пошукова активність (здивування як емоційна риса) та меншу значущість має регуляція за типом страху бути покинутою (горе як емоційна риса), протестність, опозиційність (гнів як емоційна риса) або почуття некомпетентності та безпорадності (сором як емоційна риса).

Істотних відмінностей між групами з порушеними типами прихильності знайдено не було. Різницю встановлено тільки між групою з типом прихильності «Псевдоавтономія» і «Дезорієнтованість», яка показує більш високу частоту переживання здивування, горя і сорому в останній. Таким чином, можна робити висновок про незрілість емоційної сфери при порушенні прихильності незалежно від її типу – у профілі емоцій переважають емоційні ристи, що є онтогенетично ранніми та відображають реакцію на втрату об'єкта прихильності [24, 73]. Попередньо ці результати вказують на найнижчу адаптованість і емоційну незрілість в групі з типом прихильності «Дезорієнтованість».

Наступним кроком стало встановлення ступеню достовірності відмінностей чотирьох груп за рівнем сформованості функцій границі особистості (методика Т.С. Леві). Результати представлено в таблиці 3.2.

Як видно з представлених даних, у дівчат з групи «Автономія» виявилися значущо вищим рівень виразності спокійно-нейтральної, проникаючої і віддаючої границь особистості порівняно з дівчатами з груп із порушеними типами прихильності. Високі показники за спокійно-нейтральною функцією границі особистості відображають базовий варіант функціонування границі, що дозволяє особистості бути гнучкою і

адекватною, мати здатність утримувати себе у нейтральному стані, що відповідає переживанню спокою і впевненості в собі. Саме спокійний стан дозволяє людині бути максимально чутливою до себе і до світу і обирати відповідну своїм потребам дію.

Таблиця 3.2

Відмінності у функцій границь особистості у дівчат
з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	p, рівень значущості
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і надзалежність</i>			
Спокійно-нейтральна функція	520,5	2,41	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і псевдоавтономія</i>			
Стримуюча функція	557,5	-2,58	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і дезорієнтованість</i>			
Проникаюча функція	701,0	2,85	0,01
Віддаюча функція	805,0	2,16	0,05
Спокійно-нейтральна функція	691,0	2,98	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності надзалежність і псевдоавтономія</i>			
Вбираюча функція	428,0	-2,34	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності надзалежність і дезорієнтованість</i>			
Проникаюча функція	428,5	3,11	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і дезорієнтованість</i>			
Проникаюча функція	509,0	2,60	0,01

Примітка: у таблиці представлено тільки значущі результати.

дівчата з типом прихильності «Автономія» n=48;

дівчата з типом прихильності «Надзалежність» n=32;

дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» n=37;

дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» n=43.

Підтвердженням цього є і досить висока розвиненість тих функцій, які відповідають за відкритість новому досвіду та готовність до взаємодії (проникаюча функція) і готовності до обміну зі світом та внутрішнього права виражати назовні власні імпульси, емоційні стани тощо (віддаюча функція). Тобто, це означає, що надійний тип прихильності («Автономія») припускає здатність регулювати контакт (відкритість і закритість границь особистості) і підтримку стабільного почуття власної цінності і впевненості у власній позиції.

Для типу «Псевдоавтономія» порівняно з іншими групами більш властивий рівень вираженості стримуючої і вбираючої функцій границі особистості. Розвиненість цих функцій вказує на тенденцію стримувати, «контейнувати» внутрішню енергію та здатність попросити про допомогу, відкрито заявити про свої потреби, активно прагнути до їхнього задоволення. Отримані результати означають, що даний тип прихильності пов'язаний з розвинутою здатністю до контролю внутрішніх імпульсів і потягів, а також відчуття внутрішніх прав на задоволення власних потреб. Тобто даний тип прихильності поєднує в собі зрілі і незрілі ознаки регуляції персонального простору особистості – внутрішня автономія та надконтроль.

Для типу «Надзалежність» більш розвинутою виявилася тільки проникаюча функція границі особистості. Дана особливість свідчить про виражену здатність до розчинення границь, коли особистість ототожнюється, ідентифікується з іншим. При цьому висока ступінь вираженості даної функції може означати втрату відчуття свого центру і розчинення свого Я в особистості партнера. Загалом, це збігається з очікуваною характеристикою цього типу прихильності, яка передбачає страх бути покинутою, тривожність з приводу партнерських стосунків та фіксацію на особистості партнера.

Тип прихильності «Дезорієнтованість» не виявляє вираженості якихось специфічних функцій границь, але має загальний більш низький рівень сформованості границь особистості порівняно з усіма іншими групами. Цей

результат може свідчити про системне спотворення або несформованість функцій границь особистості. Фактично це може свідчити про відсутність зрілості та стабільності психологічного простору і незрілість такої особистості в цілому, оскільки така особистість не здатна контролювати та захищати свій персональний простір, а отже, за словами С.К. Нартової-Бочавер [75] вона є «позбавленою авторства» у конструюванні себе та стосунків з навколишнім світом. Оскільки цей тип прихильності оцінюється як найбільш дисгармонійний [102], можемо припустити, що в період раннього розвитку були депривовані базові потреби або не було виконано основних умов успішного становлення психологічної автономії за М.Малер [цит. за 95], наприклад таких як надійний зв'язок з дитиною, відсутність заборони на відкрите вираження своїх почуттів або демонстрування психологічної незалежності з боку батьків.

На наступному етапі для виявлення «місця» прихильності у структурі особистості ми провели факторизацію всіх шкал методик «Досвід близьких стосунків», «Діагностика психологічної границі особистості» і шкали диференціальних емоцій К. Ізарда. Був використаний метод головних компонентів з обертанням Варімакс. Результати представлено в таблиці 3.3.

Нами було виявлено факторну структуру, яку представлено трьома факторами, сумарна дисперсія цього простору становить 68%. Усі три фактори є біполярними за своєю організацією, тому ми відобразили розташування змінних у таблиці у вигляді цих двох полюсів. Розглянемо склад та змістовне наповнення факторів більш докладно:

1) перший фактор з вагою 32,1 % отримав назву «Особистісна зрілість». Один полюс фактора представлений емоцією радості і високим рівнем сформованості практично всіх функцій границь особистості. Тобто цей полюс відбиває високий рівень особистісної зрілості, яка забезпечується на емоційному рівні здатністю до почуття радості, єдності у стосунках, відкритості контакту, а на рівні структурно-функціональних характеристик особистості – здатністю до регуляції цілісності персонального простору,

базисом якої є розвиненість спокійно-нейтральної функції границь, а також функцій, які регулюють «відкритість» особистості (проникаюча і віддаюча) та «закритість» особистості (невпускаюча і вбираюча).

Таблиця 3.3

Факторна структура простору особистісних властивостей та стосунків
прихильності у дівчат

Фактор 1 «Особистісна зрілість»	Фактор 2 «Емоційно-особистісна регуляція»	Фактор 3 «Залежність»
Радість (0,69). Невпускаюча функція (0,46). Проникаюча функція (0,73). Вбираюча функція (0,50). Віддаюча функція (0,74). Спокійно-нейтральна функція (0,83). Тривога (-0,54). Уникнення (-0,82). Горе (-0,60). Відраза (-0,48). Презирство (-0,43). Стримуюча функція (-0,41).	Горе (0,47). Гнів (0,73). Відраза (0,65). Презирство (0,47). Страх (0,71). Сором (0,64). Провина (0,83). Невпускаюча функція (-0,48). Вбираюча функція (-0,47).	Тривога (0,44). Інтерес (0,58). Невпускаюча функція (-0,41). Стримуюча функція (-0,55). Спокійно-нейтральна функція (-0,59).
Вага фактора 32,1%	Вага фактора 23,4%	Вага фактора 12,5%

Примітка: в таблицю винесені значущі навантаження за факторами (від 0,40).

Протилежний полюс першого фактору об'єднує змінні тривоги і уникнення в близьких стосунках (які при такому з'єднанні інтерпретуються як дезорієнтований тип прихильності), негативні емоції горя, презирства й відрази (неповна тріада ворожості) і нездатність до контролю потягів і імпульсів (стримуюча функція границь особистості). Цей полюс вказує на поєднання порушених форм міжособистісних стосунків з переважною

емоційною регуляцією за типом уникнення контакту, дистанціювання, ворожості та базового відчуття недовіри. В цілому, організація фактора являє протиставлення полюса зрілості особистості і порушених стосунків прихильності.

2) другий фактор з вагою 23,4 % був названий «Емоційно-особистісна регуляція». У його складі протиставлено полюси негативних емоцій і здатності до регуляції дистанції у стосунках (відкритість-закритість для міжособистісного контакту). Ці стійкі емоційні риси отримали назву за Л.В.Куліковим [20] – «почуття, що віддаляють». Їхня основна функція уникнення контакту або стосунків, які сприймаються як несприятливі або некомфортні. Але у складі фактору ми бачимо, що високий рівень їх вираженості взагалі заважає формуванню міжособистісного контакту – границі особистості стають ригідними або ретардовано їхні функції, що робить особистість нездатною регулювати персональний простір. Таким чином, переважання в профілі емоційної сфери дівчат негативних емоцій знижує їх здатність як відсіювання суб'єктивно некомфортних контактів, так і відкритість для партнерської взаємодії та задоволенню потреби в підтримці і контакті.

3) третій фактор з вагою 12,5 % отримав назву «Залежність». Один полюс представлений шкалою тривоги з опитувальника «Досвід близьких стосунків», що означає високий рівень залежності у стосунках прихильності, несамостійність та інфантильність у стосунках, і емоцією інтересу. Протилежний полюс утворений різними функціями границь особистості, які в цілому відображають здатність до регуляції ступеня близькості, контроль над імпульсами і потягами і здатність до самотності і переживання ізоляції. Тобто, в структурі стосунків прихильності полюс залежності протиставлений зрілим регуляторам ступеня близькості у стосунках .

Зі складу факторної матриці також бачимо, що є області особистості, до яких показники типу прихильності є інтегрованими, і є «зони», які вільні від особливостей побудування стосунків прихильності. Так, сфера емоційної

регуляції особистості на рівні стійких емоційних рис особистості виявляє єдність із функціонуванням окремих особливостей прояву границь особистості. А загальний рівень особистісної зрілості і структурно-функціонально цілісність особистості із необхідністю включає і функціонування типу прихильності.

Надалі фактори було збережено як змінні та проведено аналіз відмінностей у рівні вираженості цих факторів у чотирьох групах дівчат із різними типами прихильності із застосуванням t-критерію Стюдента. Результати наведено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Значущість відмінностей у факторній структурі простору особистісних властивостей та стосунків прихильності у дівчат

Змінні	Середнє значення в 1-й групі	Середнє значення в 2-й групі	Середнє значення в 3-й групі	Середнє значення в 4-й групі	t-критерій Стюдента
«Особистісна зрілість»	0,24	-0,17	-0,15	-0,28	$t_{1-2}=2,41$ (df=78) $t_{1-3}=2,1$ (df=83) $t_{1-4}=3,44$ (df=89)
«Емоційно-особистісна регуляція»	0,011	-0,012	0,10	-0,07	
«Залежність»	-0,37	0,43	-0,13	0,09	$t_{1-2}=4,2$ (df=78)

Примітка: 1) до таблиці винесено тільки значущі t-показники;

2) Гр. 1 – дівчата з типом прихильності «Автономія» (n=48);

Гр. 2 дівчата з типом прихильності «Надзалежність» (n=32);

Гр. 3 дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» (n=37);

Гр. 4 дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» (n=43).

Як впливає, з наведених у таблиці даних значущі відмінності спостерігаються за двома факторами: «Особистісна зрілість», який є

достовірно вищим у групі дівчат із типом прихильності «Автономія», і «Залежність», який є достовірно вищим у групі дівчат із типом прихильності «Надзалежність».

Фактично цей результат узгоджується із особливостями, що було виявлено раніше, що автономний тип прихильності є більш адаптованим і зрілим варіантом побудування міжособистісних стосунків, але при цьому не зовсім є зрозумілим завдяки чому досягнуто цей більш високий рівень зрілості.

Тому, перспективою у розумінні природи прихильності може стати аналіз її взаємозв'язків із особливостями міжособистісних стосунків, що буде розглянуто у наступному параграфі.

3.3. Вплив типу прихильності на особливості побудування міжособистісних стосунків у дівчат

Стиль прихильності, який сформовано у ранньому дитинстві має свої «наслідки» у період дорослості і, перш за все, це буде відбиватися у певних моделях або стильових особливостях побудування міжособистісних стосунків.

У реалізації цього дослідницького завдання брала участь уся дослідницька вибірка (160 дівчат у віці від 18 до 21 років). Було використано наступні психодіагностичні методики:

- «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised Fraley, Waller & Brennan) для встановлення типу прихильності;
- методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (С.В. Духновський);
- опитувальник для визначення виду самотності (С.Г. Корчагіної);
- опитувальник стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, І.О. Бару, Є.В. Фролова);

- опитувальник тріади любові Р.Стернберга.

За результатами методики «Досвід близьких стосунків» досліджуваних було розділено на чотири групи (див.розділ 2) та у подальшому здійснювався аналіз відмінностей у рівні виразності змінних в цих чотирьох групах, які мають різні типи прихильності.

На першому етапі роботи було виявлено відмінності за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні в вираженості суб'єктивної задоволеності міжособистісними стосунками та типологічних варіантах переживання самотності в чотирьох групах досліджуваних. Результати представлено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Відмінності рівня задоволеності міжособистісними стосунками і типу самотності у дівчат з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	Рівень значущості
<i>Дівчата з типом прихильності надзалежність і автономія</i>			
Агресивність у стосунках	581	-1,92	0,04
Дифузна самотність	485	2,83	0,005
Диссоційована самотність	586	1,90	0,04
Стан самотності	548	2,29	0,02
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і автономія</i>			
Агресивність у стосунках	671	-1,82	0,05
Дифузна самотність	667	2,16	0,03
Стан самотності	682	1,69	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності дезорієнтованість і автономія</i>			
Агресивність у стосунках	810	-1,98	0,05
Дифузна самотність	716	2,52	0,01
Стан самотності	801	2,03	0,04

Примітка: у таблиці представлено тільки значущі результати.

З отриманих результатів видно, що автономним дівчатам властиві більш високі показники за шкалою агресивності у стосунках. Але за рівнем вираженості ці показники знаходяться в межах норми (6-7 стени за нормами, що пропонує С.В. Духновський [19]). Імовірно, це свідчить про те, що агресію у близьких стосунках можна розглядати як асертивність, тобто більшу свободу у вираженні почуттів, здатність до відкритого висловлювання незадоволеності, або як прояв захисту психологічної границі особистості та власного персонального простору (території). Здоровий стиль прихильності – «Автономія» – базується на високому рівні сформованості границь особистості, як це було показано у попередньому параграфі. Тому це може проявлятися у стосунках як схильність до відстоювання своїх інтересів, захисту своєї особистості без страху втратити партнера. Скоріш, вектор інтерпретації може полягати у тому, що порушені типи прихильності є пов'язаними зі схильністю уникати проявів агресії як можливого чинника, що перешкоджає підтриманню прихильності або сильний страх розриву стосунків та ризик втратити партнера буде знижувати прояв агресії.

Результати не виявили значущих відмінностей у рівні вираженості таких аспектів як напруженість стосунків, відчуженість у стосунках, конфліктність у стосунках. Тобто, це може означати, що тип прихильності не має прямого впливу на ступінь задоволеності міжособистісними стосунками або задоволеність як відсутність негативних явищ не завжди відображає зрілу позицію особистості у партнерській взаємодії.

З наведених результатів також видно, що дівчата з порушеними типами прихильності (надзалежність, псевдоавтономія і дезорієнтованість) характеризуються більшою схильністю до переживання стану самотності загалом та певних типів самотності, порівняно із типом прихильності «автономія». Цей результат може бути зрозумілим в рамках теорії R.S. Weiss [204]. Він виділив таке почуття як самотність емоційної ізоляції, в основі якого він бачив дефіцит у реалізації потреби в прихильності, яка може знайти бути задоволення в період дорослості в інтимних стосунках (подружжя або

коханці) або в інфантильних стосунках «мати-дитя». R.S. Weiss [204] висловив припущення про те, що почуття самотності виникає як реакція на незадоволеність однієї або декількох з шести базових соціальних потреб людини, якими є потреба в прихильності; потреба в отриманні настанови; потреба в соціальній інтегрованості; потреба в надійному союзі; потреба в підтвердженні цінності та значущості; потреба в прояві турботи. На думку R.S. Weiss [204] відсутність або неповноцінна незадоволеність перших трьох потреб викликає почуття самотності, незадоволеність інших трьох буде підсилювати або вносити якийсь віддіток у ті ж самі почуття. Якщо погодитися з тим, що в основі певного типу прихильності лежить дефіцит потреб, що виявляються у високому рівні компонентів прихильності (одного чи обох), то стає зрозумілою і більша схильність до самотності у порушених типів і відсутність різниці між ними. Таким чином, будь-який порушений тип прихильності пов'язаний із самотністю. Інакше кажучи, такі дівчата мають мотивацію для встановлення прихильності у вигляді запобігання постійно переживаної самотності. Згідно Д. Віннікотту [13], це свідчить про нездатність до переживання нормальної самотності, тобто вмінню перебувати наодинці із собою, що розвивається з досвіду знаходження «самому в присутності матері».

Переважаючим типом самотності при порушених типах прихильності є дифузний, що в цілому узгоджується з уявленнями щодо дисгармонійної прихильності. Дифузний самотність при порушених типах прихильності відображає переживання самотності завдяки втраті власного Я й дезорієнтованості у власній особистості та оточуючому світі. Диссоційована самотність, яка спостерігається у дівчат із типом прихильності надзалежності, відображає їхню егоїстичність, підкорюваність та нездатність керувати власними емоціями. В результат чого відбувається одночасна ідентифікацію зі значущими іншими (об'єктами прихильності) та їхнє відчуження.

Надалі ми розглянемо відмінності у стильових особливостях міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності. Результати також були піддані перевірці із застосуванням U-критерію Манна-Уїтні та наведені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Відмінності стилів побудування міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	p, рівень значущості
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і псевдоавтономія</i>			
«Ближкість»	672	2,20	0,05
«Злиття»	681	-2,03	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і дезорієнтованість</i>			
«Ближкість»	659	3,61	0,01
«Злиття»	719	-2,92	0,01
«Сепарація»	687	-3,31	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності надзалежність і псевдоавтономія</i>			
«Сепарація»	410	-2,21	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності надзалежність і дезорієнтованість</i>			
«Ближкість»	389	3,09	0,01
«Злиття»	518	-2,21	0,05
«Сепарація»	285	-3,74	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і дезорієнтованість</i>			
«Злиття»	502	-2,45	0,01

Примітка: у таблиці представлені тільки значущі результати.

Отримані дані свідчать про те, що для дівчат з типом прихильності «Автономія» достовірно вищим є рівень вираженості такого стильового компоненту стосунків як «ближкість», що інтерпретується як здатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності і достовірно

нижчою є вираженість тенденцій до «злиття» і «сепарації» (які показують порушення міжособистісних стосунків).

Тип прихильності «Дезорієнтованість» характеризується більш високим рівнем виразності компонентів і «злиття» і «сепарація», що означає і більшу вираженість міжособистісних стосунків за типом надзалежності і уникнення близькості. За даними деяких авторів [95, 96] ці дві форми порушення міжособистісних стосунків мають єдність у своєму походженні, тому у емпіричних дослідженнях може спостерігатися як їхній зв'язок, так і їхня одночасна присутність в однієї і теж самої людини на різних етапах життя.

Тип прихильності «Псевдоавтономія» відрізняє переважання (порівняно з типом «Надзалежність») тенденції до сепарації в міжособистісних стосунках, що означає схильність до дистанціювання, уникненню близькості, ізоляції. Тип прихильності «Надзалежність» не виявив чіткого переважання будь-якого стилю побудування міжособистісних стосунків.

Таким чином, ми бачимо, що більш зрілий і гармонійний стиль побудування міжособистісних стосунків спостерігається при сформованому типі прихильності «Автономія», а вираженість порушених стилів побудування міжособистісних стосунків, які спостерігається при типах прихильності «Псевдоавтономія» і «Дезорієнтованість».

Для перевірки одержаних даних було визначено здатність дівчат з різними типами прихильності до любові як узагальненого і найбільш повного втілення стосунків психологічної інтимності. Цей аспект є досить важливим, оскільки віковий період розвитку особистості, в якому перебуває дослідницька вибірка, пов'язаний саме зі становленням стосунків психологічної інтимності та актуалізацією кризи «інтимність/ізоляція». Для реалізації цього завдання нами було використано результати за опитувальником любові Р. Стернберга. Згідно з моделлю Р. Стернберга [93] в структурі любовних стосунків наявні три компоненти: близькість, пристрась і відданість, які водночас є шкалами опитувальника. Сирі показники були проаналізовано спочатку на наявність відмінностей рівня вираженості

компонентів любовних стосунків у чотирьох групах досліджуваних за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. Результати наведено у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Відмінності складових любовної тріади у дівчат
з різними типами прихильності

Складові любовної тріади	U-критерій Манна-Уїтні					
	Гр. 1 – Гр. 2	Гр. 1 – Гр. 3	Гр. 1 – Гр. 4	Гр. 2 – Гр. 3	Гр. 2 – Гр. 4	Гр. 3 – Гр. 4
Близькість	531**	461**	382**	–	–	615*
Пристрасть	–	501**	425**	387*	511*	–
Відданість	578*	688*	617**	–	–	–

Примітки: 1) Гр. 1 – дівчата з типом прихильності «Автономія» (n=48);

Гр. 2 дівчата з типом прихильності «Надзалежність» (n=32);

Гр. 3 дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» (n=37);

Гр. 4 дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» (n=43).

2) до таблиці винесено тільки значущі результати: * - $p \leq 0,05$ ** - $p \leq 0,01$.

Аналіз рівневих показників дозволив встановити, що у дівчат з типом прихильності «Автономія» усі три компоненти знаходяться на значущо вищому рівні вираженості порівняно з трьома групами, що мають порушені типи прихильності. Такий результат може свідчити про розвиненість цих трьох компонентів або про схильність до ідеалізації стосунків любові, коли любов сприймається як «всебічне благо», що здатне вирішити усі проблеми у житті жінки. Разом із тим, цей результат узгоджується з попереднім результатом щодо вираженості стилю міжособистісних стосунків «Близькість». Слід зауважити, також, що відмінностей за компонентом «Пристрасть» не було встановлено при порівнянні груп з типами прихильності «Автономія» та «Надзалежність», що вказує на інфляцію емоційного компоненту любовних стосунків і також, певну ідеалізацію, при залежному стилі побудування стосунків. Як свідчать дані аналізу

психотерапевтичних випадків роботи з клієнтами, які мали залежні або співзалежні стосунки [43, 101], вони характеризуються високою емоційною насиченістю, що і призводить до травматичності і «токсичності» таких стосунків. Коли в процесі психокорекції відбувається позбавлення емоційної напруги, жінки навіть скаржаться про втрату «смаку» любовних стосунків та спустошеність, яка є результатом вирівнювання емоційного фону стосунків і зниження «драматизму».

Разом із тим, аналіз тільки рівня вираженості є мало інформативним для розуміння певної типології стосунків любові, як реалізації у дорослому віці дитячої прихильності. Для цього ми здійснили аналіз видів любові за результатами опитувальника Р. Стернберга та індивідуально для кожної дівчини визначили вид любові. Було виявлено відсотковий розподіл видів любові за чотирма групами. Результати наведено у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Відмінності в структурі любові дівчат з різними типами прихильності

Види любові	Кількість осіб /% доля			
	Гр. 1 «Автономія» (n=48)	Гр. 2 «Надзалеж- ність» (n=32)	Гр. 3 «Псевдоав- тономія» (n=37)	Гр. 4 «Дезорієнто- ваність» (n=43)
Досконала любов	28/58,3	12/37,5	14/37,8	12/27,9
Романтична любов	5/10,4	10/31,3	2/5,4	3/7,0
Фатальна любов	4/9,3	8/25,0	1/2,7	3/7,0
Приязнь	5/10,4	1/3,1	18/48,6	16/37,2
Дружня любов	4/9,3	0/0	0/0	0/0
Відсутність любові	2/4,2	1/3,1	2/5,4	9/20,9

Примітка: до таблиці винесено тільки види любові, які було діагностовано у дослідницькій вибірці.

Надалі було знайдено достовірні відмінності із застосуванням критерію кутового перетворення Фішера. Результати наведено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Розходження в структурі любові дівчат з різними типами прихильності

Види любові	Критерій кутового перетворення Фішера (φ)					
	Гр. 1 – Гр. 2	Гр. 1 – Гр. 3	Гр. 1 – Гр. 4	Гр. 2 – Гр. 3	Гр. 2 – Гр. 4	Гр. 3 – Гр. 4
Досконала любов	1,84*	1,89*	2,97**	–	–	–
Романтична любов	2,32**	–	–	2,97**	2,79**	–
Фатальна любов	1,83*	–	–	2,97**	2,19*	–
Дружня любов	–	–	–	–	–	–
Приязнь	–	4,05**	3,11**	4,92**	4,09**	–
Відсутність любові	–	–	2,57**	–	2,55**	2,14*

Примітки: 1) Гр. 1 – дівчата з типом прихильності «Автономія» (n=48);

Гр. 2 дівчата з типом прихильності «Надзалежність» (n=32);

Гр. 3 дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» (n=37);

Гр. 4 дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» (n=43).

2) до таблиці винесено тільки значущі результати: * - $p \leq 0,05$ ** - $p \leq 0,005$ /

Як свідчать отримані результати переважним типом любові у дослідницькій вибірці та у групах 1 і 2 виявилася «Досконала любов». В групах 3 і 4 цей вид стосунків не займає першої сходинки із відсотковою долею, але має високий показник поширеності. Це може означати досить високу значущість цієї сфери міжособистісної взаємодії у цьому віці для дівчат та їхню схильність ідеалізувати стосунки любові, адже «Досконала любов» діагностується у тому випадку, коли усі три складові любовної тріади мають високі значення за нормативними показниками Р.Стернберга.

Специфічними видами любові, які виявлені в певних групах виявилися «Фатальна любов» і «Романтична любов», які більшою мірою властиві дівчатам з типом прихильності «Надзалежність». А також «Приязнь», яка характеризує 3 і 4 групи: «Псевдоавтономія» і «Дезорієнтованість». «Відсутність любові» виявлено на достовірно більш високому рівні значущості у групі «Дезорієнтованість».

Для подальшого аналізу і наочної презентації побудуємо визначені види любові на рисунках.

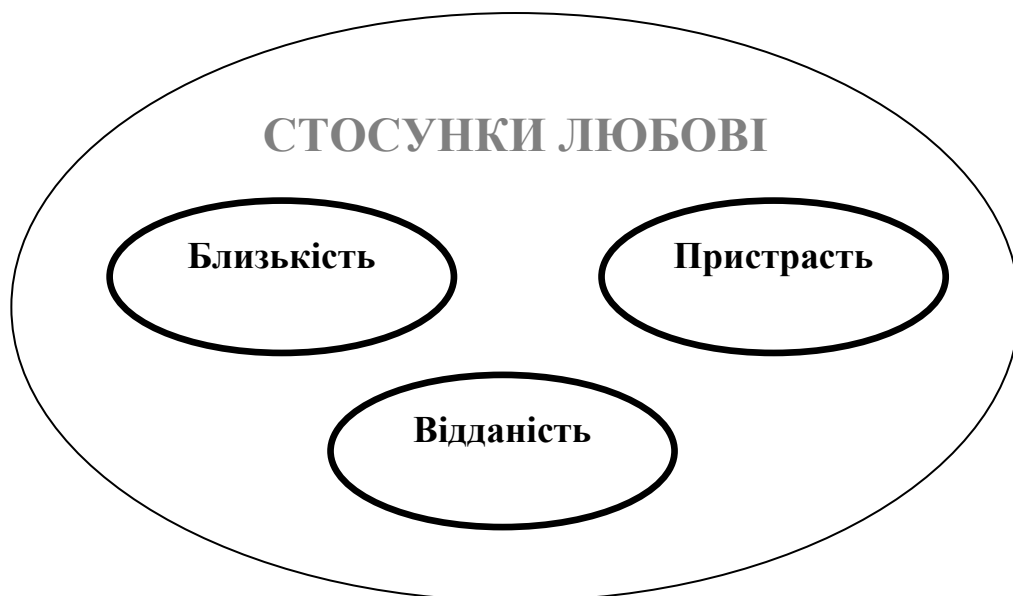

Рис. 3.5 «Досконала любов»

Примітка: напівжирним та яскравим тоном виділено компоненти тріади, що мають високий рівень вираженості.

«Досконала любов» як вид любовних стосунків на достовірному рівні значущості міжгрупових відмінностей характеризує одну дослідницьку групу – це дівчата з типом прихильності «Автономія». Такі стосунки мають достатньо розвинений показник довіри та здатності до психологічної інтимності («Близькість»), показник, що відображає емоційну наповненість стосунків («Пристрасть») та показник, що вказує на здатність до моральних почуттів та підтримання довготривалих стосунків («Відданість»). Таку

особливість ми можемо зрозуміти як суб'єктивну задоволеність цих дівчат наявними стосунками, відчуття гармонійності та відсутність конфліктів або психотравматичності у партнерських стосунках. Серед усіх видів любові, що описує Р. Стернберг, саме цей вид має цілісну структуру, усі інші є позбавленими якого-небудь з компонентів тріади.

На рисунку 3.6 зображено інший вид любовних стосунків, який характеризує групу із типом прихильності «Надзалежність».

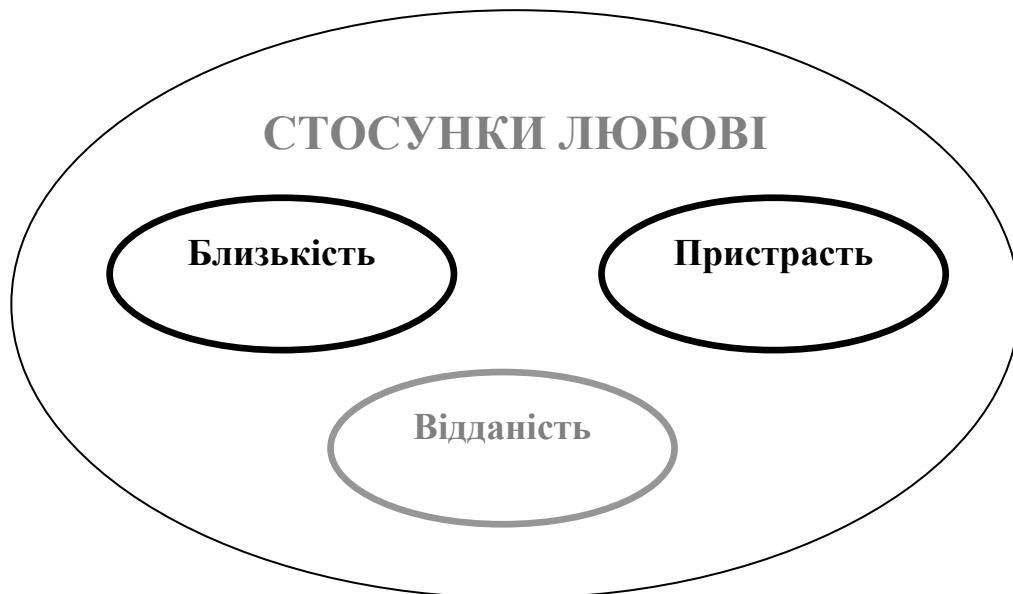

Рис.3.6 «Романтична любов»

Примітка: напівжирним та яскравим тоном виділено компоненти тріади, що мають високий рівень вираженості.

«Романтична любов» як вид любовних стосунків характеризується відсутністю компонента «Відданість», тобто компонента, який відповідає за часову перспективу та почуття обов'язку або інші прояви морального відношення до партнера. Це може характеризувати і певну стадію у становленні партнерських стосунків – період, коли стосунки тільки розпочалися за їхнє збереження та підтримання не є актуальним завданням для обох партнерів. Разом із тим, така особливість може зберігатися і як стійка стильова особливість побудування стосунків – застрягання на емоційній привабливості партнерів, взаємному тяжіння, любовній ейфорії

при відсутності здатності до перетворення цих стосунків у довготривалі форми взаємодії. Фактично регулятором таких стосунків є емоційна близькість та високий рівень почуттів, згодом ці регулятори втрачають свій вплив, але інших не збудовано, тому стосунки руйнуються.

Те, що саме дівчатам із типом прихильності «Надзалежність» притаманний такий тип побудування любовних стосунків добре узгоджується із концепцією токсичної любові Р. Mellody [47, 178]. Авторка надає опис розвитку таких стосунків та вказує на наявність емоційного циклу токсичного кохання, першою фазою в якому виступає саме «ейфорія»: виражене прагнення до зближення з партнером, надання партнерові статусу щонайвищого авторитету (тобто його ідеалізація) та обсесивна зосередженість на ньому. Згідно Р. Mellody, поясненням стає травматична природа у походженні токсичних стосунків, пов'язана з відкиданням, «болем покинутої дитини», з переживанням і акумуляцією страху, гніву, сорому, відчуття пустки, недостатньої любові до себе і ухвалення себе. Цей первинний досвід відкидання має значний «токсичний» вплив на особистість, результати якого позначаються на всьому житті людини, у тому числі і у періоді дорослості. В дорослості людина з інфантильною травмою відкидання прагне створити такі зв'язки з партнером, в яких вона «позбавляється» від ініціального страху шляхом ідеалізації партнера та мрії про рятівника.

Але тип прихильності «Надзалежність» пов'язаний також ще з одним видом любовних стосунків, який зображено на рисунку 3.7.

«Фатальна любов» як вид любовних стосунків характеризується відсутністю компонента «Близкість». Таким стосункам властива висока емоційна насиченість, вони мають довготривалий характер, але позбавлені порозуміння, довіри партнерів один до одного. Фатальність проявляється у тому, що партнери відчувають взаємне тяжіння, вони не можуть обходитися один без одного, але і разом бути не можуть.

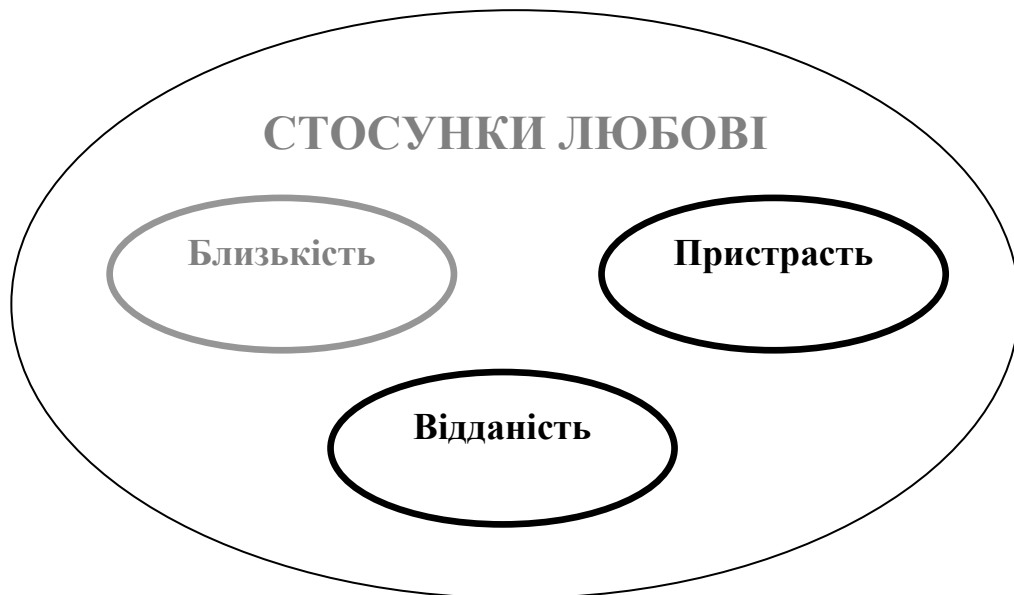

Рис.3.7 «Фатальна любов»

Примітка: напівжирним та яскравим тоном виділено компоненти тріади, що мають високий рівень вираженості.

У певному сенсі такий тип любові також схожий на порушення любовних стосунків, яке описують S. Peele і A. Brodsky [82, 184] під назвою «любов-манія», коли ваблення до іншої людини стає лише імітацією любові без турботи та довіри. Тобто, ми бачимо, що тип прихильності «Надзалежність» має притаманні йому види любовних стосунків, загальною рисою яких є інфляція емоційних компонентів стосунків та недостатня розвиненість компонентів, які є відповідальними за формування психологічної інтимності.

Наступний рисунок відбиває вид любовних стосунків, який характерний для дівчат з двома типами прихильності «Псевдоавтономія» и «Дезорієнтованість».

Як специфічний вид любовних стосунків «Приязнь» діагностується в тому випадку, коли найбільш вираженим компонентом тріади є «Близькість». Тобто, такі стосунки можуть бути побудованими на спільності інтересів, відчутті довіри, але при цьому партнерство позбавлене емоційних аспектів

взаємодії і стосунки можуть бути без серйозних взаємних зобов'язань та довгострокової перспективи.

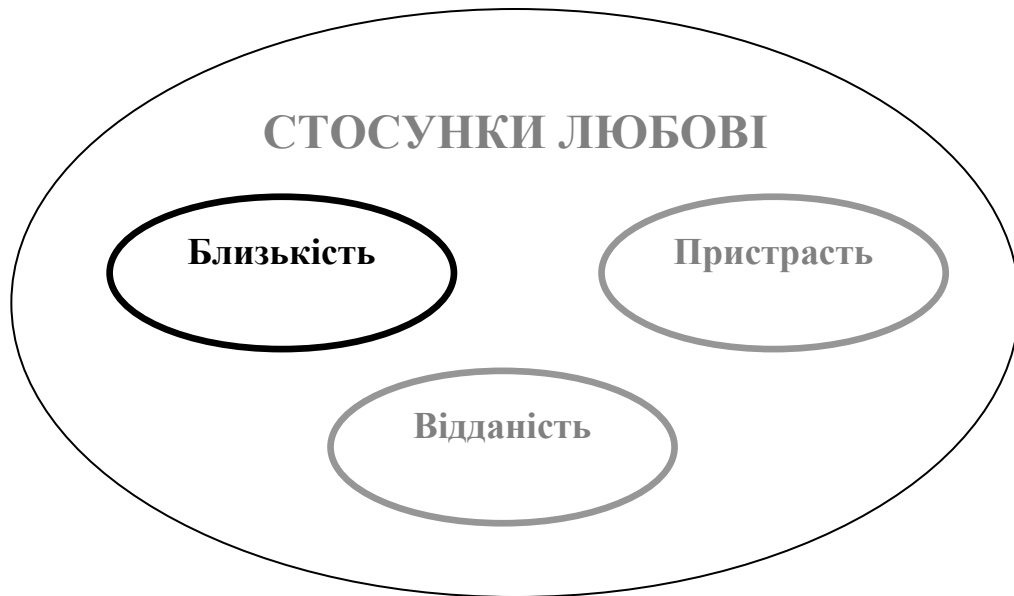

Рис.3.8. «Приязнь»

Примітка: напівжирним та яскравим тоном виділено компоненти тріади, що мають високий рівень вираженості

Іншими словами, такий тип любові скоріше є схожим на дружбу і симпатію, ніж на інтимно-особистісне партнерство. Такий стиль побудови стосунків при типі прихильності «Псевдоавтономія» може бути зрозумілий як захисний тип поведінки, спрямований на підтримання закритості границь особистості таких дівчат і посилення автономії у стосунках. При типі прихильності «Дезорієнтованість» приязнь в якості способу побудови любовних стосунків відбиває нездатність «балансувати» між тенденцією до злиття (надзалежність) і тенденцією до дистанціювання (уникнення) у відносинах, коли такий дружньо-нейтральний стиль відносин є фактично єдиним способом «бути разом».

Наступний рисунок відображає ще один вид любові, який характеризує дівчат з типом прихильності «Дезорієнтованість».

Розуміння цього результату може бути пов'язаним не з буквральним трактуванням даного типу любові – низький рівень вираженості всіх трьох

компонентів любовної тріади як результат – «Відсутність любові», а зі змістовним наповненням, яке може нести низький бал в оцінюванні любовних стосунків.

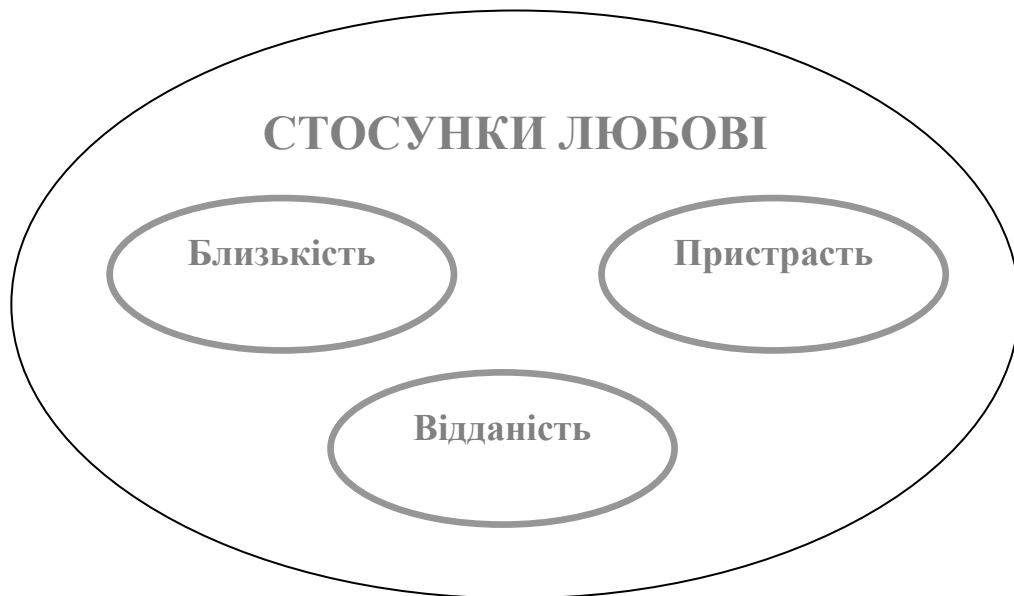

Рис.3.9. «Відсутність любові»

Примітка: напівжирним та яскравим тоном виділено компоненти тріади, що мають високий рівень вираженості

На наш погляд, це скоріше, може відображати розчарування в коханні під впливом негативного досвіду або руйнування ідеалізації партнера. Піа Меллоді, обговорюючи фази токсичної любові, вказує на наявність фази «катастрофи ілюзій» і компульсивне бажання помститися партнерові. У даному випадку можна припускати, що низькі оцінки при виконанні опитувальника Р.Стернберга свідчать про сприйняття сталих або завершених стосунків як незадовільних і про прагнення у символічному плані «поскаржитися» на них або «покарати» партнера за те, що «все було погано». Таким чином, даний тип прихильності може бути охарактеризований як відчуття незадоволеності любовними стосунками.

На наступному етапі для виявлення «місця» прихильності у структурі особистості ми провели факторизацію всіх шкал методик «Досвід близьких стосунків», методики «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків»

(С.В. Духновський); опитувальника для визначення виду самотності (С.Г. Корчагіної); опитувальника стилю міжособистісних стосунків (О.С. Кочарян, І.О. Бару, Є.В. Фролова) і опитувальника тріади любові Р.Стернберга. Був використаний метод головних компонентів з обертанням Варімакс, результати представлено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Факторна структура простору стосунків психологічної інтимності у дівчат

Фактор 1 «Стосунки любові»	Фактор 2 «Уникнення близькості»	Фактор 3 «Надзалежність»
Близькість (0,97). Пристрасть (0,92). Відданість (0,94). Відчужуюча самотність (- 0,78). Дисоційована самотність (-0,62). Стан самотності (-0,83). Напруженість у стосунках (-0,63). Відчуженість у стосунках (-0,52). Конфліктність у стосунках (-0,80). Агресивність у стосунках (-0,82).	Уникнення (0,70). Близькість (-0,82). Сепарація (0,79). Дифузна самотність (0,85). Стан самотності (0,40). Відчуженість у стосунках (0,46).	Тривога (0,90). Злиття (0,67) Дифузна самотність (0,75). Дисоційована самотність (0,52). Напруженість у стосунках (0,51).
Вага фактора 37,2%	Вага фактора 26,3%	Вага фактора 18,4%

Примітка: в таблицю винесені тільки значущі навантаження за факторами (від 0,40).

Нами було виявлено факторну структуру, яку представлено трьома факторами, сумарна дисперсія цього простору становить 81,9 %. Перший фактор репрезентує біполярну організацію стосунків любові: на одному

полюсі знаходиться тріада любові, на протилежному – дефіцитарність любові та близькості (самотність, агресивність, конфліктність тощо). Другий та третій фактори презентують порушення стосунків психологічної інтимності: «Уникнення близькості» (дистанціювання) та «Надзалежність» (злиття).

Розглянемо склад та змістовне наповнення факторів більш докладно:

1) перший фактор з вагою 37,2 % отримав назву «Стосунки любові». Даний фактор біполярним. Один полюс представлений тріадою любові (близькість-пристрассть-відданість). Другий полюс об'єднує змінні, що відображають порушення любовних стосунків: самотність, відчуженість, конфліктність, агресивність тощо. Така організація фактора відображає полярність і в структурі і перебігу стосунків любові, коли ідеалізовані стосунки, наповнені всіма компонентами тріади, змінюються розчаруванням і відчуженням. Даний результат узгоджується з думкою О.Кернберга [33] про те, що надлишкова близькість і емоційна залученість з неминучістю змінюються агресією і відторгненням як природною реакцією особистості на порушення цілісності її границь.

Разом з тим, у складі фактора не присутні шкали опитувальника «Досвід близьких стосунків» (тривога та уникнення), тому можна робити висновок про те, що така організація любовних стосунків показує їхню структуру і функціонування в нормі, а два наступних фактори, що включають ці змінні більш пов'язані з порушеннями у стосунках любові.

2) другий фактор з вагою 26,3% був названий «Уникнення близькості» оскільки в його складі присутня змінна «уникнення» з опитувальника «Досвід близьких відносин» з високим навантаженням, а також шкала «сепарація» з опитувальника «Стиль міжособистісних стосунків» та змінні, відображають порушення партнерських стосунків за типом дистанціювання і розрив контакту: самотність, відчуженість. Як і перший фактор, він є біполярним, протилежний полюс утворений змінною «близькість», яка відображає здатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності і мабуть виступає фактором компенсації подібних порушень.

3) третій фактор з вагою 18,4% ми назвали «Надзалежність» оскільки в його складі присутні змінні «тривога» з опитувальника «Досвід близьких стосунків» та «злиття» з опитувальника «Стиль міжособистісних стосунків». В цілому наповнення фактору також відображає порушені партнерські стосунки з переживанням самотності й відчуженості, але вектор даного порушення спрямований у бік надблизькості партнерів, яка не приносить задоволення.

Загалом, ця трьохфакторна структура кореспондує із трохкомпонентною структурою синдрому «емоційного холоду», яку описано у дисертаційному дослідженні І.О.Бару [7]. Як вказує автор компонент синдрому «емоційного холоду» «близькість» виявляє схожість з близькістю (інтимністю) у любовних стосунках. У нашій факторній структурі таким є перший фактор, який включає почуття близькості, взаємної прихильності, відкритість і довіру до партнера на полюсі нормальної течії любовних стосунків. Фактор «Уникнення близькості» може бути співвіднесено із компонентом «Сепарація», який відображає переважно потребу в сепарації або автономії, уникнення контакту у стосунках, і також пов'язаний з переживанням ізоляції і самотності. «Злиття» синдрому «емоційного холоду» у структурі може бути співвіднесено з фактором «Надзалежність», який виявляється як компульсивне хворобливе прагнення до зближення з партнером і потяг до партнера.

Надалі фактори було збережено як змінні та проведено аналіз відмінностей у рівні вираженості цих факторів у чотирьох групах дівчат із різними типами прихильності із застосуванням t-критерію Стьюдента. Результати наведено у таблиці 3.11.

Як впливає з наведених у таблиці даних, фактор «Стосунки любові» не виявив достовірних відмінностей за групами. Фактично це означає, що структура і функціонування стосунків любові зі зміною полюсів наближення і дистанціювання є універсальною закономірністю. Значущі відмінності спостерігаються за двома факторами «Уникнення близькості» і

«Надзалежність». Причому обидва є достовірно вищими у групі «Дезорієнтованість».

Таблиця 3.11

Значущість відмінностей у факторній структурі простору стосунків психологічної інтимності у дівчат

Змінні	Середнє значення в 1-й групі	Середнє значення в 2-й групі	Середнє значення в 3-й групі	Середнє значення в 4-й групі	t-критерій Стьюдента
«Стосунки любові»	0,10	0,12	0,05	-0,08	
«Уникнення близькості»	-0,14	-0,12	0,013	0,17	$t_{1,4}=2,01^*$ (df=89) $t_{2,4}=2,13^*$ (df=63)
«Надзалежність»	-0,23	-0,002	-0,11	0,19	$t_{1,4}=3,11^{**}$ (df=89) $t_{3,4}=1,97^*$ (df=78)

Примітка: 1) до таблиці винесено значущі t-показники* - $p \leq 0,05$ ** - $p \leq 0,01$;

2) Гр. 1 – дівчата з типом прихильності «Автономія» (n=48);

Гр. 2 дівчата з типом прихильності «Надзалежність» (n=32);

Гр. 3 дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» (n=37);

Гр. 4 дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» (n=43).

Типи прихильності, які пов'язані із підсиленням якоїсь однієї тенденції у міжособистісних стосунках (або залежності, або уникнення близькості) є достатньо адаптованими у плані здатності до регуляції власних стосунків. Тип прихильності, який формується завдяки підсиленню обох тенденцій (і залежності, і уникнення близькості водночас), є найбільш дезадаптованими, що відбивається у схильності таких дівчат до формування порушень в стосунках любові за обома векторами: вектором наближення і вектором дистанціювання.

3.4. Якість життя та соціально-психологічна адаптація у дівчат з різними типами прихильності

Цей етап роботи присвячено розгляду не окремих аспектів функціонування особистості, а цілісному оцінюванню рівня задоволеності власною особистістю, рушійних сил розвитку особистості та результативності процесу у вигляді показників якості життя та соціально-психологічної адаптації.

На першому етапі роботи нами були виявлено відмінності за допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні в вираженості різних аспектів якості життя за методикою оцінки індивідуальної якості життя (Мащенко І. В.) в чотирьох групах досліджуваних. Результати представлено у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Відмінності оцінки індивідуальної якості життя у дівчат з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	Рівень значущості, p
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і дезорієнтованість</i>			
Індекс суб'єктивного негативу	572	2,11	0,03
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і автономія</i>			
Задоволеність минулим	631	2,35	0,02
Індекс суб'єктивного негативу	687	-1,89	0,05
Індекс суб'єктивного позитиву	664	-1,98	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності дезорієнтованість і автономія</i>			
Індекс суб'єктивного позитиву	815	-1,95	0,05
Індекс суб'єктивного негативу	623	-3,24	0,001
<i>Дівчата з типом прихильності дезорієнтованість і надзалежність</i>			
Задоволеність здоров'ям	514	2,05	0,04
Якість життя	451	2,40	0,01

Продовж. табл. 3.12			
Індекс суб'єктивного негативу	438	-2,45	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і надзалежність</i>			
Задоволеність здоров'ям	465	2,91	0,004
Якість життя	491	2,43	0,015
Індекс суб'єктивного позитиву	443	3,25	0,001
Індекс суб'єктивного негативу	579	1,87	0,05

Примітка: 1) до таблиці винесено значущі результати;

2) дівчата з типом прихильності «Автономія» (n=48);

дівчата з типом прихильності «Надзалежність» (n=32);

дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» (n=37);

дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» (n=43).

Як випливає з наведених даних, окремі показники якості життя: індекс суб'єктивного позитиву, індекс суб'єктивного негативу, задоволеність здоров'ям, якість життя є достовірно вищими у групі дівчат із типом прихильності «Автономія». Цікавим є те, що такий показник як індекс суб'єктивного негативу оцінюється як більш високий теж у автономних дівчат. Це означає, що тип прихильності «Автономія» забезпечує більш реалістичну оцінку якості, яка включає усвідомлення і негативних і позитивних характеристики життя. Це збігається з уявленнями К.Роджерса [86] щодо «особистості, яка функціонує повноцінно», під чим він розумів здатність людини приймати та включати у свій актуальний досвід різні аспекти власної особистості, навіть ті, які є тіншовими або мають негативну конотацію у суспільстві, «бути чесним із самим собою».

Порівняння дисгармонійних типів прихильності між собою дозволило встановити, що тип «Дезорієнтованість» є найбільш дезадаптованим в оцінці якості життя, можливо за рахунок того, що в таких дівчат сильніше виражене викривлене сприйняття навколишнього світу та себе. Тобто вони дивляться

на світ «крізь рожеві окуляри», і таке сприйняття знаходить відображення у ідеалізації свого стану.

Надалі ми провели кореляційний аналіз на загальній вибірці (160 дівчат) за методом Кендалла змінних тривоги й уникнення (методики «Досвід близьких стосунків» ECR-R) з такими особливостями, як оцінка індивідуальної якості життя (за методикою Мащенко І. В.). Результати наведено у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Взаємозв'язок компонентів прихильності з показниками якості життя

Змінні	Індивідуальна якість життя			
Тривога (Ставлення до залежності)	Задоволеність минулим	Задоволеність теперішнім	Задоволеність майбутнім	Соціальна задоволеність
	0,036	0,016	0,137	-0,133
	Задоволеність здоров'ям	Якість життя	Індекс суб'єктивного позитиву	Індекс суб'єктивного негативу
	-0,188	-0,131	-0,324 p≤0,01	-0,32 p≤0,01
Змінні	Індивідуальна якість життя			
Уникнення (Ставлення до незалежності)	Задоволеність минулим	Задоволеність теперішнім	Задоволеність майбутнім	Соціальна задоволеність
	0,204 p≤0,05	0,081	-0,027	-0,107
	Задоволеність здоров'ям	Якість життя	Індекс суб'єктивного позитиву	Індекс суб'єктивного негативу
	-0,094	-0,038	-0,351 p≤0,01	-0,406 p≤0,01

Як бачимо, з отриманих даних структура кореляційних зв'язків шкал тривоги і уникнення є подібною: обидві шкали пов'язані значущим

негативним кореляційним зв'язком із суб'єктивними відчуттями позитиву та негативу.

Окрім цього шкала уникнення (ставлення до незалежності у близьких стосунках) має зв'язок із задоволеністю минулим. З нашої точки зору, це означає, що вираженість уникнення у стосунках у дівчат є пов'язаним із фіксованістю на минулому досвіді, з яким особистість порівнює своє життя у теперішній час.

Подібна структура кореляції тривоги й уникнення у стосунках прихильності дозволяє припустити, що в психологічному просторі дівчат у період ранньої дорослості вираженість залежності і незалежності у близьких стосунках утворюють загальний фактор порушень міжособистісних стосунків, що впливає на їхню поведінку. Тобто, виражені залежність і дистанціювання у стосунках має амбівалентне значення: «разом погано, а нарізно – неможна». Наявність такої зворотної кореляції як між позитивним, так і негативним баченням життя також може бути трактовано як те, що переживання залежності і незалежності в дівчат у період ранньої дорослості є таким, що в цілому не дозволяє задіяти механізми як позитивного, так і негативного оцінювання – «я не знаю, гарне моє життя, або погане».

Надалі проаналізуємо показники соціально-психологічної адаптації у чотирьох групах, отримані за опитувальником К. Роджерса і Р.Даймондом. Дані були піддані порівнянню з використанням непараметричного критерію Манна-Уїтні. Результати представлені в таблиці 3.14.

Як впливає з отриманих даних, виявлені достовірні відмінності по ряду показників соціально-психологічної адаптації. Розглянемо їх окремо по кожній групі досліджуваних.

У групі з типом прихильності «Автономія» на більш високому рівні значущості знаходяться як показник загальної адаптації, так і окремі показники самосприйняття, інтернальності й емоційна комфортність. Найбільш виражені відмінності спостерігаються при порівнянні групи «Автономія» з групами «Надзалежність» і «Дезорієнтованість».

Таблиця 3.14

Відмінності показників соціально-психологічної адаптації дівчат з різними типами прихильності

Змінні	U-критерій	Z-перетворення	p, рівень значущості
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і надзалежність</i>			
Адаптація	581	1,82	0,05
Прийняття інших	544	-2,14	0,05
Самосприйняття	533	2,30	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і псевдоавтономія</i>			
Емоційна комфортність	688	1,84	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності автономія і дезорієнтованість</i>			
Адаптація	713	2,88	0,01
Інтернальність	814	1,79	0,05
Емоційна комфортність	657	4,01	0,01
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і надзалежність</i>			
Прийняття інших	325	-3,70	0,01
Прагнення домінувати	412	2,02	0,05
<i>Дівчата з типом прихильності псевдоавтономія і дезорієнтованість</i>			
Адаптація	541	2,36	0,01
Самосприйняття	580	1,94	0,05

Примітка: 1) у таблиці представлено тільки значущі результати.

2) дівчата з типом прихильності «Автономія» n=48;

дівчата з типом прихильності «Надзалежність» n=32;

дівчата з типом прихильності «Псевдоавтономія» n=37;

дівчата з типом прихильності «Дезорієнтованість» n=43.

Найменша кількість відмінностей спостерігається при порівнянні з групою «Псевдоавтономія» (різниця тільки в такому показнику як «емоційна комфортність»). Це може означати, що прояв цих двох типів зовні є досить

схожими і при зовнішній адаптованості дівчат з типом «Псевдоавтономія» спостерігається напруга у структурі особистості. Тобто адаптація досягається за рахунок придушення деяких внутрішніх імпульсів чи конфліктів (емоційному копінгу), а не за рахунок їхньої асиміляції або конструктивного рішення.

Тип прихильності «Надзалежність» відрізняє велика вираженість показника «прийняття інших». Цей результат свідчить про те, що виражена установка на залежність у близьких стосунках передбачає готовність приймати різні боки свого партнера без критичного ставлення, тобто така особистість є більш відкритою до контакту і позитивного ставлення у партнерстві. Але водночас ці дівчата виявилися і менш адаптованими за рахунок зниження критики та можливо й власної цінності, а отже – більшої готовності приймати будь-яку увагу з боку зачущих інших.

Специфічним проявом, яке спостерігається при типі прихильності «Псевдоавтономія», є велика вираженість прагнення до домінування в порівнянні із надзалежними дівчатами. Це показує ту тенденцію, яку вносить змінна «уникнення близькості» у формування даного типу прихильності, - крім відмови від контакту в цілісному функціонуванні особистості вона сприяє формуванню більш високої цінності свого Я і займанню більш авторитетної, провідної позиції у партнерстві.

Тип прихильності «Дезорієнтованість» демонструє знижені показники соціально-психологічної адаптації, що підтверджує отримані раніше результати про труднощі побудування і підтримки границь особистості, нестабільності оцінки власної особистості і своєї позиції у відносинах.

Надалі ми провели кореляційний аналіз на загальній вибірці (160 дівчат) за методом Кендалла змінних тривоги й уникнення (з методики «Досвід близьких стосунків» ECR-R) з показниками соціально-психологічної адаптації (з опитувальника соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда). Результати наведено у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Взаємозв'язок компонентів прихильності з показниками соціально-психологічної адаптації

Змінні	Соціально-психологічна адаптація		
	Адаптація	Прийняття інших	Інтернальність
Тривога (Ставлення до залежності)	-0,36; p<0,01	0,21; p<0,05	-0,11
	Самосприйняття	Емоційна комфортність	Прагнення домінувати
	-0,27 p<0,05	-0,48 p<0,01	0,03
	Адаптація	Прийняття інших	Інтернальність
Уникнення (Ставлення до неза-лежності)	-0,24 p<0,05	-0,34; p<0,05	0,07
	Самосприйняття	Емоційна комфортність	Прагнення домінувати
	-0,24 p<0,05	-0,20; p<0,05	0,16
	Адаптація	Прийняття інших	Інтернальність

Результати кореляційного аналізу також виявили схожу структуру кореляційних зв'язків змінних тривоги і уникнення з показниками соціально-психологічної адаптації. В цілому вираженість обох установок знижує рівень вираженості адаптації в цілому, рівня позитивного ставлення до себе (самосприйняття), внутрішньої стійкості та рівня внутрішньоособистісних конфліктів (емоційна комфортність).

Основна відмінність стосується тільки рівня прийняття інших: виражена тривога розлучення підвищує його, а уникнення близькості – знижує даний параметр. Тобто це означає, що при сформованій тривозі розлучення позитивне ставлення до інших виконує роль ставлення до об'єкта прихильності (чим більше я відчуваю страх, що мене кинуть, тим більш позитивно я оцінюю значущі фігури з найближчого оточення і готова до

контакту з ним). І навпаки, – при вираженому уникненні близькості об'єкт прихильності конотований негативним значенням.

Таким чином, ми бачимо, що існуючі відмінності в показниках якості життя та соціально-психологічної адаптації між групами й змістовні зв'язки змінних тривоги й уникнення дозволяють розглядати їх окремо та тип прихильності як певний показник, що відтворює інтегральний рівень адаптованості особистості та ефективність її функціонування у процесі взаємодії з близьким оточенням та світом в цілому.

3.5. Узагальнена характеристика функціонування особистості і міжособистісних стосунків дівчат з різними типами прихильності

Для цілісного розуміння спектру психологічних особливостей, які характеризують певний тип прихильності у цьому параграфі ми проведемо узагальнення усіх одержаних результатів та здійснемо спробу побудувати «психологічний портрет» дівчат (молодих жінок), які мають той чи інший тип прихильності. Результати узагальнюючого аналізу наведено у табличній формі для більш структурованої презентації. Кожен з типів, що підлягали аналізу, проілюструємо прикладами з консультативної практики.

Звернемося до характеристики особистісних властивостей дівчат з типом прихильності «Автономія» (табл.3.16).

Таблиця 3.16

Узагальнена характеристика особистості дівчат з автономним типом прихильності

Сфера функціонування	Автономний тип прихильності
Цілісність особистості	Особистісна зрілість. Здатність регулювати відкритість і закритість границь особистості, підтримувати почуття власної цінності і впевненості у власній позиції. Сформованість спокійно-нейтральної, проникаючої і віддаючої границь особистості.

Продовж. табл. 3.16	
Емоційні регулятори особистості і поведінки	Висока виразність пошукової активності (здивування як емоційна риса). Низький рівень страху бути покинутою (горе як емоційна риса), протестності, опозиційності (гнів як емоційна риса), почуття некомпетентності та безпорадності (сором як емоційна риса).
Інтегральні показники (якість життя, соціально психологічна адаптація)	Загальна висока оцінка якості життя. Реалістична оцінка якості життя: усвідомлення і включення до індивідуального досвіду особистості і негативних, і позитивних характеристик життя. Високий рівень соціально-психологічної адаптації, знижена здатність до позитивного відношення та прийняття значущих інших.

Узагальнена характеристика за результатами дослідження дозволяє робити висновок про досить високий рівень зрілості особистості з типом прихильності «Автономія» в цілому. Це виявляється у здатності до гнучкої регуляції персонального простору, сформованій психологічній суверенності, більш зрілих емоційних регуляторів поведінки та «повноцінному функціонуванню» (за К.Роджерсом [86]) на рівні інтегральних показників. Подальшого розвитку та зростання потребує позитивне ставлення до інших, нерозвиненість цієї властивості може призвести до нарцисизму або надіндивідуалістичності.

У таблиці 3.17 зведено характеристику міжособистісних стосунків цього типу.

З наведених даних випливає, що особистість з таким типом прихильності відчуває і здатність до підтримання близькості, але із наявністю ідеалізованих очікувань від любовних стосунків; здатність до переживання негативних явищ або конфліктів у стосунках.

Таблиця 3.17

Узагальнена характеристика стосунків психологічної інтимності у дівчат з автономним типом прихильності

Сфера функціонування	Автономний тип прихильності
Стильові особливості міжособистісних стосунків	Розвинена «Близькість» як стильовий компонент стосунків, здатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності.
Порушення міжособистісних стосунків	Асертивність (свобода у вираженні почуттів, «дозвіл» на агресію у міжособистісних стосунках без страху розлучення).
Тип любовних стосунків	Переживання полюсів наближення і дистанціювання стосунках любові. Ідеалізація стосунків любові. Вид любові – «Досконала любов».

Приклад, що ілюструє тип прихильності «Автономія».

Альона М., 19 років, студентка, навчається переважно добре, не відмінниця, але усі сесії було складено без трійок з одержанням стипендії. Живе з батьками, на момент участі у дослідженні зустрічається з хлопцем приблизно протягом року.

Скарга, з якою дівчина звернулася на консультацію, торкалася стривоженості щодо партнерських стосунків, та була сформульована у термінах «пошуку своєї другої половини». Дівчина відчувала, що хлопець є цікавим для неї, але її турбувало, що в них часто відбуваються сварки, досить незначні, вони швидко примірюються. Водночас їй було не зрозуміло чи є такі явища «нормальними» у стосунках, чим вони можуть бути викликані та як можливо знайти порозуміння. Хлопець, з яким вона зустрічається старше її на 3 роки, вже працює і оскільки для нього це тільки початок професійної діяльності, забагато часу (на думку Альони) приділяє роботі та новим

друзям, яких він зустрів на роботі. Вона відчуває нестачу його уваги, але докладає зусиль, щоб стримувати себе і не ображатися на нього.

Разом із тим, дівчина має певні хобі, вона відвідує фітнес-клуб, щоб підтримувати стрункість фігури, та курси італійської мови, оскільки мріє відвідати цю країну. На вихідних вона разом з батьками вирушає у перемістя у літній маєток, але батьки не заперечують, коли вона запрошує друзів та свого хлопця та надають їм можливості самостійно відвідати дачу. У неї є дві близьких подруги, для яких вона «завжди знайде час» для зустрічі. Загалом, має достатньо друзів з кола однокурсників, також друзі її хлопця теж сприймаються доброзичливо та як можливі власні друзі.

На запитання чи не заважають хлопцеві її захоплення та час, який вона приділяє, вона відповіла, що замислювалася над цим та зрозуміла, що ці захоплення роблять її більш цікавою, привабливою. Тобто, коли вона відчуває, що її життя не є порожнім, їй легше долати сумніви щодо причин, чому хлопець не разом із нею.

Загальна спрямованість її запиту була присвячена тому, як зрозуміти, що ти зустріла другу половинку, як побудувати такі стосунки, щоб були «на все життя», як зробити партнерство максимально гармонійним та налаштованим один на одного.

З цього прикладу ми бачимо, що дівчина не відчуває самотності, загальний стиль побудування стосунків можна охарактеризувати як «спрямований на партнерство». Вона не заперечує наявність конфліктів у стосунках, тобто досить реалістично оцінює їхню якість. Разом із тим, навіть такі «неідеальні» стосунки не втрачають своєї цінності для неї. У її розповіді відчутна позитивна оцінка переживання близькості у стосунках та здатність долати негативні явища. Також загальне враження від розповіді є такими, що вона певним часом відчуває напруження, самотність та турботу, що може втратити партнера, але ці стани не є тотальними, такими, що охоплюють усю сферу почуттів та емоцій. Має місце також певна ідеалізація любовних

стосунків, яку відбито у сприйнятті та пошуку партнерства у вигляді «ідеальної любові на все життя».

Загальне враження, яке справляє дівчина – здатність до асертивної поведінки та конструктивного сприйняття себе і партнера.

У наступній таблиці надано характеристику особистості типу прихильності «Надзалежність», який за результатами опитувальника «Досвід близьких стосунків» має високі бали тільки за шкалою тривоги, тобто такі дівчата усвідомлюють та приймають тільки аспекти залежності та мають виражену тривогу розлучення у стосунках прихильності.

Таблиця 3.18

Узагальнена характеристика особистості дівчат з надзалежним типом прихильності

Сфера функціонування	Надзалежний тип прихильності
Цілісність особистості	Здатність до розчинення границь, ототожнення зі значущим Іншим, втрату відчуття свого Я і розчинення Я в особистості партнера. Активне функціонування проникаючої функції границь особистості.
Емоційні регулятори особистості і поведінки	Загальна незрілість сфери емоційної регуляції. Високий рівень страху бути покинутою (горе як емоційна риса), протестності, опозиційності (гнів як емоційна риса), почуття некомпетентності та безпорадності (сором як емоційна риса).
Інтегральні показники (якість життя, соціально психологічна адаптація)	Відсутність чіткої позиції в оцінюванні якості життя. Низький рівень соціально-психологічної адаптації, здатність до емоційного контакту та позитивного прийняття інших за рахунок вираженої тривоги розлучення.

За результатами дослідження видно, що особистість з таким типом прихильності, може бути охарактеризована як інфантильна, що знаходить відображення у відсутності розуміння якості власного життя та наявності характеристик, притаманних більш ранньому періоду розвитку особистості: розмивання границь, емоційна незрілість тощо. Загалом, більшість характеристик збігається з тими, що вказує Л.Бурбо [11], вона пише, що «... у залежному ви легко впізнаєте дитину, якій є бажання допомогти...».

Надалі охарактеризуємо особливості міжособистісних стосунків дівчат з типом прихильності «Надзалежність».

Таблиця 3.19

Узагальнена характеристика стосунків психологічної інтимності у дівчат з надзалежним типом прихильності

Сфера функціонування	Надзалежний тип прихильності
Стильові особливості міжособистісних стосунків	Не виявлено чіткого переважання певного стилю побудування міжособистісних стосунків.
Порушення міжособистісних стосунків	Схильність до переживання самотності. Дифузна самотність: переживання самотності як втрати власного Я, спілкування та контакти з іншими як підтвердження власного буття, своєї значущості. Диссоційована самотність: циклічність у процесах ідентифікації з об'єктом прихильності та відчуження від нього внаслідок руйнування проєкцій або ідеалізації. «Заборона» на прояви агресії у міжособистісних стосунках, як чинника, що порушує прихильність.
Тип любовних стосунків	Переживання полюсів наближення і дистанціювання стосунках любові. Присутність в структурі любові емоційного компоненту стосунків («Пристрасть»). Види любові – «Досконала любов», «Фатальна любов» і «Романтична любов».

Що стосується партнерських стосунків і їхніх регуляторів, то надзалежний тип прихильності має такі характеристики, які узгоджуються із поглядами Б.Уайнхолд [95] на властивості залежної особистості зокрема, це схильність до ідеалізацій і розчарувань, підвищена тривожність, неспокій або провина як основні регулятори міжособистісних стосунків.

Наведено приклад, який ілюструє цей тип прихильності.

Ганна В., 21 рік, студентка, навчається за філологічною спеціальністю, майже відмінниця. Живе у батьківській родині, на момент участі у дослідженні має дворічний досвід партнерських стосунків із чоловіком, який старше за неї на 12 років.

Основна скарга, яка непокоїть дівчину, це – відсутність стабільності та перспектив у стосунках, що склалися. Чоловік був одружений, на даний момент має місце фактичне припинення стосунків із колишньою дружиною, але розлучення юридично не оформлене, хоча подружжя проживає окремо. Дівчина пояснює це для себе тим, що у попередніх стосунках мала місце зрада з боку дружини, та відтепер чоловік «втратив довіру» та «йому потрібен час, щоб відновити бажання одружитися та впустити у своє життя жінку». Побачення з Ганною є нечастими, для дівчини це завжди перетворюється на «маленьке свято». В дівчини наявні коливання емоцій: на самоті – відчуття пустки, коли разом – яскраві емоції та почуття. Разом із тим, розмови щодо можливих перспектив стосунків (шлюб або громадянський шлюб) дівчина не веде, і навіть не намагається, оскільки побоюється, що чоловік тоді взагалі припинить із нею зустрічатися. На питання, заради чого вона підтримує ці стосунки та що втримує її бути поруч з цим чоловіком, не дивлячись на певну незадоволеність, дівчина відповіла, що порівняно з хлопцями-однолітками вона не зустрічала такої уваги, ця любов «підіймає її». До того ж вона відчуває себе потрібною та має надію, що згодом вона зможе збудувати такий рівень довіри, що стане стимулом для переходу стосунків на більш близький рівень (мається на увазі шлюб).

Аналіз прикладу, вказує на явне відчуття самотності у дівчини та низький рівень задоволеності стосунками. Також наявна ідеалізація партнера та виправдовування його поведінки та стилю відношення до неї. Тобто це свідчить про викривлене сприйняття існуючих стосунків та свого місця в них. У розповіді мова йде про увагу, яку не можуть надати однолітки, але поряд присутні факти, які вказують на її відсутність (нечасті побачення, відсутність участі у житті Ганни) і з боку чоловіка-партнера.

Основна фабула, яка звучала протягом консультації, – бути потрібною, ідеалізація партнера та тривога розлучення, що загалом демонструє основні характеристики надзалежного типу прихильності.

Наступна таблиця (3.20) містить зведені результати дослідження особистості псевдоавтономного типу прихильності, який діагностується коли людина набирає високі бали тільки за шкалою уникнення у близьких стосунках, фактично наявним є тільки прийняття власної незалежності.

Таблиця 3.20

Узагальнена характеристика особистості дівчат з псевдоавтономним типом прихильності

Сфера функціонування	Псевдоавтономний тип прихильності
Цілісність особистості	Здатність до контролю внутрішніх імпульсів і потягів («контейнування»), відчуття внутрішнього права на задоволення власних потреб. Відчуття внутрішньої автономії та надконтроль емоцій і поведінки. Активне функціонування стримуючої і вбираючої функцій границі особистості.
Емоційні регулятори особистості і поведінки	Загальна незрілість сфери емоційної регуляції. Високий рівень страху бути покинутою (горе як емоційна риса), протестності, опозиційності (гнів як емоційна риса), почуття некомпетентності та безпорадності (сором як емоційна риса).

Продовж. табл.3.20	
Інтегральні показники (якість життя, соціально психологічна адаптація)	Відсутність чіткої позиції в оцінюванні якості життя. Фіксованість на минулому досвіді особистості. Високий рівень адаптації за рахунок емоційного копінгу, тенденція до домінування, авторитетної позиції у партнерстві.

Основними характеристиками цього типу прихильності є тенденція до відокремлення власного Я від навколишнього світу та можливої близькості. Це бачимо на рівні функціонування особистості: активність тих функцій границь, що відповідають за утримання психічного досвіду всередині та контролювання зовнішніх проявів контакту. Наявний високий контроль, який зафіксовано і у функціонуванні стримуючої функцій границі особистості. Також притаманним є й інша характеристика – незрілість, яка наявна на рівні функціонування емоційної сфери особистості, і як несформованість позиції щодо розуміння власного життя.

Таблиця 3.21

Узагальнена характеристика стосунків психологічної інтимності у дівчат з псевдоавтономним типом прихильності

Сфера функціонування	Псевдоавтономний тип прихильності
Стильові особливості міжособистісних стосунків	Виразність стилю «Сепарація», схильність до дистанціювання, уникнення близькості, ізоляції.
Порушення міжособистісних стосунків	Схильність до переживання самотності. Дифузна самотність: переживання самотності як втрати власного Я, спілкування та контакти з іншими як підтвердження власного буття, своєї значущості.
Тип любовних стосунків	Переживання полюсів наближення і дистанціювання стосунках любові. Вид любові – «Приязнь».

З даних випливає, що на рівні міжособистісних стосунків ми простежуємо таку ж особливість – тенденцію до високої автономії та сепарації, що виражено у переважному стилі «Сепарація» та самотності. В структурі любові ми спостерігаємо відсутність емоційних компонентів любовних стосунків («Приязнь»), що може відображати не власне відсутність емоцій і почуттів, а їхній надконтроль й труднощі емоційної рефлексії та усвідомлення емоцій.

Проілюструємо прикладом ці особливості.

Яна Д., 19 років, студентка, навчається за біологічною спеціальністю, відмінниця. Живе у родині бабусі і дідуса, окремо від батьків, які розлучилися, коли Яні було два роки. На момент участі у дослідженні зустрічається із хлопцем приблизно півроку. Хлопець трохи старший за неї, на два роки. Вони познайомилися у спортивній секції з альпінізму, а потім вирушили у складі групи в туристичну мандрівку із елементами тренувань скелелазіння. Характер стосунків спочатку був виключно дружнім, товариським, із намаганням підтримати та допомогти одне одному. Згодом, хлопець почав виявляти чоловічу увагу до дівчини та запропонував більш близькі стосунки. Особливо коли дізнався про складну сімейну ситуацію Яни, він розпочав приділяти більше часу їхньому спілкуванню та брати участь у житті Яни як помічник з питань ведення господарства, коли щонебудь потрібно купити або донести важке.

Дівчина звернулася на консультацію не стільки зі скаргою, скільки з питанням, як їй варто реагувати на таку поведінку хлопця, що спрямована на допомогу. Питання виникло, оскільки вона відчуває змішані почуття: їй водночас і приємно отримувати увагу та турботу з боку хлопця, і має місце певна напруга, оскільки вона сприймає це як втручання в її життя у тих питаннях, які вона може вирішувати самостійно. «Що я – маленька дитина?!», – обурюється дівчина. Вона розуміє, що це добре, коли чоловік допомагає у важких фізичних справах, але їй важко довірити хлопцю навіть

продуктові покупки (вона завжди намагається піти до магазину з ним), тому що він може зробити щось не так. А коли він пропонує щось допомогти приготувати, то для неї це зовсім неприйнятно бо вона відчуває втручання на її власний простір: «що він буде робити на моїй кухні!». Досить сильно Яну непокоїть як вона буде відноситися до майбутнього чоловіка, вона уявляє, що подружжя має бути постійно разом і у такій ситуації відчуває, що їй не буде вистачати часу на себе, що постійний контакт спустошує її і вона потребує самоти. Разом із тим, на її думку, така поведінка може зруйнувати подружні стосунки, оскільки потрібно певне порозуміння, що кожен має право на свій внутрішній світ та самостійність у прийнятті рішень. Тривога щодо майбутніх стосунків переживається гостро тому, що нагадує дівчини ситуації з її дитинства, коли батько не мав можливості спілкуватися з нею кожен день після розлучення та телефонував увечері або намагався контролювати, куди вона пішла або що поїла за обідом, та сварився із матір'ю, що вона балує доньку та недостатньо пильно слідкує за нею. Тому і майбутні партнерські стосунки для неї наповнені очікуванням появи зобов'язань та контролю з боку партнера.

З наведеного прикладу, ми бачимо стильову характеристику побудування стосунків, яка спрямована на підтримування відстані, хоча і не є прагненням до повної ізоляції. Емоційний компонент цих стосунків позбавлений виражених почуттів або конфліктів, стосунки побудовано на дружній основі. Основний лейтмотив, що звучить у розповіді це власна самостійність, оберігання внутрішнього світу та уникнення контролю.

У наступній таблиці зведено результати емпіричного дослідження особистісних властивостей дезорієнтованого типу прихильності, який діагностується коли людина набирає високі бали і за шкалою тривоги, і за шкалою уникнення у близьких стосунках. Фактично людина, яка має цей тип має подвійні труднощі: і з прийняттям залежності, і з прийняттям незалежності.

Узагальнена характеристика особистості дівчат з дезорієнтованим типом прихильності

Сфера функціонування	Дезорієнтований тип прихильності
Цілісність особистості	Нездатність до контролювання персонального простору, низький рівень сформованості границь особистості, загальна незрілість особистості.
Емоційні регулятори особистості і поведінки	Найбільш виражена незрілість сфери емоційної регуляції. Високий рівень страху бути покинутою (горе як емоційна риса), протестності, опозиційності (гнів як емоційна риса), почуття некомпетентності та безпорадності (сором як емоційна риса).
Інтегральні показники (якість життя, соціально психологічна адаптація)	Низька оцінка якості життя, викривлене сприйняття навколишнього світу та себе, ідеалізація свого буття. Низький рівень соціально-психологічної адаптації.

Як свідчать результати, загальною рисою дівчат з цим типом прихильності, є незрілість, яка виявляється на різних рівнях: у порушенні границь особистості (структурно-функціональна незрілість особистості), у сфері емоційності (емоційна незрілість).

Розглянемо характеристику міжособистісних стосунків при цьому типі (таблиця 3.23).

Бачимо, що незрілість виявляється і у сфері міжособистісної взаємодії (відсутність здатності до психологічної інтимності і близькості). Здається, що подібна особистість не досягла балансу між двома базовими потребами «безпеки та злиття» і «досягненням автономії». За словами, Е.Фромма [117] цей конфлікт є необхідним етапом у процесі розвитку особистості, коли

людина має неусвідомлювану потребу в безумовній любові та задовольняє її у стосунках з матір'ю у період раннього дитинства, що реалізується у пошуку залежності та безпеки. Ця потреба протистоїть іншій базальній потребі, що з'являється пізніше (на другому році життя) – потребі в автономії, яка передбачає власну відповідальність за свободу та знання. Саме тому людина постійно відчуває конфлікт між бажанням зберегти залежність і безпеку та прагненням до незалежності і свободи.

Таблиця 3.23

Узагальнена характеристика стосунків психологічної інтимності у дівчат з дезорієнтованим типом прихильності

Сфера функціонування	Дезорієнтований тип прихильності
Стильові особливості міжособистісних стосунків	Виразність компонентів «Злиття» і «Сепарація», поєднання стилів побудування стосунків за типом надзалежності і уникнення близькості.
Порушення міжособистісних стосунків	Схильність до переживання самотності. Дифузна самотність: переживання самотності як втрати власного Я, спілкування та контакти з іншими як підтвердження власного буття, своєї значущості.
Тип любовних стосунків	Переживання полюсів наближення і дистанціювання стосунках любові. Незадоволеність любовними стосунками. Розчарування у любові під впливом негативного досвіду або руйнуванню ідеалізації партнера. Вид любові – «Приязнь», «Відсутність любові». Схильності до формування порушень в стосунках любові і за вектором наближення, і за вектором дистанціювання.

Наведені особливості розглянемо у прикладі.

Ольга К., 20 років, студентка, навчається на відмінно, живе у батьківській родині або у бабусі, яка періодично запрошує онуку пожити у неї. Така ситуація їй подобається, бо коли вона живе окремо від батьків, вона відчуває себе більш дорослою та самостійною, але бабуся добре піклується про неї, готує їжу, прибирає, тобто у дівчини менше господарських турбот та більше вільного часу. Дівчина зустрічається з хлопцем, який є старшим за неї на чотири роки та працює за кордоном (у Білорусі) за графіком, що дозволяє йому певний час перебувати у Харкові. Тому постійних побачень не має, але коли хлопець приїздить додому, дівчина фактично постійно знаходиться поруч з ним.

Основна скарга стосувалася того, що у стосунках відсутня близькість. Дівчина усвідомлювала, що якщо робота хлопця зміниться і він буде постійно перебувати у Харкові, то їхні стосунки швидко припиняться. Проблема з її погляду полягає у тому, що вони дуже сильно кохають одне одного, але не можуть довго знаходитися разом. Коли хлопець залишає країну і не завжди може телефонувати, вона відчуває сильний потяг до нього, фантазує як складуться обставини їхньої наступної зустрічі, що вона вдягне, що приготує тощо. А коли настає цей час, за її словами: «все відбувається буденно», «він не зацінив нового образу», який вона створила для себе і таке інше. Це викликає образ, в неї швидко впадає настрій і вже не має того захоплення, яке вона відчувала під час очікування зустрічі. Тому і виникають сварки, які призводять до того, що до терміну кожного від'їзду хлопця вони майже не розмовляють.

Загальне враження, яке справляє дівчина є таким, що вона є трохи молодшою за свої роки, це виявляється і у стилі одягу та аксесуарів (прагнення до прикрас дитячого типу: бантики, рожеві стрічки у волоссі тощо). У процесі консультації було відзначено труднощі з усвідомленням і прийняттям ролі «Дорослого» у власній особистості, певні прояви егоцентризму, які стосувалися і бажання, щоб їй приділили як найбільше уваги та потрапити на наступні консультації у такий час, коли буде

комфортно їй та, незважаючи на пояснення щодо іншої зайнятості або відсутності вільного часу, дівчина виражала скоріш образу, що її не хочуть бачити, а не конструктивні намагання знайти компромісний час для зустрічі. Поради, які вона отримала було підвергнуто знеціненню, тому що вони перегукувалися з думкою хлопця щодо її особистості: «я звернулася до вас по допомогу, а ви займаєте його позицію, замість того, щоб зрозуміти мене». Таким чином, у різних аспектах поведінки простежується певна інфантильність та незрілість.

З наведених прикладів та узагальнених характеристик, бачимо, що рівневі показники за шкалами тривоги й уникнення досить добре диференціюють типи прихильності. Отримані результати емпіричного дослідження також верифікують гіпотезу щодо генералізованого та специфічного типу прихильності. Ті особливості, які ми бачимо у певних стосунках – є відтворенням специфічного типу прихильності до партнера (у нашому випадку це «Досвід близьких стосунків» та вид любові за Р.Стернтергом), а риси, що пов'язані із структурно-функціональною зрілістю особистості, емоційною сферою, стильовими особливості побудування міжособистісних стосунків – відтворенням генералізованого типу прихильності, що фактично є стійкою характеристикою особистості в цілому.

Висновки до розділу 3:

1. Компонент прихильності «тривога» (ставлення до залежності) спирається на високий рівень вираженості емоційних рис особистості, які є реакціями на розлуку або втрату (горе і страх), що дозволяє розуміти тривогу у стосунках прихильності як тривогу розлуки. Ставлення до залежності пов'язане з такими властивостями міжособистісних стосунків як тенденція до злиття у стосунках, надзалежність, інфантильність, нездатність до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності. Чинником

компенсації надмірної тривоги і залежності у близьких стосунках є розвинена психологічна інтимність (близькість).

2. Компонент прихильності «уникнення» (ставлення до незалежності) спирається на здатність до стримування, «контейнування» внутрішніх імпульсів та вираженість емоційних рис особистості, які відображують збільшення дистанції у контакті (гнів і презирство) та реакції на втрату об'єкта прихильності (горе і сором). У сфері міжособистісних стосунків ставлення до незалежності змістовно пов'язане з високим рівнем автономії особистості, униканням близькості, «закритістю» для взаємодії з оточуючими людьми і світом в цілому, схильністю до самотності та ізоляції, нездатністю до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності. Чинником, що стримує високий рівень незалежності і уникнення, також є розвинена психологічна інтимність.

3. Типи прихильності мають специфічні прояви у функціонуванні особистості. Тип прихильності «Автономія» у дівчат характеризується більш високою зрілістю емоційної сфери особистості; більш високим рівнем сформованості функцій границь особистості, які визначають здатність регулювати контакт і закритість границі особистості, підтримку стабільного почуття власної цінності і впевненості у власній позиції. Порухені типи прихильності у дівчат в цілому характеризуються незрілістю сфери емоційної регуляції (незалежно від типу).

4. Функціонування психологічної границі особистості при порушених типах прихильності у дівчат має специфічні особливості. Тип прихильності «Псевдоавтономія» поєднує зрілі і незрілі ознаки регуляції персонального простору особистості – внутрішня автономія та надконтроль над сферою імпульсів і потягів. Тип прихильності «Надзалежність» характеризується вираженою здатністю до розчинення границі, тенденцією до ототожнення свого Я з іншою значущою особою, схильністю до розчинення свого Я в особистості партнера. Тип прихильності «Дезорієнтованість» характеризується низьким рівнем сформованості границь особистості, що

свідчить про системне спотворення функцій границь особистості і незрілість такої особистості в цілому.

5. Типи прихильності у дівчат мають специфічні прояви у сфері міжособистісної взаємодії. Тип прихильності «Автономія» характеризується більш розвиненою здатністю до встановлення і підтримання стосунків психологічної інтимності. Дівчатам з дисгармонійними типами прихильності («Надзалежність», «Псевдоавтономія» і «Дезорієнтованість») притаманні різні порушення міжособистісних стосунків: самотність, нездатність до психологічної інтимності. Це свідчить про нездатність таких дівчат до нормальної самотності, тобто вмінню перебувати наодинці із собою. Переважним типом самотності при порушених стилях прихильності є дифузна самотність, що відображає переживання самотності як втрату власного Я та дезорієнтованості у власній особистості та оточуючому світі. Дисоційована самотність спостерігається тільки у дівчат із типом прихильності «Надзалежність» та відображає їхню егоїстичність, підкорюваність та нездатність керувати власними емоціями. Типи прихильності у дівчат «Псевдоавтономія» і «Дезорієнтованість» характеризуються більш високим рівнем виразності стильових особливостей міжособистісних стосунків «Злиття» і «Сепарація», що означає і більшу виразність порушень міжособистісних стосунків за типом надзалежності і уникнення близькості, причому найбільш дисгармонійним є тип прихильності «Дезорієнтованість».

6. Тип прихильності «Автономія» у дівчат пов'язаний асертивністю у стосунках, яка є проявом більшої свободи у вираженні почуттів, захисту психологічної границі особистості, схильності до відстоювання своїх інтересів, захисту своєї особистості без страху втратити партнера. Порушені стилі прихильності виявляють зниження показників агресивності у стосунках, що може бути наслідком страху втрати партнера.

7. Дівчата з різними типами прихильності характеризуються специфічними видами любовних стосунків. Загальною характеристикою, що

не залежить від типу прихильності, є поляризацію стосунків любові на два полюси: наближення і дистанціювання, які можуть утворювати циклічність у емоційному сприйнятті стосунків з партнером. Тип прихильності «Автономія» характеризується ідеалізацією стосунків любові та більш високою активністю функціонування компонентів любовної тріади («Близькість», «Пристрасть», «Відданість»). Типу прихильності «Надзалежність» властива присутність у тріаді емоційних компонентів любовних стосунків та недостатня розвиненість компонентів, які є відповідальними за формування психологічної інтимності. Типу прихильності «Псевдоавтономія» притаманний дружньо-нейтральний спосіб побудування стосунків любові та наявність захисної поведінки, яка спрямована на підсилення власної автономії. Тип прихильності «Дезорієнтованість» характеризує фіксація на конфлікті між задоволенням потреби у злитті і безпеці та потреби у автономії та свободи, що реалізується у стосунках любові або в формі дружньо-нейтральних стосунків або в чергуванні переживань любовної ейфорії та розчарування.

8. Тип прихильності є показником, що відтворює інтегральний рівень адаптованості особистості та ефективність її функціонування у процесі взаємодії з близьким оточенням та світом в цілому. Сформованість типу прихильності «Автономія» забезпечує більш повноцінне (у термінології К.Роджерса) функціонування особистості і реалістичну оцінку якості, яка включає усвідомлення і негативних і позитивних характеристик життя. Порушені типи прихильності характеризуються схильністю до ідеалізації свого стану, або відсутність чіткої позиції в оцінюванні якості життя, причому тип «Дезорієнтованість» має найбільш викривлене сприйняття навколишнього світу та себе.

9. Типи прихильності відрізняються рівнем соціально-психологічної адаптації особистості. Тип прихильності «Автономія» характеризується більш високим рівнем загальної адаптації особистості, самоприйняття, інтернальності та емоційної комфортності, але у зоні розвитку знаходиться

показник прийняття інших, що вказує на обмежену здатність до позитивного відношення і оцінювання значущих інших. Дівчатам з типом прихильності «Псевдоавтономія» властивий також високий рівень соціально-психологічної адаптації особистості, яка досягається завдяки емоційного копінгу та інфляції цінності власного Я. Тип прихильності «Надзалежність» відрізняє розвинення здатності до позитивного відношення до об'єктів прихильності, яка відображає страх розлучення та покинутості, рівень соціально-психологічної адаптації особистості є низьким. При типі прихильності «Дезорієнтованість» спостерігається загальний низький рівень соціально-психологічної адаптації особистості, що свідчить про труднощі у функціонуванні такої особистості.

ВИСНОВКИ

У роботі надано теоретичне узагальнення та нове рішення проблеми функціонування стосунків психологічної інтимності та прихильності. Результатами дослідження є такі висновки:

1. Прихильність є багаторівневим феноменом, для аналізу якого застосовується двохвекторна модель з вимірами: 1) ставлення до залежності (тривога) і 2) ставлення до незалежності (уникнення) у стосунках прихильності. Типи прихильності в цій моделі презентовано як співвідношення і баланс між залежністю і автономією, рівновагу між відчуттям самодостатності і почуттям спільності, що вкладаються у чотири типи: автономний; надзалежний; псевдоавтономний; дезорієнтований. У структурі прихильності простежується ієрархічна організація: компоненти прихильності формуються на основі дитячого досвіду і утворюють генералізований тип прихильності, який стає стильовою особливістю особистості та прототипом близьких стосунків у дорослому віці – специфічні типи прихильності.

2. В роботі здійснено адаптацію і психометричну оцінку опитувальника «Досвід близьких стосунків» (Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R), R.C. Fraley, K.G. Waller, K.A. Brennan) та створено психометричний паспорт жіночого варіанту методики. Встановлено основні психометричні показники: змістовну валідність, диференційну силу тверджень; внутрішньотестову надійність шкал тривоги і уникнення, нормативні показники шкал тривоги і уникнення для вибірки молодих жінок. Психометричний аналіз встановив інформативність 36 тверджень та високий рівень значущості основних психометричних показників, що доводить обґрунтованість застосування опитувальника на українській вибірці.

3. Компонент прихильності «Тривога» конотовано емоційними рисами горя, страху і сорому, що пов'язане з особливостями об'єктних стосунків у дитинстві, а саме: переживанням розлуки, почуття власної нецінності,

непотрібності. Тривога є амбівалентним компонентом стосунків прихильності: з одного боку, вона містить стиль побудування стосунків «Злиття», з іншого – пов'язана зі зниженням стилю «Близькість». Компонент прихильності «Уникнення» конотовано емоційними рисами гніву, презирства, сорому і горя та стилем побудування стосунків «Сепарація». Уникнення є більш однорідним компонентом – на рівні емоційних переживань та стильових особливостей стосунків простежується тенденція до збільшення дистанції та ізоляція від контакту. Таким чином, типи прихильності являють собою комбінацію рівнів вираженості тривоги і уникнення. «Автономія» є здоровим типом прихильності, який утворено комбінацією показників тривоги і уникнення низького рівня. «Надзалежність» містить високий рівень тривоги; «Псевдоавтономія» – високий рівень уникнення; «Дезорієнтованість» – високий рівень обох компонентів.

4. Типи прихильності у дівчат мають специфічні прояви у функціонуванні емоційної сфери особистості та психологічної суверенності. Тип «Автономія» характеризується більшою зрілістю емоційної сфери та здатністю регулювати контакт, підтримувати стабільне почуття власної цінності. Порушені типи прихильності в цілому характеризуються незрілістю емоційної сфери. Тип «Псевдоавтономія» поєднує зрілі і незрілі ознаки регуляції персонального простору особистості – внутрішня автономія та надконтроль над сферою імпульсів і потягів. Тип «Надзалежність» характеризується вираженою здатністю до розчинення границь особистості, тенденцією до ототожнення свого Я зі значущою особою, схильністю до розчинення свого Я в особистості партнера. Тип «Дезорієнтованість» характеризується низьким рівнем сформованості границь особистості, що свідчить про незрілість особистості.

5. Типи прихильності у дівчат мають специфічні прояви у сфері міжособистісної взаємодії. Тип «Автономія» характеризується більш розвинутою здатністю до встановлення і підтримання стосунків

психологічної інтимності (стиль «Близькість»), а також асертивністю у стосунках. Переважною формою самотності при порушених типах прихильності є дифузна самотність, що результатом втрати власного «Я» та дезорієнтованості у власній особистості. Дисоційована самотність характеризує тип прихильності «Надзалежність» та відображає його амбівалентність як одночасну ідентифікацію та відторгнення об'єктів прихильності. Тип «Псевдоавтономія» характеризується тенденцією до дистанційювання та уникнення близькості (стиль «Сепарація»). Типу «Дезорієнтованість» властива вираженість стилів міжособистісних стосунків «Злиття» і «Сепарація», що означає поєднання надзалежності й уникнення близькості та найбільшу дисгармонійність цього типу.

6. Дівчата з різними типами прихильності характеризуються специфічними видами структури любовних стосунків. Типу «Автономія» властива більш висока вираженість компонентів любовної тріади («Близькість», «Пристрасть», «Відданість»). Типу «Надзалежність» властива присутність в структурі любові емоційних компонентів любовних стосунків та недостатня розвиненість компонентів, які є відповідальними за формування психологічної інтимності. Типу «Псевдоавтономія» притаманний дружньо-нейтральний спосіб побудування стосунків любові та наявність захисної поведінки, яка спрямована на підсилення власної автономії. Тип «Дезорієнтованість» характеризується фіксацією на конфлікті між задоволенням потреби у злитті і безпеці та потреби у автономії й свободі, що реалізується в формі дружньо-нейтральних стосунків або в чергуванні переживань любовної ейфорії та розчарування.

7. Тип прихильності є показником, що відтворює інтегральний рівень адаптованості особистості та ефективність її функціонування у процесі взаємодії з близьким оточенням та світом. Тип «Автономія» характеризується високим рівнем адаптації особистості, самоприйняттям, інтернальністю та емоційною комфортністю, але у зоні розвитку знаходиться показник прийняття інших, що вказує на обмежену здатність до позитивного

відношення і оцінювання значущих інших. Загалом цей тип забезпечує більш повноцінне функціонування особистості і реалістичну оцінку якості, яка включає усвідомлення і негативних і позитивних характеристик життя. Дівчатам з типом «Псевдоавтономія» властивий високий рівень соціально-психологічної адаптації особистості, яка досягається завдяки емоційному копінгу та інфляції цінності власного Я. Тип «Надзалежність» відрізняє розвинена здатність до позитивного відношення до об'єктів прихильності, яка відображає страх розлучення та покинутості, рівень соціально-психологічної адаптації особистості є низьким. При типі «Дезорієнтованість» спостерігається загальний низький рівень соціально-психологічної адаптації особистості. Порушені типи прихильності загалом характеризуються схильністю до ідеалізації свого стану або відсутністю чіткої позиції в оцінюванні якості життя, причому тип «Дезорієнтованість» має найбільш викривлене сприйняття навколишнього світу та себе.

Перспектива подальших досліджень полягає у розвитку уявлень щодо функціонування здорових і порушених типів прихильності, розробленні програм психологічної корекції материнської поведінки для молодих жінок із метою формування автономного типу прихильності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н.Н. Привязанность ребенка к матери и образ себя / Н.Н. Авдеева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 3-10.
2. Авдеева Н.Н. Зависимость типа привязанности ребенка к взрослому от особенностей их взаимодействия (в семье и Доме ребенка) / Н.Н. Авдеева, Н.А. Хаймовская // Психологический журнал. – 1999. – № 1. – С.39-48.
3. Айвазян Л. Ю. Особливості самотності як загальнопсихологічного феномену : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л. Ю. Айвазян; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2015. - 18 с.
4. Аникина В.О. Изучение привязанности у взрослых. Анализ случая / В.О. Аникина // Эмоции и отношения человека на ранних этапах развития / Под ред. Р.Ж. Мухамедрахимова. – СПб: изд-во СПбГУ, 2007. – С. 250-283.
5. Анпілова Д. В. Особливості переживання психологічної близькості у період ранньої дорослості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Д. В. Анпілова; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. - Х., 2014. - 20 с.
6. Асланян Т.С. Структурні та функціональні характеристики симптомокомплексу «емоційного холоду» у жінок: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Тетяна Сергіївна Асланян. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х., 2010. – 19 с.
7. Бару І.О. Особливості симптомокомплексу «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках / Інна Олександрівна Бару. – автореферат дис.... канд. психол. наук: 19.00.01 – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2015. – 19 с.
8. Бару И.А. Эмоциональная структура симптомокомпелкса эмоционального холода» / Инна Александровна Бару // A Young Scientist In The Modern Science World: New Aspects Of The Scientific Search. – Vol. 2. – Titusville: L&L Publishing, 2012. – P. 171-179.

9. Боулби Дж. Привязанность / Джон Боулби / Пер. с англ. Н.Г. Григорьевой и Г.В. Бурменской – М.: Гардарики, 2003. – 477 с.
10. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей. / Джон Боулби. – Пер. с англ. – М.: Академический проект, 2004. – 232 с.
11. Бурбо Л. Пять травм, которые мешают быть самим собой. / Лиз Бурбо. – Пер. с англ, под ред. И.Старых—К: «София»; М.: ИД «София», 2003. – 176с.
12. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. 2-е изд. / Леонид Фокиевич Бурлачук. – СПб.: Питер, 2011. — 384 с.: ил. — (Серия «Учебник для вузов»). ISBN 978-5-459-00611-7.
13. Винникотт Д.В. Способность быть в одиночестве / Д.В. Винникотт // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 4. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles>.
14. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах / Энтони Гидденс / Пер. с англ. В. Анурина. – СПб.: Питер, 2004. – 208 с. ISBN 5-469-00133-4.
15. Густодимова В. С. Аналіз феномену психологічної залежності у парадигмі аналітичної психології К. Г. Юнга : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / В. С. Густодимова; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського". - Одеса, 2015. - 19 с. - укр.
16. Дергачева О. Е. Личностная автономия как предмет психологического исследования: автореферат дис.... канд. психол. 19.00.01 / Ольга Евгеньевна Дергачева. – М.: МГУ., 2005. – 20 с.
17. Диагностика социально-психологической адаптации (К.Роджерс, Р.Даймонд) / Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М. Мануйлов – М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. – С. 136-139.
18. Дитюк А. А. Психологическое содержание понятия «сепарация»: история изучения и близкие понятия / А. А. Дитюк // Современные проблемы

- психологии семьи: феномены, методы, концепции. – 2013. – Вып. 7. – МО.: СВИВТ, – С. 49-59.
19. Духновский С.В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум / С.В. Духновский – СПб.: Речь, 2009. – 141 с. ISBN 978-5-9268-0771-9
20. Духновский С.В. Социально-психологическая дистанция в межличностных отношениях: факторы и регуляции / С.В. Духновский, Л.В. Куликов // Вестник СПбГУ. – 2009. – Серия 12. – Вып.2. – Ч. I. – С.20-26.
21. Емельянова Е.В. Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования / Е.В. Емельянова. – СПб.: Речь, 2004. – 368 с. ISBN 5-9268-0321-7
22. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: учебник / О. Ю. Ермолаев; Рос. акад. образования; Моск. психолого-социальный ин-т. — М.: Моск. психолого-социальный ин-т: Флинта, 2003. – 336 с. – (Библиотека психолога).
23. Здоровье-21: Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. // Европейская серия по достижению здоровья для всех. – 1999. – № 6. – С.293
24. Изард К. Психология эмоций / Кэрл Изард / Перев. с англ. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 464 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
25. Исследование тревожности (Ч.Д.Спилбергер, адаптация Ю.Л.Ханин) / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. И.Б. Дерманова – СПб., 2002. – С.124-126.
26. Казанцева Т.В. Социально-психологические детерминанты межличностной привязанности / Татьяна Валерьевна Казанцева. – Автореф. дисс. ... канд. психол. наук, 19.00.05.– СПб.: СПбГУ, 2011. – 19 с.
27. Казанцева Т.В. Психология зависимой привязанности / Т.В. Казанцева // Психология XXI века: Материалы международной научно-практической

- конференции студентов и аспирантов / Под ред. В.Б. Чеснокова. СПб.: Издательство СПбГУ, 2004. – С.69-71.
28. Казанцева Т.В. Факторы формирования привязанности: эволюционные, нейробиологические, ситуационные, личностные / Т.В. Казанцева // Психология системного функционирования личности: Материалы международной научной конференции. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 2004. – С.143-146.
29. Казанцева Т.В. Исследование психологической близости в теории привязанности / Т.В. Казанцева // Вестник СПбГУ. – 2010. – Серия 12. Психология. Социология. Педагогика. – Вып. 4. – С.94-98.
30. Казанцева Т.В. Воспроизведение типов привязанности в отношениях с близкими людьми. // Т.В. Казанцева, В.Н. Куницына // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. 2009. – Серия 12. Психология. Социология. Педагогика. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета. – Вып. 1. – Ч.II. – С. 3-8.
31. Калмыкова Е. С. Качество привязанности как фактор устойчивости к психической травме / Е. С. Калмыкова, М.А. Падун // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 1 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2910>.
32. Калмыкова Е.С. Взаимосвязь типа привязанности и признаков посттравматического стресса (сообщение 2) / Е.С. Калмыкова, С.А. Комиссарова. // Психологический журнал. – 2002. – № 6. – С. 89-97.
33. Кернберг О. Ф. Отношения любви: норма и патология / Отто Фенихел Кернберг; [пер. с англ. М. Н. Георгиевой]. — М. : Класс, 2004. — 256 с.
34. Кляйн М. Развитие в психоанализе / М Кляйн, С. Айзекс, Дж. Райвери, П. Хайманн. – М.: «Академический проект», 2001. – 512 с.
35. Кон И. С. Сексология. / Игорь Семенович Кон. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 384 с.

36. Короленко Ц. П. Интимность: монография / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2012. – 239 с. ISBN 978-5-8291-1349-0 (Академический Проект) ISBN 978-5-98426-111-1 (Гаудеамус)/
37. Короленко Ц.П. Аддиктология: полное руководство. / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – Москва. Издательство: Академический проспект (Психотерапевтические технологии /под ред.проф. В.В. Макарова), 2012. - 562 с.
38. Короленко Ц.П. Аддикции в культуре отчуждения. / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – Новосибирск: Издательство НГПУ, 2013. – 434 с.
39. Короленко Ц.П. Формы женской аддиктивной зависимости в постмодернистской культуре / Ц.П. Короленко, Т.А. Шпикс // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева (англ.) русск. – СПб.: Санкт-Петербургский научно-исследовательский психоневрологический институт, 2012. – № 1. – С. 7–12.
40. Короленко Ц.П. Ранние предикторы аддиктивного процесса / Ц.П. Короленко, Т.А. Шпикс // Материалы городского семинара Социально-психологическая профилактика девиантного поведения детей и подростков в системе образования: Новосибирск: МКОУ ДПО ГЦОиЗ «Магистр», «Апостроф», 16-17 октября 2014. – С. 95-99.
41. Корчагина С.Г. Психология одиночества: учебное пособие / С.Г. Корчагина. – М.: МПСИ, 2008. – 228 с. ISBN 978-5-9770-0076-5.
42. Кохут Х. Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушений личности / Хайнц Кохут – Перевод с англ. и науч. ред. Л.М. Бокивикова. – М.: Когито-Центр, 2003. – 368 с.
43. Коцюба Г.О. Психологічні особливості організації uzалеженого кохання у жінок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук 19.00.01 / Ганна Олександрівня Коцюба. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2010. – 18 с.

44. Кочарян А.С. Украинская адаптация опросника стилей привязанности ECR-R / А.С.Кочарян, К.Г.Рахубовская // Сборник научных статей по итогам Международной научно-практической конференции «Стратегические коммуникации, теоретические знания и практические навыки в экономике, управлении проектами, педагогике, праве, политологии, природопользовании, психологии, медицине, философии, филологии, социологии, технике, математике, физике, химии», 29-30 ноября 2013 года – СПб.: Изд-во «КультИнформПресс», 2013. – С.184-188.
45. Кочарян А.С. Феноменология нарушений межличностных отношений /А.С. Кочарян, Е.В. Фролова, И.А. Бару //Вісник Харківського університету. Серія Психологія – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – Вип.48, № 985 – С. 73-77. – ISSN 2225-7756.
46. Кочарян О.С. Розробка та психометрична оцінка опитувальника діагностики стилю міжособистісних стосунків / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, І. О. Бару. // Психологічне консультування і психотерапія. – 2014. – № 1. – С. 209–221.
47. Кочарян А.С. Синдромы невротической любви / А.С. Кочарян, А.В. Коцарь // Вісник Харківського університету. Серія психологія. – 2000. – № 498. – С. 68-72.
48. Крайг Г. Психология развития: 9-е изд / Грейс Крайг, Дон Бокум. – СПб.: Питер, 2005. – 940 с: ил. – (Серия «Мастера психологии»). ISBN 5-94723-187-5 .
49. Криттенден П. Трансформация отношений привязанности в юности / П. Криттенден, пер. К.В.Ягнюк // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – №1. [Электроний ресурс]. Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2879>.
50. Кроник А.А. В главных ролях: Вы, Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. / А.А. Кроник, Е.А. Кроник. – Москва.: Мысль, 1989. –204 с.

51. Кроник А.А. Психология человеческих отношений. / А.А. Кроник, Е.А. Кроник. – Москва Издательство «Когито-Центр», Дубна, Дубна: Издательский центр "Феникс", 1998. – 224 с.
52. Крейн У. Боулби и Эйнсуорт о человеческой привязанности. / У. Крейн // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – №1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2878>
53. Куницына В.Н. Межличностное общение. / В.Н. Куницына, К.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
54. Лабиринты одиночества / Пер. с англ.; составление, общая редакция и предисловие Н.Е. Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
55. Лактионов А.Н. Основы психодиагностики, психометрии и тестологии : учебно-методическое пособие / А.Н. Лактионов, Е.Л. Луценко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 64 с.
56. Леви Т.С. Методика диагностики психологической границы личности /Т.С.Леви // Вопросы психологии. – 2013. – № 1. – С.131 - 146.
57. Літвінова В. Я. Особливості психосемантичної структури уявлень про шлюбного партнера у дівчат, схильних до міжособистісної співзалежності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / В. Я. Літвінова; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. - Х., 2013. - 18 с.
58. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: Навч. посіб. / Наталія Юріївна Максимова.– К.: Либідь, 2011. – 520 с.
59. Максименко С. Д. Основи генетичної психології: навч. посіб. / С. Д. Максименко. — К. : НПЦ Перспектива, 1998, — 220 с.
60. Максименко С. Д. Генеза існування особистості/ Максименко Сергій Дмитрович. - К.: Вид-во ООО "КММ", 2006. – 240с.
61. Мак-Фарленд Д. Поведение животных: Психобиология, этология и эволюция/ Дэвид Мак-Фарленд ./ Пер. с англ. – М.: Мир, 1988. – 520 с.

62. Малер М. Процесс сепарации-индивидуации и формирование идентичности / М. Малер, Дж. Б. Мак-Девитт // Журнал практической психологии и психоанализа – 2005. – № 2. – С. 54–63.
63. Макушина О.П. Склонность к различным аддикциям в современной семье / О.П. Макушина // Социальная психология и общество. – 2011. – № 4. – С. 111–122.
64. Макушина О.П. Психологические особенности зависимой личности: Теоретические и эмпирические аспекты / О.П. Макушина. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. – 124 с.
65. Макушина О.П. Методы психодиагностики зависимого поведения: Учебное пособие для вузов / О.П. Макушина. – Воронеж, 2012. – 80 с.
66. Маркова М.В. Психопрофілактика порушення функціонування студентської сім'ї (медико- психологічні аспекти): дис... д-ра мед. наук: 19.00.04 / Маріанна Владіславівна Маркова / Український НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології. — К., 2006. — 386 с. — Бібліогр.: с. 309-344.
67. Маркова М.В. Проблема функціонування сім'ї та його порушень як системна категорія / М.В.Маркова, Е.М. Лещенко // Таврический журнал психиатрии. – 2003. – Вып. 7 – № 3 (24). – С. 69 – 73.
68. Маркова М.В. Сексуальна аддикція: аналіз феномена // Український Вісник Психоневрології – 2013 – Том 21, Випуск 3 (76) С. 59-64.
69. Машенко И.В. Метод оценки индивидуального качества жизни / И.В. Машенко. – Минск: изд-во ГУО «Белорусская медицинская академия последипломного образования», 2009. – 15 с.
70. Моисеева А.А. Альтруистическая направленность личности и ее формирование в семье: Автореферат дис... канд. психол. наук. 19.00.05 / А.А. Моисеева – СПб, 2007. – 20 с.
71. Мухамедрахимов Р.Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие. / Р.Ж. Мухамедрахимов — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. — 288 с. ISBN 5-288-02190-2/

72. Мясищев В.Н. Психология отношений / В.Н. Мясищев // Избр. психол. труды. Под редакцией А. А. Бодалева/ – Москва – Воронеж, 1995 г. – 356 с.
73. Нагера У. Реакции детей на смерть значимых объектов / У. Нагера // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=2396>.
74. Нартова-Бочавер С.К. Психологическое пространство личности. Монография / Софья Кимовна Нартова-Бочавер. – М.: Прометей, 2005. – 312 с. ISBN 5-7042-1507-6
75. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: опыт психологического исследования субъекта в его бытии. Монография / Софья Кимовна Нартова-Бочавер. – М.: Питер, 2008. – 400 с. ISBN: 978-5-91180-412-1
76. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных / Андрей Дмитриевич Наследов. – СПб.: Речь, 2011 – 4-е изд. – 392 с.
77. Наследов А.Д. SPSS 19: Профессиональный статистический анализ данных. 2011. / Андрей Дмитриевич Наследов. – СПб.: Питер, 2011. – 400 с.
78. Николаева Л. А. Психологическая привязанность и конфликты в семье / Л.А. Николаева // Семья в современном мире / Ред. В.Н.Куницына, СПб, изд-во СПбГУ. – 2010. – С. 118-125.
79. Носкова Н. В. История и современное состояние исследований привязанности в отечественной психологии / Н.В. Носкова // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 4: Педагогика. Психология – 2013. – № 29 (2). – С. 109-120.
80. О'Нил О. Автономия: зависимость и независимость / О.О'Нил // Мораль и рациональность. – М., 1995. – С. 119-135.
81. Палуди М. Психология женщины / Мишель Палуди. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 384 с.

- 82.Пил С. Любовь и зависимость / С.Пил, А.Бродски / Пер. с англ. Петренко В. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2005. – 384 с.
- 83.Пупырева Е.В. Эмоциональная привязанность к матери как фактор становления автономии личности в младшем школьном возрасте. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук / 19.00.13/ Екатерина Вадимовна Пупырева. М., МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. - 32 с.
- 84.Психологическая диагностика: Учебное пособие / Под ред. К. М.Гуревича и Е. М. Борисовой. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 304 с
- 85.Психология привязанности и ранних отношений: Тексты / Сост. М.Л. Мельниковой; Под ред. С.Ф. Сироткина. Ижевск, 2005. – 362 с.
- 86.Роджерс К. Консультирование и психотерапия : Новейшие подходы в области практической работы : пер. с англ. / Карл Роджерс. — М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2008. — 512 с. – (Золотой фонд психотерапии).
- 87.Руководство по аддиктологии / Под ред. проф. В. Д. Менделевича. СПб.: Речь, 2007.—768 с.
- 88.Синдром «эмоционального холода» в межличностных отношениях: аддиктивный контекст / Кочарян А.С., Терещенко Н.Н., Асланян Т.С., Гуртовая И.В. // Вісник Харківського університету. Сер. Психологія. – Х.: Вид-во ХНУ, 2007. – №771. – С. 115–119.
- 89.Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977. — С. 82.
- 90.Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент / Е.О.Смирнова // Вопросы психологии – 1995. – №3. – С.139-151.
- 91.Смирнова Е.О., Развитие теории привязанности / Е.О.Смирнова, Р.Радева // Вопросы психологии. – 1998 – №1. – С.105-116.
- 92.Старшенбаум Г.В. Аддиктология. Психология и психотерапия зависимостей / Г.В. Старшенбаум. – М.: Когито-Центр, 2006. – 368 с. ISBN: 5-89353-157-4.

93. Стернберг Р. Триангулярная теория любви / Р. Стернберг // Психологическая мысль. – 1986. – №2. – С.119-135.
94. Столлору Р. Сковывающие узы и освобождающие связи / Р. Столлору, Б. Брандшафт, Д. Атвуд // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2000. – №1 [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=3016>.
95. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд / Перевод с англ. А.Г. Чеславской. – М.: Независимая фирма «Класс». – 224 с.
96. Уайнхолд Б. Противозависимость: бегство от близости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд / Пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин. – Каменец-Подольский: Аксиома, 2009. – 328 с.
97. Фролова Є.В. Психологічні чинники і динаміка формування стосунків міжособистісної залежності у жінок: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Євгенія Валеріївна Фролова. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х., 2008 – 19 с.
98. Фромм Э. Искусство любить. / Эрих Фромм // Психология и психоанализ любви / Сост. и редакция Райгородского Д.Я. – Самара, 2002. – С.156-263.
99. Холмс Д. Нарциссизм. / Джереми Холмс / Пер. с англ. С.Л. Могилевского – М.: Проспект, 2002. – 80 с. ISBN: 978-5-7986-0072-4
100. Хорни К. Невротическая потребность в любви и привязанности / Карен Хорни // Психология и психоанализ любви / Сост. и ред. Райгородского Д.Я. Самара, 2002. – с.380-450.
101. Шорохова О.А. Жизненные ловушки: зависимости и созависимости / О.А. Шорохова – СПб.: Речь, 2002. – 136с.
102. Эйнсворт М. Д. Объектные отношения, зависимость и привязанность: теоретический обзор проблемы взаимосвязи мать-младенец / М.Д. Эйнсворт // Психология привязанности: Тексты / Сост. и перев. М.Л. Мельниковой; Под ред. С.Ф. Сироткина. Ижевск. 2005. – С. 37-129.

103. Эриксон Э. Идентичность: юность, кризис : пер. с англ. / Эрик Эриксон. — М. : Прогресс, 1996. — 342 с.
104. Эриксон Э. Детство и общество / Эрик Эриксон. — 2-е изд. — СПб.: Ленато, 2006. — 592 с.
105. Ягнюк К.В. Как супружеские стили влияют на сексуальную жизнь / К.В. Ягнюк. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.yagniuk.ru/page.php?id=67>
106. Ягнюк К.В. Роль привязанности в человеческой жизни / К. В.Ягнюк. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.yagniuk.ru/page.php?id=11>.
107. Ягнюк К.В. Влияние стилей привязанности на поведение в ситуации развода / К.В. Ягнюк. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.yagniuk.ru/page.php?id=66>.
108. Adult attachment styles: their connections to family context and personality / M. Diehl, A.Elnick, L.Bourbeau, G.Labouvie-Vief // Journal of Personality and Social Psychology. — 1998. — Vol. 74, No. 6. — P. 1656-1669.
109. Adult attachment, affect regulation, psychological distress, and interpersonal problems: The mediating role of emotional reactivity and emotional cutoff. / Wei-M., Vogel D. L., Ku T., Zakalik R. A.// Journal of Counseling Psychology. — 2005. № 52. — P. 14-24.
110. Ainsworth M. Object relations, dependency and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationships / M.Ainsworth // Child Development.— 1969. — № 40.— P. 969-1025.
111. Ainsworth M. An ethological approach to personality development / M.Ainsworth, J.Bowlby // American Psychologist. — 1991, — V.46. — P. 331-341.
112. Attachment theory and close relationships / Eds. Simpson J.A., Rholes W.S. - N.Y.; L., 1998. — 438 p.
113. Are adult attachment styles categorical or dimensional? A taxometric analysis of general and relationship-specific attachment orientations. / R. C

- Fraley, N.W. Hudson, M. E. Heffernan, N. Segal // *Journal of Personality and Social Psychology* / – 2015 / – V. 109 / – P. 354-368.
114. Attachment features and functions in romantic relationships. / M.E. Heffernan, R. C. Fraley, A. M. Vicary, & C. C. Brumbaugh // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 2012. – №29. – P. 671-693.
115. Bartholomew K. Avoidance of Intimacy: An Attachment Perspective / K. Bartholomew // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 1990. – Vol. 7, No. 2. – P. 147–178.
116. Bartholomew K., Attachment styles among young adults: A test of a fourcategory model. / K. Bartholomew, L. M. Horowitz // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1991. – V.61. – 226-244.
117. Bornstein R. F. Dependent personality disorder. / Robert F. Bornstein / In P. Luyten, L. Mayes, P. Fonagy, M. Target, & S. J. Blatt (Eds.). *Handbook of Psychodynamic Approaches to Psychopathology*. – New York, NY: Guilford Press, 2015. – P. 334-352.
118. Bornstein R. F. An Interactionist Perspective on Interpersonal Dependency / Robert F. Bornstein // *Current Directions in Psychological Science* – 2011. – April, Vol. 20. – № 2. – P. 124–128.
119. Bowlby J. *Attachment and Loss* / J. Bowlby. – Vol. 1, New York: Basic Books, 1980. – 326 p.
120. Bowen M. *Family Therapy in Clinical Practice*. / Murray Bowen. – New York. Jason Aronson, 1978. – 565 p.
121. Brennan K. Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview / K. Brennan, C. Clark, P. Shaver // *Attachment theory and close relationships* / Ed. by Simpson J.A., Rholes W.S. – N.Y.; L., 1998. – pp. 46-76.
122. Brennan K., Attachment styles and personality disorders: Their connections to each other and to parental divorce, parental death, and perceptions of parental caregiving. // K. Brennan, P. Shaver // *Journal of Personality*. – October 1998, V.66:5. – P. 835-877.

123. Brumbaugh C. Transference and Attachment: How Do Attachment Patterns Get Carried Forward From One Relationship to the Next? / C. Brumbaugh, R.C. Fraley // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2006. – V.32. – P. 552-563.
124. Cassidy J. Emotion regulation: Influences of attachment relationships. / J.Cassidy // *Monographs of the Society for Research in Child Development*. – 1994. – № 59. – P. 228-283.
125. Changes in Adult Attachment Styles in American College Students Over Time: A Meta-Analysis/ S.H. Konrath, W.J. Chopik, C.K. Hsing, E. O'Brien // *Personality and Social Psychology Review*. – 2014. – November . – V. 1, 18. – P. 326-348
126. Chopik W.J. Preliminary validation of a romantic attachment orientation measure from the California Adult Q-Sort / W. J. Chopik, R.S. Edelstein // *Attachment & Human Development*. – 2015. – Volume 17, Issue 6. - P. 570-585.
127. Chow C. M. Reciprocal associations between friendship attachment and relational experiences in adolescence/ Chong Man Chow, Holly Ruhl, Duane Buhrmester // *Journal of Social and Personal Relationships*.– 2014. – December 17. – P. 1-25.
128. Collins N. Attachment and caregiving in adult close relationships: normative processes and individual differences / Collins N., Feeney B. // *Attachment & Human Development*. – 2013. – Volume 15, Issue 3. – P. 241-245.
129. Collins N., Cognitive representations of attachment: The structure and function of working models / N.Collins, S.J.Reed // *Advances in personal relationships* / Ed. by Perlman D., Bartholomew K. London. – 1994. – Vol. 5. –, P. 53-90.
130. Communication, intimacy and close relationships. / Ed. V. Derlega. – NY.: Acad. Press, 1984. – 246 p.

131. Coregulation in romantic partners' attachment styles: A longitudinal investigation. / Hudson, N. W., Fraley, R. C., Vicary, A. M., & Brumbaugh, C. C. // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2014. – № 40. – P. 845-857.
132. Crowell J.A. Review of adult attachment measures: Implications for theory and research. / J.A.Crowell, D. A. Treboux // *Social Development*. – 1995. – № 4. – P. 294-327.
133. Davila J. Why Does Attachment Style Change? / J. Davila, D.Burge, C.Hammen // *Journal of Personality and Social Psychology*. – October 1997. – Vol. 73, No. 4. – P. 826-838.
134. Diamond L.M. Physiological evidence for repressive coping among avoidantly attached adults. / L.M.Diamond, A.M.Hicks, K.Otter-Henderson // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 2006. – V. 23. – P. 205-229.
135. Dworkin G. *The Theory and Practice of Autonomy*. / Gerald Dworkin Cambridge, 1988. –188 p. ISBN: 9780521357678
136. Duck St. *Human relationships. An introduction to social psychology* / Steve Duck. – N.Y.: SAGE Publications, 1990. – 256 p.
137. Dutton L.B. Predicting unwanted pursuit: Attachment, relationship satisfaction, relationship alternatives, and break-up distress. / L.B.Dutton, B.A. Winstead // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 2006. – № 23. 565-586.
138. Feeney B.C. The dependency paradox in Close Relationships: Accepting Dependence Promotes Independence / B.C. Feeney // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2007. – Vol. 92, № 2. – P. 268-285.
139. Feeney J., Attachment styles as a predictor of adult romantic relationships. / J.Feeney, P.Noller // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1990. – V. 58 (2). – P. 281-291.
140. Field T. Attachment and separation in young children/ T.Field // *Annual Review of Psychology*. – 1996. – V. 47. – P. 541-562.
141. Firestone R. W. *Fear of Intimacy* / Firestone R. W., Catlett J. – Washington, DC: American Psychological Association. – 2006. – 358 p.

142. Fonagy P. Transgenerational consistencies of attachment. / P. Fonagy // Paper to the Psychoanalytic Association Meeting. 13 May 1999. [.http://www.psychspace.com/psych/viewnews-426](http://www.psychspace.com/psych/viewnews-426).
143. Fraley R.C. Early attachment experiences and romantic functioning: Developmental pathways, emerging issues, and future directions. / R. C.Fraley, G.I. Roisman / In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.) Attachment theory and research: New directions and emerging themes – New York: Guilford, 2015. – P. 5419-38.
144. Fraley R.C. Categories or dimensions? A taxometric analysis of the Adult Attachment Interview. / R.C. Fraley, G. I. Roisman / In C. Booth-LaForce & G.I. Roisman (Eds.), The Adult Attachment Interview: Psychometrics, stability and change from infancy, and developmental origins. Monographs of the Society for Research in Child Development. – 2014– V. 79. – P. 54136-50.
145. Fraley R.G. Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. / R. C.Fraley, P.Shaver // Review of General Psychology.– 2000. – Vol.4, №2. – P. 132-154.
146. Fraley R.C . Airport separations: A naturalistic study of adult attachment dynamics in separating couples. / R. C.Fraley, P.Shaver // Journal of Personality and Social Psychology. – 1998. – Vol.75, №.5. – P. 1198-1212.
147. Fraley R. C. An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment / R.C.Fraley, K.G. Waller, K.A. Brennan // Journal of Personality and Social Psychology. – 2000. – Vol.78. – P. 350-365.
148. From maternal sensitivity in infancy to adult attachment representations: a longitudinal adoption study with secure base scripts / Ch. Schoenmake, F. Juffe, M. H.van IJzendoorn, M. Linting, A. van der Voort, M. J.Bakermans-Kranenburg// Attachment & Human Development. – 2015. – Volume 17, Issue 3. – P. 241-256.
149. Genes, Personality, and Attachment in Adults: A Multivariate Behavioral Genetic Analysis / Donnellan M. B., Burt S. A., Levendosky A. A., Klump

- K. L. // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2008. – Vol. 34, № 1. – P. 3-16.
150. Genetic Correlates of Adult Attachment Style / Gillath O., Shaver P. R., Baek J.-M., Chun D. S. // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2008. – Vol. 34, № 10. – P. 1396-1405.
151. George C, *The Adult Attachment Projective Picture System: Attachment theory and assessment in adults.* / C.George, M.West. – New York: Guilford Press, 2012. – 303 p.
152. Gewirtz J. The attachment metaphor and the conditioning of infant separation protests / J.Gewirtz, M. Pelaez-Nogueras / *Intersections with attachment* / Ed. by Gewirtz JL, Kurtines W. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991. – P. 123-144.
153. Guerrero L. The Waxing and Waning of Relational Intimacy: Touch as a Function of Relational Stage, Gender and Touch Avoidance / L. Guerrero, P.Andersen // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 1991. – Vol. 8; №2. P. 147 -162.
154. *Handbook of attachment interventions.* / Edited by:Terry M. Levy. – N.Y.: Elsevier, 2000. – 289 p. ISBN: 978-0-12-445860-4
155. Hassebrauck M. Dimensions of relationship quality / M. Hassebrauck, B. Fehr // *Personal Relationships*. – 2002. – № 9. – P. 253-270.
156. Havinghurst R.J. Human development and education / Robert J. Havinghurst. – New York Longmans Green & Co, 1957 – 338 p.
157. Hazan C. Romantic love conceptualized as an attachment process./ C. Hazan, P. R. Shaver // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1987. – № 52. – P. 511-524.
158. Hazan C. Love and work: An attachment-theoretical perspective. / C. Hazan, P. R. Shaver // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1990. — № 59(2). – P. 270-280.
159. Hatch D. L. Factors that influence the association between adult attachment and marital satisfaction. Doctoral thesis. / Daniel LeRoy Hatch // All Graduate

- Theses and Dissertations. UTAH STATE UNIVERSITY, 2008. – Paper 161.
<http://digitalcommons.usu.edu/etd/161>
160. Holmes J. John Bowlby and attachment theory. / Jeremy Holmes. – New York: Routledge Press. 1993. – 249 p.
161. Holland A. S.. Attachment styles in dating couples: Predicting relationship functioning over time. / A.S.Holland, R.C.Fraley, G. I.Roisman // Personal Relationships. – 2012. – № 19. – P. 234-246.
162. Holmberg D. Conscientiousness and attachment avoidance as moderators of the association between attachment anxiety and neuroticism: An interpersonal perspective / D. Holmberg, L. A. McWilliams, A. Patterson // Journal of Social and Personal Relationships. – June 2013. – № 30. – P. 515-525,
163. Imamoglu S. Relationship Between General and Context-Specific Attachment Orientations in a Turkish Sample/ S.Imamoglu, E.O. Imamoglu // The Journal of Social Psychology. – 2006. – V.146, N3. – P.261-274.
164. Insecure attachment predicts ambivalent social threat and reward perceptions in romantic relationships / G. MacDonald, K.D. Locke, St.S. Spielmann, S. Joel // Journal of Social and Personal Relationships. – August 2013. – №30. – P. 647-661
165. Johnson D., New Developments in Social Interdependence Theory / Johnson D., Johnson R. // Genetic, Social, and General Psychology monographs, 2005. – Vol. 131, №4. – P. 285-358.
166. Kirkpatrick L. A. Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. / L. A. Kirkpatrick, C.Hazan // Personal Relationships. – 1994. – № 1. – P. 123-142.
167. Kerr M. Chronic Anxiety and Defining Self. / M.Kerr //Atlantic Monthly. – 1988. – September, – P. 35-38.
168. Kocharyan A.S. Role of «emotional coldness» syndrome in violations of partner communication / A.S. Kocharyan, E.V. Yavorskaya, N.N. Tereshchenko // Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical

- basics and innovative approach. – Vol. 3. «Psychology and pedagogics». – FL, USA, L&L Publishing, 2012. – P. 107–109
169. Korobov N. Intimacy and Distancing: Young Men's Conversations About Romantic Relationships / N.Korobov, A.Thorne // *Journal of Adolescent Research*. – 2006. – Vol. 21. – P. 27-55.
170. Lambird K. K. When Do Ego Threats Lead to Self-Regulation Failure? Negative Consequences of Defensive High Self-Esteem / K.K.Lambird, T. Mann, // *Personality Social Psychol Bulletin*. – 2006. – Vol. 32. – P. 1177-87.
171. Laurenceau J. The Interpersonal Process Model of Intimacy in Marriage: A Daily-Diary and Multilevel Modeling Approach. / J. Laurenceau, L.Barrett, M.Rovine // *Journal of Family Psychology*. – 2005. – Vol. 19, № 2. – P. 314-323.
172. Laurenceau J.-Ph., Two Distinct Emotional Experiences in Romantic Relationships: Effects of Perceptions Regarding Approach of Intimacy and Avoidance of Conflict./ J.-Ph.Laurenceau, A.B.Troy, C.S.Carver // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2005. – № 31 (8). – P. 1123-1133.
173. Lehnart J. Long-Term Effects of Social Investment: The Case of Partnering in Young Adulthood / J.Lehnart, F. J.Neyer, J.Eccles // *Journal of Personality*. – 2010. –№ 78. – P. 639-670.
174. Main M. Attachment Theory: Eighteen Points with Suggestions for Future Studies / M. Main // *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* / Eds. Cassidy J, Shaver PR. – New York: Guilford Press. 1999. – P.845-887.
175. Martin J. Perfectionism and Fear of Intimacy: Implications for Relationships / J.Martin, J. Ashby // *The Family Journal*. – 2004. – № 12. – P. 368-374.
176. Mihulincer M. Attachment Styles and fear of personal death: A case study of affect regulation. / M.Mihulincer, V.Florian, R.Tolmacz // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1990, № 58 (2). – P. 273-280.

177. Miculincer M. Attachment in adulthood: structure, dynamics and change. / M.Miculincer, P. Shaver. – New York: The Guilford Press, 2007. – 570 p.
178. Mellody P. Facing Love Addiction – reissue: Giving Yourself the Power to Change the Way You Love / Pia Mellody, Andrea Wells Miller, J. Keith Miller. – Harper Collins, 2011. – 272 p. ISBN 0062031821, 9780062031822.
179. Monin J. K. Attachment orientation and reactions to anxiety expression in close relationships. / J. K.Monin, B. C.Feeney, R.Schulz // Personal Relationships – 2012. – № 19. – P. 535-550.
180. Morrison T.L. Attachment, perception of interaction and relationship adjustment / T.L.Morrison, B.Goodlin-Jones, A.Urquiza // Journal of Social and Personal Relationships. – 1997. – № 14. – P. 627- 642.
181. Neyer F.J. The dyadic interdependence of attachment security and dependency: A conceptual replication across older twin pairs and younger couples / F.J. Neyer // Journal of Social and Personal Relationships. – 2002 – Vol. 19(4). – P. 483-503.
182. Nofhle E. E. Attachment dimensions and the big five personality traits: Associations and comparative ability to predict relationship quality. / E.E.Nofhle, P.R.Shaver // Journal of Research in Personality. – 2006. – Vol. 40(2). – P. 179-208.
183. Obegi J.H. Exploring intergenerational transmission of attachment style in young female adults and their mothers. / J.H.Obegi, T.L.Morrison, Ph.R. Shaver // Journal of Social and Personal Relationships. – 2004. – Vol. 21, № 5. – P. 625-638.
184. Peele S. Why neurobiological models can't contain mental disorder and addiction. / Stanton Peele / In Deacon, B., and McKay, D. (Eds.), The Biomedical Model of Psychological Problems. // the Behavior Therapist. – October 2015, – № 38(7). – P. 218-222.
185. Parks M.R., Meanings for Closeness and Intimacy in Friendship. / M.R.Parks, K.Floyd // Journal of Social and Personal Relationships. – 1996. – Vol. 13, № 1. – P. 85-107.

186. Physical attraction, attachment styles, and dating development / F. O. Poulsen, Th. B.Holman, D. M.Busby, J. S. Carroll // *Journal of Social and Personal Relationships*. – May 2013. – № 30. P. 301-319.
187. Register L., The Phenomenology of Intimacy / L.Register, T.Henley // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 1992. – № 9. –P. 467-482.
188. Reis H. Implications of attachment theory for research on intimacy / H.Reis / *Dynamics of romantic love: attachment, caregiving and sex*. Eds. Miculincer M., Goodman G. Guilford Press, 2006. – P. 383-404.
189. Reis S. Fear of Intimacy in Women: Relationship between Attachment Styles and Depressive Symptoms. / S.Reis, B.F.Grenyer // *Psychopathology*. – 2004. – Nov-Dec; Vol. 37. – No.6. – P. 299–303.
190. Recollected Parental Care and Fear of Intimacy in Emerging Adults / T.M. Phillips, J.D. Wilmoth, S.K. Wall, D.J.Peterson, Rh. Buckley, L.E. Phillips // *The Family Journal*. – 2013 July. – Vol. 21. – №3. P. 335-341.
191. Rholes W.S. Linking Personality to Interpersonal Behavior Through the Study of Adult Attachment Style and Relationship Satisfaction / W.S.Rholes, R. L. Paetzold, M.Friedman // *Personality and social behavior* / Ed. F.T. Rhodewalt. Psychology Press, 2008. – 308 p.
192. Rholes W.S. Avoidant Attachment and the Experience of Parenting / W.S.Rholes, J.A.Simpson, M.Friedman // *Personality and Soc Psychol Bull.* – , 2006. – № 32 (3). – P. 275-285.
193. Ross L. General and Specific Attachment Representations in Adulthood: Is there a Relationship? / L.Ross, B.Spinner // *Journal of Social and Personal Relationships*. – 2001. – V.18, №6. – P.747-766.
194. Rusbidt C.E. Interdependence theory / C.E.Rusbidt, P. A.M.Van Lange // *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology* / Ed. by A. S. R. Manstead, M. Hewstone. Blackwell, 1996. – 712 p.
195. Selterman D. Script-like attachment representations in dreams containing current romantic partners / D.Selterman, A.Apetroai, E. Waters // *Attachment & Human Development*. – 2012.– Vol.14, Iss. 5 – P. 501-515.

196. Shaver P.R. Attachment styles and the "Big Five" personality traits: Their connections with each other and relationship outcomes / P.R.Shaver, K.A.Brennan // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 1992. – № 18. – P. 536-545.
197. Solomon J. Disorganization of attachment and caregiving. / J.Solomon, C.George.– New York: Guilford Publications, 2011. – 670 p.
198. Sroufe A.L. 'Attachment and development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood/ A.L.Sroufe // *Attachment and Human Development*. 2005. – Vol. 7. – P. 349–67.
199. The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. / Fonagy P., Steele M., Moran G., Steele M., Higgitt A.C. // *Infant Mental Health Journal*. – 1991. – №. 13. – P. 200-216.
200. Fear of Intimacy among Dating Couples / M.Thelen, Wal. J.Vander, A. Thomas, R.Harmon // *Behav Modif*. – 2000. – Vol. 24(2). – P. 223-240.
201. Waters E. Traits, behavioral systems, and relationships: Tree models of infant-adult attachment. / Everett Waters. – Immelmann et al., *Behavioral Development*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981. – P. 621-650.
202. Waters E. The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood. / E.Waters, C. Hamilton, N.Weinfeld // *Child Development*, May/June 2000. – V. 71, № 3. – P. 678-706.
203. Weiss R. S. The attachment bond in childhood and adulthood. / R. S. Weiss, // *Attachment Across the Life Cycle* / Ed. by C. M. Parkes, J. Stevenson
204. Weiss R.S. *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. / Robert Weiss. – Cambridge: THE MIT PRESS, 1973. – 257 p. ISBN 9780262730419.
205. Winnicott D. *The Theory of the Parent-Infant Relationship* / D.Winnicott // *International Journal of Psychoanalysis*. 1960. – № 41. – P. 585-595.

ДОДАТКИ

Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R)
Adult Attachment questionnaire, Fraley, Waller, & Brennan

The statements below concern how you feel in emotionally intimate relationships. We are interested in how you generally experience relationships, not just in what is happening in a current relationship. Respond to each statement by checking the circle to indicate how much you agree or disagree with the statement.

1. I'm afraid that I will lose my partner's love.
2. I often worry that my partner will not want to stay with me.
3. I often worry that my partner doesn't really love me.
4. I worry that romantic partners won't care about me as much as I care about them.
5. I often wish that my partner's feelings for me were as strong as my feelings for him or her.
6. I worry a lot about my relationships.
7. When my partner is out of sight, I worry that he or she might become interested in someone else.
8. When I show my feelings for romantic partners, I'm afraid they will not feel the same about me.
- 9*. I rarely worry about my partner leaving me.
10. My romantic partner makes me doubt myself.
- 11*. I do not often worry about being abandoned.
12. I find that my partner(s) don't want to get as close as I would like.
13. Sometimes romantic partners change their feelings about me for no apparent reason.
14. My desire to be very close sometimes scares people away.
15. I'm afraid that once a romantic partner gets to know me, he or she won't like

who I really am.

16. It makes me mad that I don't get the affection and support I need from my partner.

17. I worry that I won't measure up to other people.

18. My partner only seems to notice me when I'm angry.

19. I prefer not to show a partner how I feel deep down.

20*. I feel comfortable sharing my private thoughts and feelings with my partner.

21. I find it difficult to allow myself to depend on romantic partners.

22*. I am very comfortable being close to romantic partners.

23. I don't feel comfortable opening up to romantic partners.

24. I prefer not to be too close to romantic partners.

25. I get uncomfortable when a romantic partner wants to be very close.

26*. I find it relatively easy to get close to my partner.

27*. It's not difficult for me to get close to my partner.

28*. I usually discuss my problems and concerns with my partner.

29*. It helps to turn to my romantic partner in times of need.

30*. I tell my partner just about everything.

31*. I talk things over with my partner.

32. I am nervous when partners get too close to me.

33*. I feel comfortable depending on romantic partners.

34*. I find it easy to depend on romantic partners.

35*. It's easy for me to be affectionate with my partner.

36*. My partner really understands me and my needs.

* Reversed keys

1-18 – Anxiety scale

19-36 – Avoidance scale

Опитувальник «Досвід близьких стосунків»

Утверждения, приведенные ниже, описывают то, как вы чувствуете и ведете себя в эмоционально близких отношениях. Мы заинтересованы в том, чтобы вы описали, что вы **обычно** испытываете в отношениях, а не только то, что происходит в текущих отношениях.

Оцените, пожалуйста, каждое утверждение, насколько Вы согласны или не согласны с ним, по 7- балльной шкале, где 1 – абсолютно не согласен, а 7 – абсолютно согласен.

1. Я боюсь, что я потеряю любовь близкого мне человека.
2. Я часто беспокоюсь, что мой парень не захочет остаться со мной.
3. Меня волнует, что близкий мне человек на самом деле не любит меня .
4. Я боюсь, что мой партнер (парень) не будет заботиться обо мне так, как я забочусь о нем.
5. Я хотела бы, чтобы чувства близкого человека ко мне были так же сильны, как мои чувства к нему.
6. Я очень волнуюсь о моих отношениях с близкими мне людьми.
7. Когда мой парень находится не со мной, я волнуюсь, что он может заинтересоваться кем-то другим.
8. Когда я показываю свои чувства своему парню, я опасаюсь, что он не будет испытывать то же самое ко мне.
- 9*. Я редко беспокоюсь о том, что мой парень может бросить меня.
10. Мой партнер (парень) заставляет меня сомневаться в себе.
- 11*. Я редко беспокоюсь о том, что меня могут бросить.
12. Я считаю, что партнер (парень) не хочет стать ближе ко мне, как того хотелось бы мне.
13. Иногда близкий мне человек может изменить свои чувства ко мне без всякой видимой причины.
14. Мое сильное желание сблизиться в отношениях иногда отталкивает людей.

15. Боюсь, что, когда мой партнер (парень) узнает меня лучше, ему не понравится, какая я на самом деле.
16. Когда я не получаю любовь и поддержку от близкого мне человека это буквально сводит меня с ума.
17. Меня беспокоит, что я не смогу соответствовать другим людям.
18. Кажется, что мой парень замечает меня, только когда я злюсь.
19. Я предпочитаю не показывать близкому человеку, что я чувствую в глубине души.
- 20*. Я чувствую себя комфортно, когда делюсь своими личными мыслями и чувствами с моим партнером (парнем).
21. Мне трудно позволить себе полагаться на близких.
- 22*. Мне очень комфортно быть рядом с близкими для меня людьми.
23. Я не чувствую себя комфортно, когда открываюсь моему партнеру (парню).
24. Я предпочитаю не допускать излишней близости с моим парнем.
25. Я чувствую неловкость (дискомфорт), когда мой парень хочет быть ближе.
- 26*. Я считаю, что стать ближе к моему парню относительно легко.
- 27*. Мне не трудно сблизиться с партнером.
- 28*. Я обычно обсуждаю свои проблемы и заботы с парнем.
- 29*. Я нахожу полезным обратиться к моему парню за помощью в случае необходимости.
- 30*. Я рассказываю своему парню практически все.
- 31*. Я откровенно общаюсь с моим парнем.
32. Я нервничаю, когда парень хочет сблизиться со мной.
- 33*. Мне комфортно, когда я полагаюсь на своего парня.
- 34*. Мне легко во всем полагаться на моего партнера.
- 35*. Для меня не составляет сложности проявлять ласку и чуткость с моим парнем.
- 36*. Мой парень действительно понимает меня и мои потребности.

* вопросы с обратным кодом (при обработке 1 заменяется на 7, 2–6, 3–5, 4–4, 5–3, 6–2, 7–1, а потом суммируется с остальными вопросами шкалы)

Ключ: 1-18 – шкала тревоги 19-36 – шкала избегания

* вопросы с обратным кодом (при обработке 1 заменяется на 7, 2–6, 3–5, 4–4, 5–3, 6–2, 7–1, а потом суммируется с остальными вопросами шкалы)

Характер привязанности личности определяется двумя независимыми друг от друга социально-психологическими установками: отношением к зависимости и независимости в межличностном контексте.

Существуют четыре типа привязанности на основе сочетания уровня выраженности шкал методики:

1) *Автономия* (низкая тревога, низкое избегание) – тип привязанности, складывающийся у людей, принимающих взаимозависимость и осознающих при этом свою самодостаточность. Это добровольная, комфортная, саморегулирующаяся форма зависимости человека, реализующего потребности как в аффилиации, так и в индивидуации.

2) *Сверхзависимость* (высокая тревога, низкое избегание) – тип привязанности, при котором личность признает факт зависимости в близких отношениях, однако отрицает независимость, как свою, так и партнера. Это тревожно-манипулятивная, принуждающая, симбиотическая форма отношений, при которой подчиненное положение является следствием ограничения собственной свободы, а не следствием зависимости.

3) *Псевдоавтономия* (низкая тревога, высокое избегание) - тип привязанности, при котором личность не приемлет никакой формы зависимости и преувеличивает значение независимости; характеризуется дистанцированием и демонстративной самодостаточностью.

4) *Дезориентированность* (высокая тревога, высокое избегание) - тип привязанности, формирующийся у личности с негативной установкой как на взаимозависимость, так и на самодостаточность. Пассивно-беспомощный тип отношений, в которых ни сам индивид, ни его партнеры не способны повлиять на реализацию его потребностей в аффилиации и в индивидуации.

Опитувальник діагностики стилю міжособистісних стосунків

(О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, І.О Бару)

Інструкція. Вам пропонується ряд утверджень. Розгляньте послідовально кожне і оцініть їх так, як вони стосуються до Вас, по шкалі від 1 до 5, як описано нижче:

1 – це зовсім не властиво для мене; 2 – це трохи стосується мене;
3 – це властиво мені в середній ступені; 4 – це сильно характеризує мене;

5 – це в вищій ступені властиво мені.

Відповіді позначте в стовпці (на бланку) для відповідей.

№	Утверждение	Балл
1.	Я боюсь, что слишком близкие взаимоотношения с партнером будут для меня удушающими.	
2.	Я свободно могу выражать свои настоящие чувства партнеру.	
3.	Я чувствую полное душевное единство с партнером.	
4.	Я легко рассказываю партнеру вещи (сокровенные мысли и чувства), которые не рассказываю другим людям.	
5.	Мне легко рассказывать партнеру о своих потребностях	
6.	Мне комфортно иметь открытое и честное общение с партнером.	
7.	Мне иногда некомфортно слушать о личных проблемах партнера	
8.	Мне легко быть самим (самой) собой рядом с партнером.	
9.	Я не чувствую себя скованным(ой), обсуждая вместе с партнером наши личные цели.	
10.	Я избегаю возможности развивать отношения с кем-то.	
11.	Я часто иду на компромиссы с людьми, которые ориентированы на сотрудничество.	
12.	Я воспринимаю себя как человека, способного хорошо справляться с разочарованиями и препятствиями.	
13.	В отношениях с другими мне удобно предлагать помощь людям, которые в ней нуждаются, и просить у других поддержку, когда я в ней нуждаюсь.	
14.	Когда я ссорюсь с кем-либо, я уверен(а), что наши отношения восстановятся.	
15.	Я ненавижу, когда люди проявляют ко мне симпатию.	
16.	У меня нет качеств, необходимых хорошему лидеру.	
17.	Мне не хватает общения, иногда мне даже не с кем поговорить.	
18.	Я чувствую, будто никто действительно не понимает меня.	
19.	Нет никого, к кому я мог (могла) бы обратиться.	
20.	Те, кто меня окружает, не разделяют мои интересы и идеи.	
21.	Я не способен(на) раскрепощаться и общаться с теми, кто меня окружает.	

22.	Я чувствую себя совершенно одиноким(ой).	
23.	Мои социальные отношения и связи поверхностны.	
24.	Я чувствую себя изолированным(ой) от других.	
25.	Я несчастен(на), будучи таким(ой) отверженным(ой).	
26.	Люди вокруг меня, но не со мной.	
27.	Я боюсь быть отвергнутым(ой)	
28.	Я ищу общества других людей, употребляю различные вещества или занимаюсь различными видами деятельности для того, чтобы чувствовать себя хорошо.	
29.	Мне трудно определять, какие чувства я испытываю, чего я хочу или в чем я нуждаюсь.	
30.	В знакомстве с новым человеком я преувеличиваю собственные достижения.	
31.	Я начинаю нервничать, когда мой партнер хочет быть ближе ко мне.	
32.	Я боюсь, что люди узнают, что на самом деле я не такой (такая), как они думают.	
33.	Я требую совершенства от себя и других людей.	
34.	У меня есть ощущение, что ожидания других людей, их нужды и желания поглощают меня.	
35.	Мне трудно расслабляться и в моем теле есть зоны хронического напряжения.	
36.	Мне нравится быть в центре внимания во время общественных собраний.	
37.	Мне не нравится признавать собственные ошибки.	
38.	Я вижу себя и других либо как хороших, либо как плохих.	
39.	Мне говорят, что я не принимаю во внимание потребности и заботы других людей.	
40.	Я стремлюсь принадлежать только самому (самой) себе и испытываю страх, когда другие контролируют меня.	
41.	Меня задевает, когда другие не признают моих достижений.	
42.	Я бы чувствовал (а) себя неловко, рассказывая партнеру о событиях в прошлом, по поводу которых я испытываю чувство стыда.	
43.	Другие люди мне кажутся более уверенными, чем я.	
44.	Другие не понимают, насколько их слова могут меня обидеть.	
45.	Для меня важно нравиться другим людям	
46.	Когда я спорю с кем-либо, меня волнует, что наши отношения могут надолго испортиться.	
47.	Я был (а) бы полностью потерян (а), если бы я не имел(а) в своей жизни кого-то близкого.	
48.	Я чувствую себя лучше, когда я знаю кого-либо еще в команде.	
49.	Я никогда не бываю более счастлив(а), чем когда люди говорят, что я хорошо выполнил(а) свою работу.	
50.	Я склонен(а) воображать худшее, если любимый человек не прибыл, как ожидалось.	

51.	Я бы чувствовал(а) себя несчастным, если бы я потерял (а) любовь и поддержку людей, в которых я очень нуждаюсь.	
52.	Я несчастлив(а), занимаясь столькими вещами в одиночку.	
53.	Мне тяжело выражать свои чувства.	
54.	Я предпочитаю работать один (одна), не в коллективе.	
55.	Мне трудно устанавливать и поддерживать близкие взаимоотношения.	
56.	Я возможно побоялся(лась) бы доверять мои глубинные чувства партнеру.	
57.	Часть меня (что-то во мне) боялась бы давать долгосрочные обязательства партнеру.	
58.	Есть люди, которые считают, что меня нелегко узнать как человека.	
59.	Когда кто-то приближается ко мне слишком близко, я стремлюсь отдалиться.	
60.	Время от времени мне необходимо отдаляться от всего окружающего.	
61.	Я бы хотел(а) иметь больше времени для самого себя.	
62.	Я предпочитаю принимать решения самостоятельно, не опираясь на мнение других людей.	
63.	Я не люблю открывать о себе слишком много частной информации.	
64.	Я иногда опасаюсь мотивов других людей.	
65.	Я предпочитаю работать самостоятельно.	
66.	Для меня очень важно быть независимым(ой) и самодостаточным(ой).	
67.	Меня не особо волнует, как меня воспринимают другие люди.	
68.	Я предпочитаю находиться в одиночестве.	
69.	Я не могу выносить суеты вокруг меня, когда я болен ил огорчен (больна или огорчена).	
70.	Я не нуждаюсь в том, чтобы другие улучшали мое самочувствие.	
71.	Я полагаюсь только на себя.	
72.	Мне тяжело просить кого-нибудь о помощи.	
73.	Мне не надо многого от других.	
74.	Когда я болею или что-то идет не так, я предпочитаю, чтобы мои друзья оставили меня одного (одну).	
75.	Даже когда что-то неладно, я могу добиться успеха без помощи друзей.	
76.	Я бы скорее остался(лась) свободным от других, чем рисковал разочарованиями.	
77.	В действительности никто как следует не знает меня.	

Ключ

1) Шкала «Близость» (всего 26 утверждений)

Прямой код имеют утверждения: 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14.

Обратный код: 1, 6, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26.

При подсчете баллов по утверждениям с обратным кодом заменяем балл на противоположный (то есть 1 заменяем на 5, 2 – 4, 3 – 3, 4 – 2, 5 – 1).

Нормативные показатели:

Низкий уровень 26-85; Средний уровень 86-109; Высокий уровень 110 -130

2) Шкала «Слияние» (всего 27 утверждений).

Все утверждения имеют прямой код: 1, 27-52.

Нормативные показатели:

Низкий уровень - мужчины 27-49; женщины 27-65

Средний уровень - мужчины 50-79; женщины 66-95

Высокий уровень - мужчины 80 -135; женщины 96 -135

3) Шкала «Сепарация» (всего 28 утверждений)

Все утверждения имеют прямой код: 10, 20, 24, 53-77.

Нормативные показатели: Низкий уровень 28-54; Средний уровень 55-87;

Высокий уровень 88-140.

ДОДАТОК В

Диференційна сила твердженъ шкал
опитувальника «Досвід близьких стосунків»

Шкала тревоги	Kendall	Z	p-level
1. Я боюсь, что я потеряю любовь близкого мне человека.	0,39	6,114557	0,0001
2. Я часто беспокоюсь, что мой парень не захочет остаться со мной.	0,62	9,393795	0,0001
3. Меня волнует, что близкий мне человек на самом деле не любит меня .	0,38	5,873078	0,0001
4. Я боюсь, что мой партнер (парень) не будет заботиться обо мне так, как я забочусь о нем.	0,35	5,352089	0,0001
5. Я хотела бы, чтобы чувства близкого человека ко мне были так же сильны, как мои чувства к нему.	0,31	4,790635	0,0001
6. Я очень волнуюсь о моих отношениях с близкими мне людьми.	0,31	4,750135	0,0001
7. Когда мой парень находится не со мной, я волнуюсь, что он может заинтересоваться кем-то другим.	0,60	9,256523	0,0001
8. Когда я показываю свои чувства своему парню, я опасаюсь, что он не будет испытывать то же самое ко мне.	0,41	6,334352	0,0001
9*. Я редко беспокоюсь о том, что мой парень может бросить меня.	0,40	6,186125	0,0001
10. Мой партнер (парень) заставляет меня сомневаться в себе.	0,43	6,621027	0,0001
11*. Я редко беспокоюсь о том, что меня могут бросить.	0,35	5,499080	0,0001
12. Я считаю, что партнер (парень) не хочет стать ближе ко мне, как того хотелось бы мне.	0,36	5,561815	0,0001
13. Иногда близкий мне человек может изменить свои чувства ко мне без всякой видимой причины.	0,48	7,442916	0,0001
14. Мое сильное желание сблизиться в отношениях иногда отталкивает людей.	0,36	5,610095	0,0001
15. Боюсь, что, когда мой партнер (парень) узнает меня лучше, ему не понравится, какая я на самом деле.	0,40	6,127963	0,0001
16. Когда я не получаю любовь и поддержку от близкого мне человека это буквально сводит меня с ума.	0,36	5,643866	0,0001
17. Меня беспокоит, что я не смогу соответствовать другим людям.	0,44	6,760252	0,0001

18. Кажется, что мой парень замечает меня, только когда я злюсь.	0,36	5,637911	0,0001
Шкала избегания	Kendall	Z	p-level
19. Я предпочитаю не показывать близкому человеку, что я чувствую в глубине души.	0,52	8,05477	0,0001
20*. Я чувствую себя комфортно, когда делюсь своими личными мыслями и чувствами с моим партнером (парнем).	0,63	9,88963	0,0001
21. Мне трудно позволить себе полагаться на близких.	0,38	5,98136	0,0001
22*. Мне очень комфортно быть рядом с близкими для меня людьми.	0,37	5,59186	0,0001
23. Я не чувствую себя комфортно, когда открываюсь моему партнеру (парню).	0,55	8,50677	0,0001
24. Я предпочитаю не допускать излишней близости с моим парнем.	0,53	8,32842	0,0001
25. Я чувствую неловкость (дискомфорт), когда мой парень хочет быть ближе.	0,49	7,64240	0,0001
26*. Я считаю, что стать ближе к моему парню относительно легко.	0,44	6,89109	0,0001
27*. Мне не трудно сблизиться с партнером.	0,50	7,87007	0,0001
28*. Я обычно обсуждаю свои проблемы и заботы с парнем.	0,67	10,30677	0,0001
29*. Я нахожу полезным обратиться к моему парню за помощью в случае необходимости.	0,62	9,34745	0,0001
30*. Я рассказываю своему парню практически все.	0,66	9,91667	0,0001
31*. Я откровенно общаюсь с моим парнем.	0,63	9,77060	0,0001
32. Я нервничаю, когда парень хочет сблизиться со мной.	0,51	7,98764	0,0001
33*. Мне комфортно, когда я полагаюсь на своего парня.	0,57	8,91288	0,0001
34*. Мне легко во всем полагаться на моего партнера.	0,64	9,96606	0,0001
35*. Для меня не составляет сложности проявлять ласку и чуткость с моим парнем.	0,59	9,14706	0,0001
36*. Мой парень действительно понимает меня и мои потребности.	0,55	8,51746	0,0001